

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et specialbibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen Danske Slægtsforskere:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Drejer det sig om værker, som er omfattet af ophavsret, skal du være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig brug.

AARBOG

FOR HISTORISK SÆMFEUND
FOR SORØ AMT

1957

I Kommission hos Svegård's Boghandel

INDHOLDSOVERSIGT TIL BD. 41—45

Amtet i sin helhed og almindelige emner:

- Jacobsen, Fritz: Træk af forsorgen for syge og fattige i Sorø amt gennem tiderne. 41:7—25.
- Jensen, F. Elle: Frivillige Menighedsraad i Sorø Amt. 45:122—31.
- Lindhardt, P. G. og Hal Koch: En Efterlysning. 42:108—10.
- Parbøl, E. L.: Den sjællandske vestbane fylder 100 år. 44:7—27*.
- Schmidt, August F.: Luftridt og Korsbyrd. 43:59—70.

Alsted herred:

- Christensen, Johs. T.: Sorø Klosters Ladegaarde. 43:7—42*.
- Helms, P.: Sorø Akademi under Besættelsen. 45:7—12.
- Sørensen, K. W.: Nogle Erindringer fra min Barndom og Ungdom i Midtsjælland, 1885 til 1900. 44:28—60*.

Ringsted herred:

- Christensen, Johs. T.: To Landsbyer ved Haraldsted Sø. 41:52—76*.
- Green-Larsen, Børge: Haraldsted kongshus. 45:90—101.
- Nielsen, Jens A.: En fødselsdag på Gisselfeld og et bryllup i Ulse kirke. 45:44—66*.

- Nørrelykke-Christensen, C.: Andreas Ammentorp Sørensen
— Sædemand og Folkevækker. 42:90—107*.
- Schmidt, August F.: Bemærkninger til Ringsted Herreds
ældre Historie. 45:67—79.
- Strange Nielsen, A.: Alfarvejen over Sjælland fra Vasemader
bro til Ringsted. 45:17—43*.
- Thrane, Henrik: En sten med skåltegn fra en middelalder-
borg. 44:70—78*.

Slagelse herred:

- Jacobsen, Fritz: Bondeliv og bondevirke i Vestsjælland 1770.
43:43—58.
- Jacobsen, Fritz: Brud på helligdagsforordningen af 1735.
44:66—69.

V. Flakkebjerg herred:

- Ebbesen, M. A.: Gedehaven. 44:79—103*.
- Jensen, N.: Hvor laa Bjørneskoven? 45:13—16.
- Larsen, N. P.: Guldmageren paa Borreby. 43:100—07.
- Schmidt, August F.: Præsten og Ordsprogsamleren E. Mau.
41:34—51.

Ø. Flakkebjerg herred:

- Andersen, P. M.: Det fuirendaler Institut og dets grundlæg-
gere. 41:77—117.
- Andersen, P. M.: Det fuirendaler Institut paa Holsteins-
minde og Anders Stephansen, 1840—70. 42:7—56*.
- Andersen, P. M.: Holsteinsminde 1870—79 og Chr. Nielsen.
43:71—99*.

- Andersen, P. M.: Holsteinsminde 1879—97 og Leopold Budde. 44:104—51.
- Eller, Edv.: Herlovianeren H. B. Melchior. 45:102—121*.
- Jacobsen, Fritz: J. V. Neergaards beskrivelse af Ø. Flakkebjerg herred. 42:74—89.
- Jacobsen, Fritz: Poul Jensen Kolding. 44:61—65.
- Petersen, Erling: Af Marvede-Hyllinge præstekalds historie. 41:26—33.
- Petersen, Erling: Dømt fra kjole og krave. 45:80—89.
- Petersen, Erling: Holger Vind til Harrested. 42:57—73.

Nekrolog:

- Heltoft, J.: Arkitekt M. J. Erlangsen. 43:109.

Bog anmeldelser:

- Hansen, Chr. Fred.: Lindebjerg og omegns beboere i svundne tider. Anm. af A. Strange Nielsen. 45:136.
- Jacobsen, Fritz: Bidrag til Vemmelev-Hemmeshøj sogns historie. Anm. af R. H. 42:115.
- Krøigaard, P. S.: Aversibogen. Anm. af H. 42:114.
- Nielsen, Peter: Udsnit af Allindemagle sogns saga. Anm. af A. Strange Nielsen. 45:135—36.
- Petersen, Erling: Vallensved sogns historie. Anm. af R. H. 42:116—117.

Årsmøder:

- Nyborg 41:118—19. Gunderslevholm 42:111—13*. Sorø 43:108—09. Slagelse 44:152—54. Tersløsegård 45:132—33.

Kortfattet person-, sted- og emneregister

Tallet før kolon henviser til årgang (bd.-nr.)

- Absalon 43:15—17, 45:13—16.
Alfarvejen Vasemader bro—Ringsted 45:17—43*.
Allindemagle 45:76—77.
Ammentorp, Christiane Frederikke g. Sørensen 42:91f.
Ammentorp, Johanne Andrea g. Sørensen 42:93.
Anders, Hellig 43:61—66.
Andersen, H. C. 44:133f.
Ane Rasmusdr., barnemorderske 41:38—41.
Antvorskov 42:79.
Antvorskov hospital 41:8f.
- „Bagerovnen“, se Gedehaven.
Balle, K. W., lærer 44:34f.
Bastholm, Hans, spr. 41:22.
Beenebro 45:35.
Benløse 45:35, 70—71.
Benløse Runding 45:35, 38.
Bernstorff, J. H. E. 45:36.
Berregaard, Willum 41:14.
Bibelforeningen f. Flakkebjerg herreder 41:81.
Binningebæk 45:34.
Bisserup 45:14.
Bjærnede kirke 44:58.
Bjærnede skov 45:14.
Bjørneskoven 45:13—16.
Bjørnved, se Bjørneskoven.
Blicher, Didr. Nik., provst 45:57.
Bojsen, Nanna g. Jensen 42:24f, 45.
Bomhuse 45:40—41.
Bomtækster 45:40.
Borreby 41:14f, 43:100—07, 45:15.
Boscrup, Eva Christiane g. Sørensen 42:92f.
- Bransmark 44:47ff.
Brasen, provst 42:16, 20, 45:124.
Bredkilde, Anna g. I. Farsovius 2. Prom 45:83—88.
Bregnebjerg 45:24—25*.
Bregneberggrd. 45:25.
Bromme hospital, se Ødemark hospital.
Bruun, Urban, etatsr. 41:13.
Budde, Leopold 44:104—51.
Bøgh, Erik 42:43.
- Caroline Amalie, dronning 41:115, 42:9.
Christensen, Stephan, boelsmd. 41:97.
Christensen, Søren, postillon 43:45.
Christian IV 45:91, 94—98.
Christian, prins 42:60f.
Cirkelhuse, se Torpet runding.
Corneliussen, Jens, grd.best. 41:82.
- Danneskiold-Samsøe, C. C. S., overdir. 54:46—66.
Danneskiold-Samsøe, Johanne Henriette Valentine, f. Kaas 45:47ff*.
Devitsrød 43:44f.
Digemoseskoven 45:26—27.
Daa, Claus 41:14.
Daa, Gregers 43:107.
Daa, Ide 44:92f.
Daa, Valdemar 41:14, 43:100—7, 44:89ff.
- Ejlstrup landsby 41:52f, 64—75.
Enø 42:75.
Erlangsen, M. J., arkitekt 43:109.
Farendløse 45:70, 71—73.

- Farsovius, Cathrine 45:82.
 Farsovius, Christen Jensen, spr.
 45:80—89.
 Farsovius, Jacob 45:82.
 Farsovius, Jens, degn 45:82.
 Fattigforsorg 41:7—25.
 Fellenberg, Philip Emanuel v.
 41:95.
 Ferdinandsen, Ludvig, lærer
 44:50f.
 de Fine, Christoffer Arnoldsen,
 spr. 41:29—31.
 Fischer, Ernst Chr., spr. 41:59.
 Fischer, Hanne g. Motzfelt 41:59.
 Fjenneslev 44:29—46*.
 Flakkebjerg institut 41:109.
 Fodbygd. 42:76.
 Forlev-ulykken 1916 44:26.
 Frederik III 42:61, 66f, 68.
 Frederik VI 41:40.
 Frederiksminde skole 41:94.
 Fuirendal hospital 41:15f, 92—94.
 Fuirendal kirke 42:75.
 Fuirendaler institut 41:16,
 94—117, 42:7—56*.
 Fulby 44:48—80.
 Fulby fattiggrd. 44:56—57.
 Gedehaven (Stignæs)
 44:79—103*.
 „Gedehuset“ 44:86—88.
 Gerdrupgrd. 42:72.
 Gimlinge hospital 41:11f.
 Gimlingetorp 43:38—40.
 Gimlingetorp ladegr. 43:25, 28.
 Gissfeld 45:44—66*.
 Gjedde, Margrethe g. Vind
 42:62, 71f.
 Gjeddedal 42:69.
 Glahn, Marie Elisabeth, f. Blicher,
 45:57f.
 Glahn, Poul Egede, spr. 45:56f.
 Grangier, se ladegårde.
 Grubbe, Diderik Larsen, spr.
 42:72.
 Grundtvig, Elisabeth Chr. Margr.,
 f. Blicher 45:49—65.
 Grundtvig, N. F. S. 45:47—66*.
 Grundtvig, Otto, spr. 45:57f.
 Grüner, J. G. R., kmh. 41:66f, 74.
 Gudelige forsamlinger 41:82f.
 Gutfeld, F. C., provst 45:49,
 53—55.
 „Gøngchøvdingen“ 42:63f.
 Gørlevsborg 45:19.
 Haldagerlille 42:77.
 Haldagermagle 42:79.
 Hansen, Hans Jørgensen, provst
 45:81.
 Hansen, Iver, spr. 41:14f.
 Hansen, Peder, Lundby 42:15, 17.
 Hansen-Menstrup, H. 42:31f.
 Haraldsted 45:75, 90—101.
 Haraldsted kirkelade 45:92.
 Haraldsted kongshus 45:90—101.
 Haraldsted præstegr. 45:91f.
 Harder, J. G. S., kunstmaler
 45:48, 50f.
 „Harger“ 45:29
 Harrested gd. 42:57—73.
 Haslev og Omegns Landbo-
 forening 42:95—98.
 Hegelund, Charlotte g. Sørensen
 42:91.
 Helligdaaskilde i Fodby 42:77.
 Helligåndshuse 41:10.
 Hennings, August, etatsr. 43:43ff.
 Herlufsen, Erik t. Fuglebjerggrd.
 45:81f.
 Herlufsholm 45:104—21.
 Himmelsbjerggården 44:149f.
 Hindholm 42:15—26, 43:87—99.
 Hjortholm 41:114.
 Holck, Anne g. Parsberg 41:27.
 Holm, J. A. L., spr. 41:80, 95,
 115f, 42:28, 45.
 Holstein, C. C., greve 44:143ff.
 Holstein, F. A., lensgr. 41:15f,
 34f, 77—117.
 Holstein, L. H. C. H., greve 42:28.
 Holsteinsminde 41:114f,
 42:7—56*, 43:71—99*,
 44:104—51.

Humleøre 44:70—78*.
Hurrildshavn 45:14.
Hylleminde 45:13—16.
Hyllinge 41:26—33, 32:70, 75.
Hyllinge kirke 32:72.
Høed 45:90.
Høm 45:74—75.
Hårslev-Tingjellinge 41:34—42.

Industriselskabet på Holsteinsborg
41:87f.

Jacobsen, Hans, spr. 45:91ff, 97.
Jensen, Hans, spr. 41:29f.
Jensen, N. J. højsk.lærer
42:23—26*, 45f, 49f.
Jenstrup 42:70f.
Jernbaner, se Sjællandske vest-
banc.
Jespersen, Oluf, spr. 43:66—67.
Jørgensen, sognefgd. 41:59f.
Jørgensen, Anders, forst. 42:33,
49f.

Karrebæk 42:75.
Kastrupgrd. 42:69, 73, 75.
Kirkerup hospital 41:8, 11.
Kirsten Andersdr. g. Christensen
41:97.
Kirsten Borgmesters i Ringsted
45:100.
Kirsten Herlufsdtr. 45:83—87.
Knudsen, Niels, snedker 43:72f.
Knuth, Adam Christopher, greve
41:12.
Kold, bager 42:12.
Kolding, Hans Mortensen, spr.
41:31f.
Kolding, Povl Jensen, spr.
44:61—65.
Kongevejen 45:19.
Korsbyrd 41:42f, 43:67—70.
Korsør banegr. 44:23*.
Korsør nor 45:14.
Kraft, Jens, prof. 43:59—60.
Kragerup, lærer 44:47f.
Krebshusrundingen 45:38—40*.

Kristensen, Evald Tang 41:48f.
Kruse, Else g. Daa 43:101, 104.
Kruse, Vibeke 45:96f.
Kyse 42:70, 76.
Kærup 41:66f.

Ladegårde 43:7—42*.
Langsø 45:19.
Lassen, Christian, gmd. 42:87.
Leuning, kancr. 42:9.
Lille Svenstrup 41:66f.
Luftridt 43:61—66.
Lund, C. A., spr., digter 45:48, 51.
Lyngeladegr. 43:25—28, 38.
Lysholm 45:46.
Lystagertorp 42:79f.
Lützow, Hugo 41:11.
„Løvstrøms Minde“ 41:11f.

Mads, spr. 41:27.
Madsen, H., propr. 41:60f.
Madsen, Thomas, spr. 41:27—29.
Magleby hospital 41:14f.
Maren Pedersdr. g. Farsovius
45:82.
Marmillod, Jean, ing. 45:36.
Marvede 41:26—33.
Mau, slægten 41:34—35.
Mau, E., spr. 41:34—51.
Mau's legat 41:41.
Meissen, v., klosteskriver 41:55.
Melchior, H. B., overlærer
45:102—21*.
Menighedsråd 1856 45:122—31.
Menstrup bjerg 42:76f.
Mikkelsen, Hans, lærer 41:97.
Mindehus toldsted 42:75.
Mohr, spr. 42:48.
Motzfelt, kordegn 41:58.
Motzfelt, Emil 41:60.
Motzfelt, Peder 41:59, 60.
Motzfelt, Søren 41:58.
Motzfelt, Søren 41:60.
Munk, Kirsten 45:91, 95—96, 98.
Mynster, J. P., biskop 41:36f.
Møller, Chr. Christensen, forst.
41:103, 107.

- Neergaard, C., etatsr. 42:10.
 Neergaard, J. B., godsejer 45:37f.
 Neergaard, Jens Veibel, gen.krigs-
 komm. 42:74—89.
 Nielsen, Chr., forst. 42:25f, 32,
 52ff, 43:71—99*, 44:108ff.
 Nielsen, Hans, gmd. i Kvislemark
 42:77, 86.
 Nielsen, Laurids, birkefgd. 42:71.
 Nissen, Peder, degn 43:66—67.
 Nyrup ladegrd., se Lyngeladegrd.
- Olav den Hellige 43:63—64.
 Olufsen, Niels, hofslagter 41:55.
 Ordrupskroen, se Overdrevskroen.
 Ortvad 45:28.
 Ortvad bomhus 45:41.
 Ottesen, Rasmus 41:82.
 Otto Ludvig af Salm 45:95f.
 Overdrevskroen 45:25—26.
- Pedersborg ladegrd. 43:19—25*,
 39*.
 Pedersen, Christen, ridefgd. 42:71.
 Pedersen, Gabriel, degn 45:84.
 Pentz, Sophie Elisabeth v. 42:62.
 Pi Blendstrup, lærer 41:97f.
 Pi Kræmer, husmd. 41:98.
 Povlsen, Svend (Gøngehøvdingen)
 42:63f.
 Prom, Jacob, spr. 45:84—89.
- Quistgaard, Chr. S., spr. 41:12.
 Quistgaard, Elisabeth 41:59f.
 Quistgaard, Jørgen 41:59f, 66.
 Quistgaard, Lucie 41:59.
 Quistgaard, Morten 41:56—59.
- Ramel, Ove t. Basnæs 43:106.
 Ravnsborg 42:69.
 Reventlow, Wilhelmine Julie g.
 Holstein 41:79, 115.
 Ringsted 45:69—70.
 Ringsted banegd. 44:17*.
 Ringsted fattigvæsen 41:23.
 Ringsted herred 45:67—79.
 Rosenkrands, Kirstine 41:11.
- Rosenkrantz, Mette g. Ramel
 41:14.
 Roskilde, Søren Nielsen, spr.
 45:83.
 Rønne, C. F., spr. 41:39.
 Røverløkken 45:28.
- Skt. Jørgensgårde 41:9f.
 Skt. Knuds kilde 45:91—92.
 Schilling, Mathilde g. Budde
 44:109f.
 Schested, Hannibal, rigsskat-
 mester 42:67.
 Sethe, Berthold v., godsejer
 41:61—63, 64.
 Sjællandske vestbane 44:7—27*.
 Skinnebjerg 45:20.
 Skolevæsen på Holsteinborg gods
 41:89—92.
 Skovgårdens skolehjem 44:120
 Skovlygrd. 45:22.
 Skælskør fjord 45:16—17.
 Skålstén 44:70—78*.
 Slagelse bangrd. 44:21*.
 Slagelse fattigvæsen 41:21f, 24.
 Slagelse hospital 41:8, 10.
 Slagløse 43:40—41.
 Slagløse ladegrd. 43:28f, 40—41.
 Slangerup 41:52—64*.
 Slangerup kirke 41:53f.
 Slangerupgrd. 41:54—64*,
 71—73*.
 Snekkerup 45:24f.
 Snekkerup marked 45:24.
 Sorø Akademi 45:7—12.
 Sorø banegrd. 44:19*.
 Sorø klostres ladegårde 43:7—42*.
 Sorø vandmølle 43:18f.
 Stallknecht, Laura g. Nielsen
 43:76f.
 Stavedsbro 45:30—34*.
 Steen, Elisabeth g. Bruun 41:13.
 Steensen, Adolphine g. Mau 41:35.
 Stemann, P. Chr., kanc.præs.
 45:114.

Stephansen, Anders, forst.
41:96—117, 42:7—56*, 43:71,
76f, 44:109.
Stephansen, Dortha 41:99—117,
42:10—56*.
Stigsnæs 44:79—103*, 45:15.
Stockfleth, Christopher v., kapt.
45:42.
Store ladegård, se Slagløse ladegd.
Strædet 45:35.
Stub, Niels Sørensen, borger
i Slagelse 44:66—69.
Stubberup 42:70.
Sygeforsorg 41:7—25.
Søgård 41:57f.
Sørensen, Andreas Ammentorp,
spr. 42:90—107*.
Sørensen, Jens, spr. 42:91f.
Sørensen, Laura 42:34.
Sørensen, Rasmus, lærer 41:39f,
82f, 42:15f.
Sørup hospital, se Vettterslev
hospital.

Tiggeri 41:17f.
Tingjellinge 43:66—67, 69.
Torpet runding 45:38.
Tryde, C. S., spr. 45:125.
Tvindelstrup 45:73.
Tåstrup (Jystrup sg.) 45:22.
Tåstrup kro 45:22f.
Ulfstand, Ingeborg g. Vind 42:57.
Valdemarsvejen 45:19.
Vallensved 41:29—32, 42:70.
Vallensved kirke 42:72.
Valsø borg 45:19, 29.
Valsøgrd. 45:90.
Vasemader bro 45:20—22.

Vedbynørre 43:43—58.
Vedbysønder 43:43—58.
Vestesen, Lars, sognefgd.
43:44—45.
Vettterslev 45:73.
Vettterslev hospital 41:12.
Vigersdal 45:27—34.
Vigersdalshuset 45:30ff.
Vigersdalsgården 45:34.
Wilster, Chr. 45:47ff.
Vind, Anne Elisabeth g. Grubbe
42:72.
Vind, Holger t. Harrested
42:57—73.
Vind, Jørgen, rigsadmiral 42:57ff.
Vind, Jørgen, oberstløjtn. 42:73.
Vind, Vilhelm Carl t. Harrested
42:73.
Visby, C. H., spr. 41:108.
Vridsløse 42:77.
Værkevad 45:20.

Wulff, Jeremias, stud. 45:84.

Ydernæs 42:75.

Ærtebjergskoven 45:24, 27.

Ødemark hospital 41:13f.
Øllerup 42:70.
Øllingesøgrd. 42:70.
Øster Flakkebjerg herred
42:74—89.

F o r k o r t e l s e r :

g.: gift med
kmh.: kammerherre
spr.: sognepræst
*: illustreret

AARBOG
FOR HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

AARBOG
FOR HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

XXXXIV

SLAGELSE

HANDELSTRYKKERIET
1957

REDAKTIONSUDVALGET:

Lektor, dr. phil. *Poul Helms*, Sorø

Skoleinspektør *J. Heltoft*, Haslev

(Henvendelser i redaktionssager sker til *J. Heltoft*)

INDHOLD AF XXXXIV BIND

	<i>Side</i>
Den sjællandske vestbane fylder 100 år	7
<i>Af E. L. Parbol, København</i>	
Nogle Erindringer fra min Barndom og Ungdom i Midtsjælland	28
<i>Af Typograf K. W. Sorensen, Haslev</i>	
Poul Jensen Kolding	61
<i>Af overlærer Fritz Jacobsen, Slagelse</i>	
Brud på helligdagsforordningen af 1735	66
<i>Af overlærer Fritz Jacobsen, Slagelse</i>	
En sten med skåltegn fra en middelalderborg	70
<i>Af Henrik Thrane, København</i>	
Gedehaven	79
<i>Af førstelærer M. A. Ebbesen, Skælskør</i>	
Holsteinsminde 1879—97 og L. Budde	104
<i>Af overlærer P. M. Andersen, Ringsted</i>	
Årsmødet	152
Resumé af regnskabet 1955	155
Love for Historisk Samfund for Sorø Amt	156
Medlemsliste 1957	159

BESTYRELSEN :

Lektor, dr. phil. *P. Helms*, Sorø, formand.
Greve *Holstein-Holsteinborg*, Holsteinborg.
Kommunelærer *R. Henneke*, Slagelse, kasserer og sekretær.
Rentier *Jobs. T. Christensen*, Benløse.
Skoleinspektør *J. Heltoft*, Haslev.
Overlærer *Fritz Jacobsen*, Slagelse.
Pastor *V. Krarup-Hansen*, Herlufsholm.
Bankdirektør *Valdorf-Hansen*, Ringsted.
Amtmand *V. Topsøe*, Kristinelund.
Førstelærer *Strange Nielsen*, Benløse.

REPRÆSENTANTER :

Skoleinspektør *Holger Christensen*, Korsør.
Førstelærer *M. A. Ebbesen*, Magleby Sogns Skole.
Musikdirektor *Lauritz Hansen*, Ringsted.
Førstelærer *I. G. Hogsvig*, Bistrup.
Sognepræst *A. Lambert-Jensen*, Kvislemark.
Førstelærer *L. P. Larsen*, Høve.
Førstelærer *Nellemann Larsen*, Sdr. Bjerge.
Bibliotekar *Jens Nielsen*, Haslev.
Gdr., sognerådsformand *Sigfred Petersen*, Spjellerup.

Allerede den første jernbanestrækning i det nuværende kongerige, København—Roskilde 1847, havde mange besværligheder inden den kom i gang, men den næste strækning Roskilde—Korsør havde ikke stort bedre forhold at komme til verden på.

Efter at København—Roskildebanen var blevet åbnet 26/6 1847, var det den almindelige mening, at den snarest derefter skulle videreføres mod vest. Det er ihvertfald en kendsgerning, at alle reglementer og bestemmelser for Roskildebanen var betegnede: „Den sjællandske Jernbanes første Afdeling“, hvilket bekræfter, at man bestemt regnede med en anden afdeling, en fortsættelse af banen til Korsør.

Fra denne by udgik der en stor dampskibstrafik til næsten alle landets egne, således bl. a. til Nyborg, Aarhus, Flensborg, Sønderborg og Lübeck, og man skulle derfor formene, at en bane fra hovedstaden og tværs over Sjælland til havnebyen Korsør ville have stor betydning for kommunikationsforholdene i det hele taget.

Denne jernbanens videreførelse fra Roskilde, skulle imidlertid ikke gå så glat, idet dens bygning bl. a. blev sinket af Treårskrigen, som lagde beslag på alle nationens kræfter, og dernæst af den store koleraepidemi i 1853.

Ganske vist havde Roskildebanens direktør Gustav Schram under et besøg i Hamburg i 1845 søgt at rejse kapital til sagens realisering, men da dette noget egenmægtige skridt fra Schrams side blev taget meget unådigt op af de hjemmenværende medlemmer af direktionen, blev arbejdet opgivet indtil videre.

Da man så endelig langt om længe kom alvorligt igang

Den sjællandske vestbane fylder 100 år.

Træk af dens historie.

Af E. L. Parbøl.

Anlæg af jernbaner var i trediverne og fyrrerne i forrige århundrede og forresten også langt senere af mange mennesker betragtet som galmandsværk, og det var ikke uden en vis frygt og bæven, at man betroede sit liv til disse nymodens indretninger.

Så sent som den 3. februar 1863 finder man i Sorø Amtstidende følgende notits: „Ærkebiskoppen af Rennes har fornylig i en Prædiken betegnet Jernbanerne som en Opfindelse af Djævelen og beklager deres Indførelse i Bretagne . . “. Det står godt i samklang med en lignende udtalelse fra Byrådet i Lancaster, Ohio, som i sin tid tilskrev en jernbanekommission følgende: „Dersom Gud havde bestemt, at hans Skabninger skulde rejse ved Damp med den ryggesløse Fart af 15 engelske mil i Timen, vilde han have forudsagt det ved sine hellige Profeter. Det er Satans Værk og vil føre de udødelige Sjæle til Helvede“.

Slet så drastiske tanker og udtalelser er vel ikke at finde herhjemme, men også i Danmark var det under store fødselsvanskeligheder, at de første jernbaner så lyset.

med forhandlingerne, udartede de sig snart til politisk og finansiell tovtrækkeri.

Det allerede eksisterende sjællandske jernbaneselskab fik dog i 1852 koncession på banen forudsat, at det inden udgangen af samme år kunne skaffe de nødvendige midler. Og samtidig fik selskabet tilsagn om 4 % rentegaranti af anlægskapitalen. Staten skulle tilskyde, hvad overskuddet måtte mangle i de 4 %. 25 år efter kunne staten forlange, at alle aktier blev overdraget til den mod at betale deres pålydende kontant.

Denne statens overtagelse af det sjællandske jernbaneselskab og dermed også af vestbanen fandt senere hen også sted, nemlig i år 1880. Ved denne lejlighed måtte staten i henhold til koncessionen af 1852 og senere tilkomne bestemmelser indløse aktiekapitalen med 125 % af dens pålydende værdi.

Efter koncessionens udstedelse i 1852 blev aktierne så udbudt gennem det engelske bankierfirma Hambro og Søn i London, og arbejdet kom da langt om længe igang ved hjælp af entreprenørfirmaet Fox, Henderson & Co.

Da der stod mange engelske penge i foretagendet, var det naturligt, at det var en engelsk ingeniør, der kom til at lede arbejdet, nemlig overingeniør Mr. Brounger.

Han var en dygtig mand, men havde vanskeligt ved at arbejde sammen med den danske regerings kontrollant major Fr. Dreyer.

Der var evindelige stridigheder mellem disse to, og det fremmede afgjort ikke arbejdet, ligesom der også hurtigt opstod tekniske vanskeligheder, f. eks. ved bygningen af Vaarby bro ved Slagelse.

Indvielsen af banen var fastsat til den 1. november 1854, men først i foråret 1856 kunne prøvekørslerne for alvor begynde, og selve indvielsen af strækningen fandt sted den 27. april 1856 i nærværelse af kongen Frederik VII med gemalinde grevinde Danner, der begge gjorde turen med til Korsør. Men da pressen ikke var inviteret til at deltage, har man kun ganske korte notitser om begivenheden i datidens blade.

Indvielsen var meget festlig. Stationerne var smukt pynkede med flag og blomster. I Roskilde var der endog æresport. I Ringsted indtoges forfriskninger, hvad der ikke var så vanskeligt at arrangere, da stationsforvalteren, som stationsforstanderne den gang kaldtes, også var restauratør på deres banegård. Om Sorø og Slagelse hedder det, at „det behagede Hans Majestæt og gemalinde at aftræde og opholde sig en kort Tid paa Banegaardene“.

Den førømtalte bro ved Vaarby Aa vakte ved dens passage megen opmærksomhed, og under kanonsalut kørte toget ind til Korsør banegård, Efter en dinner med mange retter, efter datidens skik, returnerede de høje gæster til København med toget (ikke, som Christian VIII gjorde det ved Roskildebanens indvielse i 1847, med heste og vogn). Samtidig med åbningen af banen fra Roskilde til Korsør skete sammenslutningen mellem denne bane og Roskilde—Københavnbanen i såvel administrativ som økonomisk henseende.

Den egentlige ledelse var lagt i hænderne på en direktion bestående af tre direktører, af hvilke regeringen valgte den ene.

Den administrerende direktør blev Viggo Rothe. Direktør Skram (efter treårskrigen stavede han sit navn på denne

måde) fra Roskildebanelen trak sig ved denne lejlighed ud af aktiv jernbanetjeneste.

Ved banens start var der anlagt stationer følgende steder: ved Svenstrup Hovedgaard (senere kaldet Borup), chef var A. V. Schmidt, ved Ringsted (E. C. Lund), ved Sorø (C. Krabbe), ved Slagelse (C. Gyldenfeldt) og ved Korsør (F. J. Salomon). Endelig var i banens anden ende F. F. Dorph stationsinspektør i Roskilde.

Det først ansatte personale var for de højere graders vedkommende, og især efter krigens afslutning i 1864, ofte rekrutteret blandt hjemsendte officerer fra hæren, ligesom også togførerne tit var gamle veltjente underofficerer, dygtige og brave mænd.

Lønningerne var små, meget små, men herpå kunne der ihvertfald på landstationer bødes ved at holde køer og høns, ligesom drikkepengene til det mere underordnede personale også spillede sin store rolle. Små beløb var dengang mere værd end nu omdage.

De sjællandske baner havde et uniformsreglement, men fraregnet dem, der fik uniform leveret, var det ikke ret mange, der respekterede det, ihvertfald udenfor byerne. Frakke og jakke brugtes i flæng. Kasketten havde snart lige og snart nedfaldende skygge, og 17-årige elever optrådte med guldtresse om kasketten så bred som en herredsfogeds. Der skal dog findes et cirkulære fra overdriftsinspektøren, hvori det blev forbudt at ekspedere tog iført træsko.

Køreplanen omfattede tre tog i hver retning med afgang fra København kl. 7,00, 2,30 og 7,00 em. Fra Korsør kl. 7,15, 1,00 og 7,15 em. Morgen- og aftentogene benævntes personsog. Middagstogene var „Varetoget“. Om varetogene

oplyses det, at disse tog også befordrede personer, forsåvidt det ikke blev fornødent alene for disses skyld at fremføre toget med flere maskiner.

Fra 1. januar 1857 angives køretiden fra København til Korsør inklusive stationsophold til $3\frac{1}{2}$ time for persontog og $4\frac{3}{4}$ time for varetog. I Ringsted havde togene 15 à 20 minutters ophold, fordi Ringsted var fast krydsningsstation, og fordi varetogene som regel skulle skifte maskine der. I dag tager et eksprestog 85 à 90 minutter om turen København—Korsør, og persontogene, der som regel ikke standser mellem København og Roskilde, ca. $2\frac{1}{4}$ time. Man må her tage i betragtning, at togvægten er betydeligt større nutildags og stationsantallet og dermed holdstederne en del forøget.

Togantallet er i vor tid ca. 25 til 30 personførende tog i hver retning daglig foruden ca. 20 post- og godstog, også i hver retning. Dertil kommer et varierende antal særtog.

Det må dog bemærkes, at strækningen fra Roskilde til Korsør blev dobbeltsporet i årene 1899—1900, medens København—Roskilde fik sit andet spor allerede i 1874. Denne sporforøgelse har selvsagt forhøjet vestbanens kapacitet ganske betydeligt.

I det første fuldstændige driftsår efter banens åbning udgjorde antallet af rejsende 424438 og indtægten fra disse 813000 kroner. Af gods befordredes 86000 tons med en indtægt på 384000 kroner.

Da staten havde garanteret aktionærerne 4 % udbytte af deres aktier, måtte der det første år tilskydes 120000 kroner af statsmidler. Disse tilskud vedvarede indtil 1865, da banens økonomi var således stabiliseret, at der endog kunne udbetales aktionærerne $5\frac{1}{4}$ % i udbytte mod de garanterede 4 %.

Fra dette år steg trafikken gradvis, også efterhånden som andre banestrækninger blev åbnet både på Sjælland og i Fyn og Jylland samt ikke mindst, da færgefarten mellem Korsør og Nyborg blev påbegyndt i 1883.

Her kan også nævnes, at der om søndagen blev solgt billetter til meget moderate priser „for at lette Lystfarter til Banens skønnere Omgivelser“. Disse søndagstog var temmelig stærkt benyttede. Man ser altså, at de „billige søndagstog“ allerede var kendt i 1858.

Som før nævnt var der altid langt togophold i Ringsted, ikke alene af hensyn til krydsning og maskinudveksling, men også fordi Ringsted var „Madstation“. Folk spiste — og drak — meget og ofte i de tider. Derfor måtte der skaffes spisepavser undervejs. Der fortælles, at der i banegårdsrestaurationen i Ringsted om sommeren var opstillede borde med nationalretten rødgrød med fløde og ved hver kuvert et stort glas dansk kornbrændevin. Dette arrangement var tiltænkt de mange tyske rejsende, som passerede over ruten Korsør—Kiel, og fandt rivende afsætning. Man kunne også få leveret en madkurv indeholdende fire stykker smørrebrød, en flaske bajersk øl samt en lille flaske snaps, alt for kroner 1,25. En stor kop kaffe med to stykker wienerbrød samt en snaps kostede 22 øre plus 3 øre i drikkepenge, altså ialt 25 øre.

Når et tog skulle afgå fra en station, var det under et helt musikalsk ceremoniel. På de større stationer foregik det således: 5 minutter før togafgang blev der „ringet ud“ (af ventesalen) med mange slag på den blankpudsede messingstationsklokke. Ringningen blev efter et lille ophold afsluttet med et slag. 2 minutter før afgang foretoges „anden ring-

ning“, som afsluttedes med to slag, og endelig gaves der „afgang“ med et kraftigt slag på klokken. Så tog togføreren fat med sin fløjte, et langt pift efterfulgt af et kort, som blev besvaret tilsvarende af lokomotivets dampfløjte.

Man skulle synes, at så megen signalgiven var tilstrækkeligt til at sikre, at alle passagerer kom med det ønskede tog, men i den såkaldte „Annotationsprotokol for Kjøbenhavns Station“ findes indført en klage, der viser, at det ihvertfald ikke var tilfældet i Ringsted den 28. december 1881, idet der nemlig står:

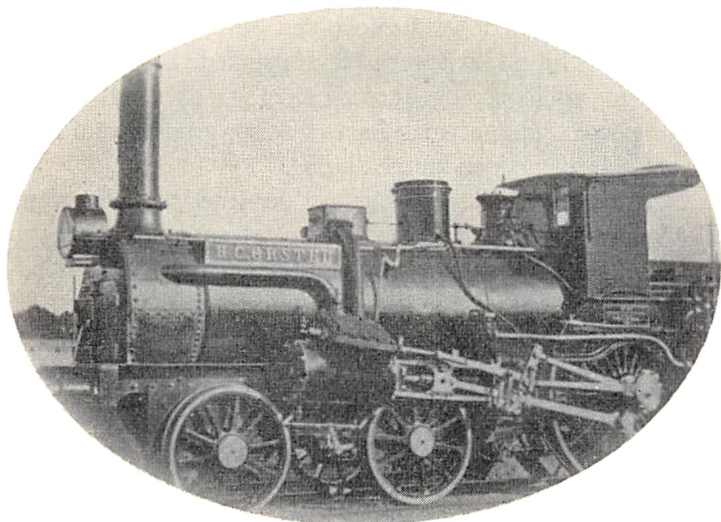
„Ivor vel det ikke var 2 Minutter efter 2 Ringning
blever der os nægtet Afgang vilket er os meget ubehageligt
da det kunde været undgaaet ved lit meere Hensyns-
tagetet til Publicum. C. H. Bang Ringsted“.

Folk var ikke så forjagede den gang og tog det i det hele taget ikke så nøje med tiden, hvad dette kan være eksempel på, eller også er det måske restauratørens brændevin, der har haft noget af skylden for det passerede.

Til Roskilde—Korsørbanen anskaffedes i 1856 ti stykker lokomotiver af Crampton-typen, d. v. s. maskiner med ukoblede hjul bag ved fyrcassen og med udvendige cylindre.

I 1858 tilkom yderligere et andet lokomotiv, der fik navn efter fysikeren H. C. Ørsted. Denne maskine nævnes, fordi den blev anvendt til at fremføre et hurtigtog (det første af denne art) mellem København og Korsør og omvendt. Dette tog kørte i forbindelse med postdampskibene til og fra Kiel (den også i 1856 nyåbnede sørute Korsør—Kiel). Toget standsede kun i Roskilde og Ringsted og var altså efter datidens forhold et virkeligt hurtigtog. Iøvrigt havde føromtalt maskine større drivhjul (1,8 m) end de øvrige maskiner.

Imidlertid tog med årene godstrafiken ret hurtigt til, og det viste sig da, at de ukoblede loko ikke magtede de forholdsvis tunge tog, hvorfor man fra Tyskland indkøbte tre maskiner med tokoblede hjulsæt og lille hjuldiameter. Disse var de

H. C. Ørsted 1858.

første maskiner med koblede hjul på danske baner. De havde navnene Loke, Heimdal og Ægir. Alle lokomotiverne havde forøvrigt navne fra den nordiske gudeverden; end ikke Odins to ravne Hugin og Munin manglede i samlingen. De så festlige ud med sort kedel og overbygning, røde hjul og mange skinnende messing- og kobberledninger; også navn og nummer var i blankpudset messing. Skorstenen havde i visse tilfælde en messingkrave foroven. Det var først i 1888 ved

jyske og sjællandske baners sammenslutning til „De Danske Statsbaner“, at den nuværende smukke og festlige skorstensring i de nationale hvide og røde farver fandt indpas på alle danske statsbanelokomotiver.

Maskinerne var også forsynede med sandkasser. Da banen blev ført igennem de store skove ved Sorø, skete det meget ofte ved løvfaldstid, at togene blev forsinkede i timevis, fordi maskinen „spillede“, og at personalet, trods sandkasserne, måtte gå ved siden af maskinen og kaste grus på skinnerne for at drivhjulene igen kunne „bide“.

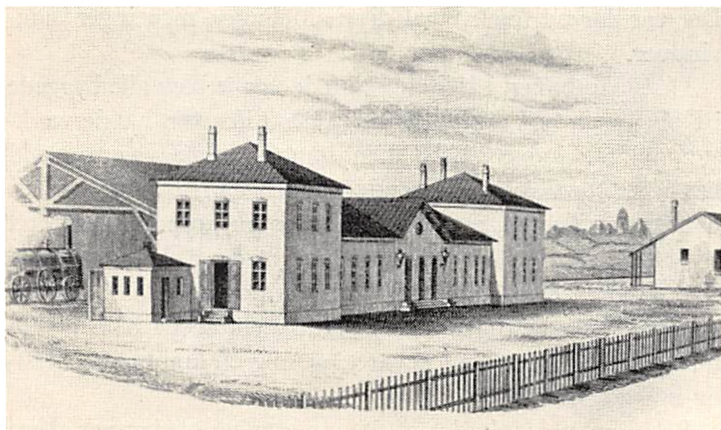
På stationsområdet i Korsør var der intet brugeligt vand til lokomotiverne. Derfor blev der anlagt en vandstation ved Taarnborg et par kilometer fra stationen, og der måtte lokomotiverne så køre ud for at fylde tenderen med vand.

Vognmateriellet var i banens første år meget pauvert udstyret. Godsvognene var i begyndelsen de fra banens anlægning anvendte grusvogne, altså alle åbne. Efterhånden blev der dog anskaffet enkelte lukkede vogne, særligt beregnet til hestetransporter. Kreaturer blev endnu ofte befordret i åben vogn.

De førømtalte entreprenørvogne var helt af træ og havde 4,5 tons bæreevne. Længdedragerne var af egetræ og forlænget udover bufferplanken for at tjene som buffer. På endetræet var de belagt med krølhår under et læderovertræk. Trækstangen endte i to flade øjer, og trækket var en kæde på fem led.

I den første snes år var banens personvogne alle treakslede med en længde af 9 meter. Det midterste hjulsæt var anbragt for at støtte hoveddragerne, der var af træ ligesom på godsvognene, mod sammenbøjning. Nogle vogne havde skrue-

bremse, der blev betjent af konduktøren, som sad på vogn-
taget i et åbent sæde, ligesom kuskesædet på et hestekøretøj.
Om vinteren var han iført lammeskindspels og fodpose.
Først i 1863 fik sædet tilføjet en jernkalesche.

Ringsted Banegaard.

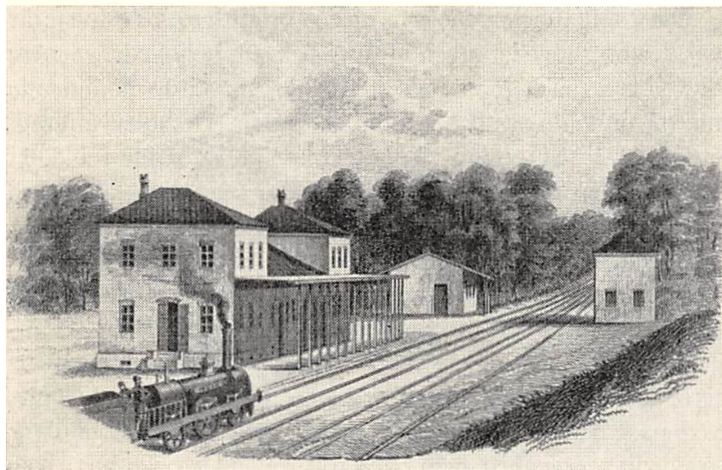
„Togsmeden“, som han kaldtes, havde det forøvrigt heller ikke for godt, idet han sad på en særlig stol på tenderen med ryggen i køreretningen. Hans opgave var at påse, at toget ikke tabte en eller flere vogne, idet trækkæderne ikke altid kunne stå for det hårde træk. Vognkasserne på de gamle sjællandske vogne bar i deres ydre skikkelse præg af, at de var hestekøretøjernes efterfølgere. De så nærmest ud som 4—5 Wienervogne var stillet op på undervognen, end ikke antydning af den forneden afrundede vognkasse manglede, og sidevinduerne i I og II kl. kupeer havde D-form. Vognen

var udvendig beklædt med Poppeltræ, der var samlede med trælist. Udstyret i I og II klasse (dengang havde man tre vognklasser), var i nutidens øjne temmelig tarveligt. Intet bagagenet, ingen spejle eller askebægre. III klasses vogne var et stort rum, som kun ryglænet på bænken delte i kupeer. Der var dør ud for hver af disse afdelinger, men ingen sidevinduer.

De til vestbanen i 1856 anskaffede vogne blev alle byggede i København af vognfabrikant James Fife, som havde værksted på St. Annæ Plads, men som for disse vognes skyld havde et stort skur beliggende på den gamle første hovedbanegaards terræn, omtrent der, hvor nu hovedpostkontoret er beliggende. Der er det mærkelige, at der i dette værksted ikke fandtes en eneste træbearbejdningsmaskine. Vognene var håndværk helt igennem. I Jernbanemuseet i København findes en af dem endnu bevaret, nemlig en kombineret post- og rejsegodsvogn.

Belysningen udgjordes af et par søvnige olielamper. Heri skete der dog i årenes løb en del forbedringer. Den i begyndelsen anvendte dårlige rapsolie blev senere hen afløst af mineralolie, der var brændstof i lamper, som anbragtes i loftet gennem huller i vognens tag. Ved togenes ankomst og afgang til og fra endestationerne måtte specielle lampister op på vogntagene for at tænde eller eventuelt udskifte disse lamper. Men vestbanen har dog alligevel æren af at have haft den første elektriske togbelysning, idet det første forsøg med elektrisk lyst fandt sted i et par af vestbanens hurtigtog. I mange andre lande indførte man gasbelysning som afløsning for olielamperne. Dette stadium har man således helt oversprunget i vort land.

Hvad opvarmning af kupeerne angår, da var der i begyndelsen af banens tilværelse overhovedet ingen. Men i Berlingske Tidende 25/2 1862 slås der til lyd for, „i den kolde Vinter-tid paa en eller anden Maade at faa opvarmet Landets Jern-

Soro Banegaard.

banetog, f. eks. ved Anbringelse af Varmeskamler fyldt med kogende Vand“. Om dette indlæg i avisen var årsagen vides ikke, men ret kort derefter blev forsøget gjort, idet metal-beholdere, udvendigt beklædt med stof og indvendig fyldt med varmt vand, blev lagt ind i Kupeerne for I og II klasse. Først langt senere blev rejsende i III Klasse kendt værdige til at få del i dette gode. Flaskerne fyldtes på endestationerne fra det såkaldte „Dunkelunkeri“. På et senere tidspunkt begyndte man at gøre brug af lokomotivets damp. Dampen gik

gennem et ribberør, der lå i en isoleret kasse under vognbunden, og den opvarmede luft kunne de rejsende lukke op i kupeerne ved at åbne en lem under sæderne. Fra ca. 1890 blev dog det nuværende dampvarmesystem indført på alle landets strækninger.

Også toiletforholdene var meget primitive. I de første år var der overhovedet ingen af disse bekvemmeligheder. Senere blev der i pakvognen indrettet kloset, hvor de nødlidende måtte opholde sig fra station til station. Der blev anbragt et karakteristisk opslag i kupeerne: „For Rejsende i I & II Klasse findes Kloset i Pakvognen“. Der siges også, at der på et sådant opslag af en vittig person med blyant var tilføjet: „III Klasse maa holde tæt“.

Billetteringen i toget foregik under kørselen. Togbetjenten eller Konduktøren, som han kaldtes den gang, måtte balancere udenfor på vognens løbebrædder og efter at have averteret sin tilstedeværelse ved at banke på ruden, blev denne, ved passagerernes medhjælp, lukket ned, og vor konduktør kravlede op og med hele overkroppen ind ad vinduet, blev billetterne eftersat og klippet. Det kunne ved vintertid og i hårdt vejr være et både farligt og anstrengende arbejde. Først med gennemgangsmateriellets indførelse, der begyndte omkring år 1910, forsvandt denne barbariske skik. Fra banernes allerførste år stammer denne lille historie om manden, der til konduktøren, der som foran beskrevet afkrævede ham billetten, svarede: „Nej, vil Du ha'e en billet, maa Du selv købe Dig en; det har jeg gjort“.

Som det tidligere er berørt kan nævnes, at fra samme dag som vestbanen blev åbnet for trafik påbegyndte postdampskibsfarten Korsør—Kiel. Der var dengang udelukkende

natfart, der blev besørget af postskibene Jylland og Eideren. Ruten var i privat eje indtil 1883, hvor statsbanerne overtog driften.

Korsørbanen betød for personbefordringen ikke alene en langt kortere rejsetid og større bekvemmelighed, men også

Slagelse Jernbanestation 1892.

flere rejsemuligheder udover Sjælland, idet der blev etableret daglig skibsforbindelse mellem Korsør og Kiel og mellem Korsør og Aarhus.

Også for postvæsenet var den nye forbindelse selvsagt af stor betydning. Postvogne med postpersonale og selvstændig ekspedition viste sig ved denne lejlighed for første gang på vestbanen.

Banernes tiltagende betydning for forbindelsen mellem landsdelene fremgår for personbefordringens vedkommende tydeligt af nedenanførte tal.

Antal rejsende mellem Sjælland på den ene side og Jylland—Fyn på den anden side var, ti år efter banens åbning, i 1866 16600, i 1870 34200, i 1879 86000.

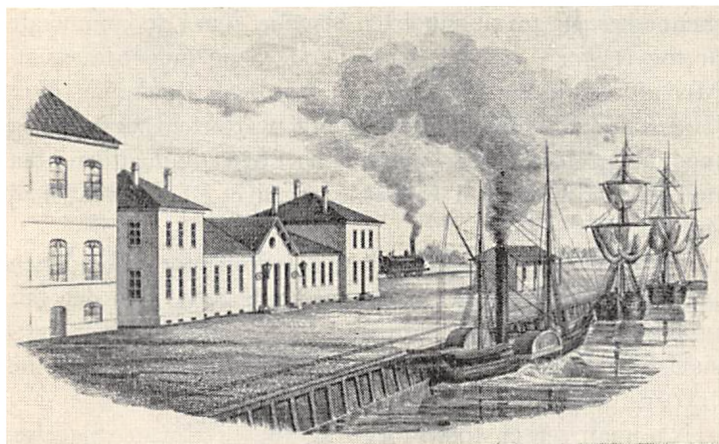
Det nye befordringsmiddel, jernbanerne, gjorde sig forøvrigt også ved sin fremkomst gældende derved, at taksterne var noget lavere end den befordring, man hidtil havde kunnet opnå gennem postvæsenets dagvognsbefordring eller genge vognmandslavene, som havde eneret på personbefordringen til takster, der var fastsat af regeringen.

Ved fastsættelsen af priserne for personbefordringen på banerne gik man ud fra, at I klasse ville blive benyttet af „de Rejsende, der ellers benyttede Ekstrapost. II klasse af de, der benyttede den almindelige personbefordring, og III klasse af Bønder og andre simple Folk, der ellers rejste til Fods.“

For en afstand som mellem København og Korsør betaltes der pr. bane omkring 1860 for I klasse 4 Rdl. og 24 Sk., for II klasse 3 Rdl. og 32 Sk. og for III klasse 2 Rdl. 40 Sk. For befordring med ekstrapost og over samme afstand betaltes der i holstensk vogn og under forudsætning af, at der var 4 i vognen 5 Rdl. og for personpost, åben eller halvåben plads, 4 Rdl. 66 Sk. og på åben plads 3 Rdl. 87 Sk. For den jævne mand var befordringen pr. bane således kun $\frac{2}{3}$ af postbefordringen. Det afgørende har dog muligvis ikke været prisen, men derimod de mange og hurtige befordringsmuligheder, som man nu med fordel kunne anvende som det passede en bedst.

Også godsbefordringens takster var under det man i almin-

delighed måtte betale, og også her var det de forbedrede befordringsmuligheder, der gjorde sig gældende om ikke ligestraks så efterhånden mere og mere. For at fremme godsbefordringen ud over Sjælland blev der allerede ved banens

Korsør Banegaard.

åbning anlagt en havnebane i Korsør til forbindelse mellem bane og skib, medens en sådan bane først blev anlagt i København år 1880.

Især i Korsør — banens vestligste endestation — var det nye transportmiddel imødeset med store forventninger. Man håbede på et vældigt opsving af industrivirksomhederne i byen. Men disse luftkasteller brød i virkelighedens kolde lys fuldstændig sammen. Heri bar antagelig pengekrisen i 1857 samt den frygtelige koleraepidemi, som hærgede byen samme år, sin del af skylden. Man havde også ventet, at med jern-

banen skulle oplandet have været forøget, men det gik lige modsat, idet bønderne, som tidligere i store skarer kom til Korsør for at aflevere deres tiender i form af sæd, nu tog til Slagelse, hvortil amtsstuen just var blevet flyttet. Hele den handel som Korsørs forretningsmænd havde haft med disse mennesker, gik nu til nabobyen Slagelse, som i de kommende år tog et større opsving både handels- og industrimæssigt. Mod forventning stagnerede Korsør i de første år efter banens ibrugtagning. Først da færgeoverfarten begyndte og med den et større antal funktionærer i byen og med den i det hele tiltagende trafik i 1880'erne, tog livet i Korsør fat med større og større fart.

Vestbanen har ikke alene haft betydning for forbindelsen mellem landsdelene øst og vest for Store Bælt, men den har utvivlsomt også haft sin store andel i den udvikling som vestsjælland og denne egns byer har gennemgået i de forløbne 100 år.

Når man ser på folketalet i år 1855 i Korsør, Slagelse, Sorø og Ringsted, viser disse henholdsvis 2236, 4747, 1033 og 1477 indvånere. De tilsvarende tal for år 1950 er 11885, 19184, 5503 og 8660. Altså en ganske pæn forøgelse i indbyggertal for disse fire købstæder i Sorø amt.

Hvis man kunne tænke sig, at en af banens første passagerer kunne gøre rejsen Korsør—Roskilde—København i dag, ville han have svært ved at genkende de stationer og det jernbanemateriel, som han den gang havde for øje. Af bygninger fra den gang anvendes nu kun Sorø stationsbygning. Korsør fik ny banegård 1906. Slagelse i 1893, da Slagelse—Næstvedbanen blev åbnet. Den gamle station lå der, hvor nu margarinefabriken er beliggende. Og endelig fik Ringsted

Stationsforstander 1856.

sin nye banegård i 1924. Alt øvrigt vedrørende spor, sikkerhedsvæsen, trækraft m. m. har ganske skiftet karakter og ville være fuldstændig fremmed for vor rejsende fra forrige århundrede.

De uheld og ulykker, som desværre ikke altid er helt uundgåelige ved jernbanedrift, har også ramt vestbanen i nogle tilfælde.

Når man ser bort fra Vigerslevulykken i 1919 har strækningen København—Korsør kun én gang været skueplads for en større jernbaneulykke, nemlig i Forlev den 22/1 1916, hvor et godstog afsporede og delvis væltede over i det modsatte spor. Umiddelbart herefter blev dette sidste spor passeret af et andet gennemkørende godstog, der kørte op i det første tog og også afsporede, medens et meget stort antal vogne blev fuldstændig knust og meget gods ødelagt. Det ene togs fyrbøder blev alvorlig skoldet af den udstrømmende damp, medens det øvrige personale intet kom til. Mærkeligt nok har Forlev engang tidligere været stedet for et alvorligt uheld, idet et iltog påkørte et grustog den 25/4 1887. Nogle vogne blev knuste, og maskinen styrtede ned ad en 5 meter høj skråning. Personalet kom dog heldigvis intet til ved denne lejlighed.

Den vestsjællandske vestbane, hvorom der her er fortalt træk af historie og udvikling, har i de 100 år, den nu har eksisteret, gennemgået en rivende forandring både trafikalt og teknisk.

Den står nu som en del af rygraden i det danske jernbaneland og vil sikkert lang tid fremover bevare denne stilling som en af de vigtigste jernbanestrækninger i landet.

Man tænke blot på den tid, hvor en formentlig kommende Storebæltbro vil forbinde landsdelene.

Vestbanens betydning vil ganske sikkert til da ikke blive mindre end nu; man tør roligt sige: tværtimod.

Nogle Erindringer fra min Barndom og Ungdom i Midtsjælland

1885 til 1900

Af Typograf K. W. SØRENSEN, Haslev

De i denne Artikel gengivne Optegnelser er et Uddrag af en „Mindebog“, som jeg for nogen Tid siden skrev som Gave til mine Børnebørn. Den omhandler Tiden fra omkring 1885 til 1920. Jeg har her søgt at udelade mest muligt af det, der kun angaar Familien, og i Stedet medtaget alt det, jeg mener vil have Interesse for Læserne af dette Aarskrift. — Som en Slags Indledning har jeg dog fundet det rigtigt ganske kort at anføre enkelte Data vedrørende vor Familie og derefter fortælle om Ting og Personer fra min Barndom og Ungdom paa Sorøegnen.

★

Min Farfar, *Christen Sørensen*, var født 18. Juli 1815 i Landsbyen Tustrup paa Mols. Han rejste 1837 til København for at aftjene sin Værnepligt. Her traf han min Farmor, *Henriette Marie Barchager*, som var født i Slagelse 19. Juni 1815. De blev gift 1842 og kom til at bo St. Kongens-

gade 100, hvor de boede i over 40 Aar. — Min Far, *Nicolai Julius Sørensen*, var født 22. Marts 1858 (død 1940) som den yngste af 5 Søskende. — — —

Min Morfar, *Jakob Nielsen*, var født 8. Oktober 1819 i Vester Broby ved Sorø. Mormor, *Marie Hansen*, var født i Næsby ved Sorø 28. Oktober 1820. — Min Mor, *Sidse Marie Jakobsen*, var født i Alsted ved Sorø 27. November 1856 (død 1930).

Begge min Fars Forældre og min Morfar var døde, før jeg blev født 1882.

Far kom efter sin Konfirmation 1872 i Lære som Skomager og blev udlært 1877. Mor rejste 1877 til København efter i nogle Aar at have tjent i Sigersted og Ringsted. 1881 traf hun min Far, og de blev saa gift og boede nogle Aar i København.

En af Aarsagerne til, at de besluttede at rejse fra Byen til Landet, var, at jeg i mine første Aar var ret sløj af Rachitis (Engelsk Syge). Lægerne forstod dengang ikke, at Sygdommen væsentlig skyldtes Vitaminmangel; men de havde erfaret, at Sol og frisk Luft var gavnligt, og derfor raadede de til at flytte fra Byen. — Da Mor havde hele sin Familie boende paa Fjenneslev-Eggen, var det mest naturligt, at de flyttede dertil, og det skete 1. November 1885, da jeg var 3½ Aar og havde en mindre Søster paa 1½ Aar.

Vort første Hjem var i et lille, gammelt Hus, som endnu ligger lige ved Hovedvej 1, ikke langt fra Fjenneslev Station. Ejeren hed *Frederik Mortensen* og boede i Gaarden lige Vest for Huset. Vi boede i den Ende af Huset, der vender mod

Vest; i den østre Ende boede *Uhrmager-Ane*, en fraskilt Kone, som havde to Drengene, den ene paa min Alder, den anden to Aar ældre. — Lejlighederne bestod kun af een lille Stue og et Køkken, hvortil en Gang førte ind lige fra Haven. I denne var der et Par forkrøblede Buske og et enkelt Frugttræ; Udenomsbekvemmeligheder var der ingen af, ikke engang et „Das“, men dog et lille Rum til Brændsel.

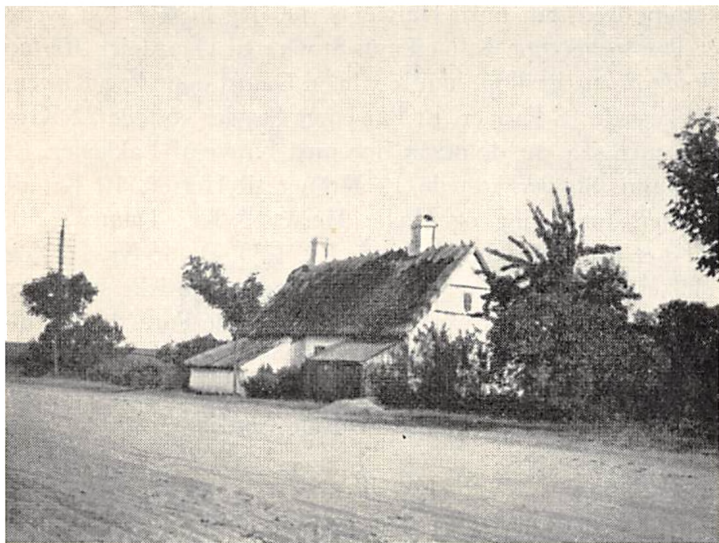
Uhrmager-Anes fraskilte Mand hed *Niels Jensen* og boede i et Hus oppe ved „Oldengaarden“ mellem Kirke-Fjenneslev og Alsted-Flinterup. Han var en stor, usympatisk og vistnok noget fordrukken Person, saa man godt forstod, at Ane havde opgivet Samlivet med ham, selv om ogsaa hun ofte kunde være noget „stramtandet“. Sin største Berømmelse opnaaede „Uhrmager-Niels“ gennem de mange „uægte“ Børn, han i Aarenes Løb velsignede Kommunen med; ved hans Død mange Aar efter læste jeg i en Avis, at han var naaet til 52. Hvis Tallet passer, er det sikkert Landsrekord.

Fra de to første Aar i Fjenneslev har jeg kun faa Erindringer. Jeg husker, Mor og jeg fulgtes ad til Sigersted for at hente Mælk hos en Gaardmand Niels Larsen, hvor Mor havde tjent i 3 Aar. Men derimod husker jeg tydeligt min Vaccination i Maj 1887 i Fjenneslev Skole. Samme Sommer var jeg for første Gang til Marked i Ringsted. Det var ellers en betænkelig Sag, for det hed sig, at der i Porten ind til Byen sad en møgbeskidt, tyk Kælling, og hende skulde man kysse i Bagen første Gang man var til Marked. Uhrmager-Anes Julius bad baade Fanden æde sig og meget mere, hvis

det ikke var sandt, saa det gav mig ikke mere Mod. Heldigvis var hun blevet syg netop Markedsdagen, saa jeg slap.

Hos vor nærmeste Nabo, Mortensens, kom vi Børn kun en sjælden Gang. Derimod var vi tit henne hos en Gaardmand

Vort første Hjem i Fjenneslev.

(Foto 1920).

Ole Jørgensen oppe paa Bakken nær Vejen til Kirke-Fjenneslev. En Søn af dem var den kendte Musiker *Julius Jørgensen* i Ringsted, der døde for nogle Aar siden. — — —

Jeg husker ogsaa tydeligt den strenge Vinter 1888. Et Tog sad i 1½ Døgn fast i Sneen lige øst for Stationen, og de Rejsende maatte søge Tilflugt hos de nærmest boende. — Far var med at kaste Toget fri af Sneen (20 Øre pr. Time).

De økonomiske Vilkaar for en Skomager var ikke særlig straalende, idet der foruden Far var endnu en Skomager paa Egnen. Og Fortjenesten var heller ikke stor, da Far altid satte en Ære i at bruge de bedste Materialer. — Det var jo endnu i Haandskomageriets Tid, Fabriksfodtøjet begyndte først at komme frem lidt ind i Halvfemserne. Jeg husker, Far syede et Par meget fine Kalveskinds-Støvler til Gaardejer *Herløv Frederiksens* Bryllup, han havde en Gaard oppe bag Kirken. De kostede 18 Kroner. Et Par lange Støvler kostede 22 Kroner, men saa var de ogsaa fine med Krave af Laklæder. Et Par alm. Støvler kostede 12 Kroner til Herrer, 10 Kr. til Damer. Forsaaling og Hæle: Herrer 3 Kr., Damer 2,50. Men et Par Herresaaler kostede Kr. 1,35, Dame Kr. 1,20 og Flikker 45 og 30 Øre, saa Fortjenesten var jo ikke stor, især da der langtfra altid var nok Arbejde. Mine Forældre tog da ogsaa af og til Arbejde paa Gaardene i Nærheden, især i Høsten; men Far var jo ganske uvant med Landarbejde, og var sikkert ikke selv den ringe Arbejdsløn værd.

Uhrmager-Anes to Drengene hørte just ikke til „Vorherres bedste Børn“, men de var gode Legekammerater. — Der var kun tre Ting, de havde lidt Respekt for: Vejmanden, „Tysker-Ludvig“ og Gendarmerne. Den første var en halvgammel, skikkelig Mand, som gik og reparerede Landevejen og skældte ud, naar vi rodede i hans Grus- og Skærvebunker. „Tysker-Ludvig“ var en noget fordrunken Bissekræmmer, som boede i Egerup og ofte kom ind hos os. Han var født i Chemnitz i Saxen, og hans gebrokne Dansk og hele forpju-skede Udseende gjorde, at vi saa lidt af en Djævel i ham. —

Gendarmerne var Estrups ridende Politi i smukke, lyseblaa Uniformer og med Sabel. De red altid to sammen og var en Skræk for alle „Uldjyderne“ og de rejsende Haandværksvende. Ofte søgte en „Uldjyde“ ind hos os, hvis han observerede Gendarmerne oppe paa Ole Jørgensens Bakke. De blev ogsaa brugt som Trusel mod vore mange smaa og store Utuskestreger. De to, vi bedst kendte, blev, da Gendarmeriet nogle Aar efter blev nedlagt, Landbetjente; det var *Jegind* i Ringsted og *Nielsen* i Sorø. — Naar „Uldjyderne“ havde saa stor Respekt for dem, havde det sine Grunde i, at de ulovlige Varer, de alle havde gemt i Bylden, blev konfiskeret til Fordel for Gendarmen, der havde paagrebet dem.

Paa Gaarden hos Mortensen tjente en Karl, som blev kaldt „Svine-Peter“, måske fordi han mest var Staldkarl. Han var en stor Spasmager og kom ofte over hos os om Aftenen til et Slag „Seks og treds“.

En Dag i den strenge Vinter 1889 kom en ganske ung Skorstensfejer fra Sorø ind hos os. Han var yderst forkommen efter at have været rundt paa Gaardene, men Mor fik ham kvikket op med varm Kaffe og Varmen i Stuen. — Ved Aftenstid kom „Svine-Peter“ paa Visit, og da det nu var blevet Snestorm, lovede Peter, at han maatte gaa med over paa Gaarden og sove i Stalden. Her fik han et Par Sække at krybe ned i for at holde Varmen. At den inderste var en Melsæk, opdagede han først om Morgenens. Moder skældte Peter ud, da han pralede af sin Genistreg.

Som nævnt havde Mor sin Familie boende der paa Egnen. Hendes to Brødre, *Anders* og *Karl Jakobsen*, var begge Ledvogtere ved Vestbanen. Den første døde dog, da jeg var 10 Aar, den sidste boede i over 30 Aar i det Banehus, der ligger lige ved Siden af Bringstrup Holdeplads. — Mors Forældre var i mange Aar beskæftigede ved det Hørspinderi, der har ligget ved Susaaen omtrent midt mellem Alsted og Sigersted og blev nedlagt omkring 1880. Dets Indehaver var, efter hvad jeg senere har faaet oplyst, en Broder til Fr. VII's Gemalinde, Grevinde *Danner*, født Rasmussen. Morfar døde 1881, og Mormor havde siden boet i det gamle Hus, der ligger lige øst for Alstedgaarden og af den stedlige Befolkning havde faaet det mærkelige Navn „Hans Nilens Ende“. Det var nemlig Stuelængen fra den gamle „Taarnmarksgaard“, der ejedes af Hans Nielsen, og som var flyttet ud fra Byen.

Efter Foraarseksaminen 1889 begyndte jeg min Skolegang i Fjenneslev Skole. — Læreren, *K. W. Balle*, var en høj, smuk og præsentabel Mand; han havde været Løjtnant i Hæren, før han tog paa Seminariet, og var vist efter Datidens Forhold en god Lærer. Skolebygningen var derimod ikke god. Det var en lang, straatækket Bygning med Lærerbolig i den ene Ende og Skolestue i den anden. Den laa oppe i Byen bag Kirken sammen med 3—4 gamle Huse og tre Gaarde.

Lærer Balle kom til Fjenneslev omkring 1884 og blev der hele sin Tid, til omkring 1930. Han var en Mand, der var stærkt interesseret paa mange Omraader, saaledes stiftede han en Skytte- og Gymnastikforening og en Sangforening o. m. a. Han blev i Aarenes Løb en af Sognets førende Mænd, saa han i den sidste Tid af sin Lærertid uofficielt bar

Navnet „Kong Balle“. Han naaede da ogsaa nogle Aar før sin Død at blive udnævnt til Ridder af Dannebrog.

Den gamle uhygiejniske Skole brændte heldigvis nogle Aar efter, og en ny Skole blev opført nord for Kirken. — Under Udgravningen stødte man paa nogle murede Hvælvinger, som mentes at være Rester af Asser Rigs Borg fra Aar 1120.

Det var kun mine to første Skoleaar, jeg tilbragte i Fjenneslev Skole, saa jeg husker ikke saa meget om selve Skoletiden. Derimod glemmer jeg aldrig det store smukke Juletræ, der blev holdt i Forsamlingshuset. Hvert Barn trak et Nummer af en Pose, og vi gik saa i Nummerorden tre ad Gangen hen til det lange Bord, hvor alle Gaverne laa, og vi kunde saa selv vælge det Legetøj, vi ønskede. Desuden fik hvert Barn en „nyttig“ Gave, bestaaende af Beklædningsgenstande. Naturligvis var der ogsaa Chokoladebord, Masser af Godter og Dans for Børnene. Denne Juletræsfest var vistnok ud over Sædvane i de Tider og skyldtes utvivlsomt Lærer Balles Initiativ.

De sociale Forhold var her, som de fleste Steder i de Tider, ikke gode. Lønnen for en Arbejder var ofte kun 66 Øre om Dagen, og det strakte jo ikke langt til en Familie med mange Børn. Særlig de gamle havde det kummerligt, ofte efter et langt Livs Slid og Slæb. — Min Mormor i Alsted var Enke fra 1881 til 1898 og maatte i alle disse Aar ernære sig ved Arbejde rundt paa Gaardene: Høst- og Tørvearbejde, Vask, Slagting. Jeg tror nok, Mormor havde mange Venner blandt Gaardmændene; men Betalingen bestod vistnok mest i Natu-

ralier, kun sjældent i rede Penge. Resultatet var, at hun aldrig savnede Mad, men sjældent havde over faa Kroner i sin Pung. To Gange om Aaret fik hun en ringe Sum: 10 Kroner fra „Vaabenbrødrenes Kasse“, som Morfar havde været Medlem af, og 5 Kroner til Julen fra „Den frie Fattigkasse“. De skulde hentes henholdsvis hos en Købmand *Trautner* i Sorø og hos Møller *Beck*, Fjenneslev Mølle, og det var langt at gaa for en gammel udslidt Kone over 70 Aar. — Alderdomsunderstøttelsen kom 1891; men jeg tror ikke, Mormor fik Gavn af den. Hun troede, det var en finere Form for Fattighjælp, og det havde næsten alle hæderlige gamle en sand Rædsel for. Forøvrigt var ogsaa denne Hjælp i Begyndelsen latterlig ringe, jeg tror 6 Kroner maanedlig til et Ægtepar. — — —

Det var maaske ikke særlig mange i Sognet, der *helt* var „paa Sognet“, som man sagde; men der var uhyggelig mange, der kæmpede en haard Kamp for at undgaa Fattighjælp, der af de fleste betragtedes som en stor Skam, selv om enkelte tog det lettere. Enkelte gamle gik rundt og „bad om lidt“, selv om det ikke var lovligt, de passede blot paa ikke at komme altfor nær til Sognefogden, Ole Andersen, der iøvrigt var en særdeles flink Mand, men jo tillige Ordenshaandhæver. — Jeg husker en lille Historie om en ældre, lidt snu Kælling, som blev kaldt „Erke-Dorte“. Hun kom ind et Sted, hvor Landbetjenten og Ole Andersen tilfældigt var til Stede. Dorte havde nær tabt Kurven af Forskrækkelse, da hun saa dem, og Betjenten brølede: „Hvad F....., gaar du rundt her i Sognet og tigger!“ Ole Andersen reddede hende.

Naar Faarene om Foraaret blev klippet, gik ogsaa enkelte gamle Koner rundt og fik „en Tot To“ (Uld). De mest

energiske fik maaske saa meget ud af det, at det kunde gøres i Penge. Ellers spandt de det selv.

Kirkegangen i Sognet var ikke ret stor. — De faa, der regelmæssigt gik i Kirke, gjorde det vistnok mest, fordi det altid havde været Skik i Familien. Noget Samfund i Lighed med de senere grundtvigske og indre-missionske fandtes, saa vidt jeg husker, ikke. Derimod var der enkelte Baptister og ogsaa enkelte, der blev regnet for Grundtvigianere.

Om Vinteren blev der afholdt *Fastelavnsgilder* hos enkelte Gaardmænd. — Jeg husker saaledes, at mine Forældre en Nat i Vinteren 1888 var til et saadant Gilde hos en Gaardmand *Ole Mortensen*. Det var en billig Fornøjelse, 1 Krone pr. Deltager, og herfor fik man fuld Fortæring fra kl. 4 om Eftermiddagen til henad Morgenstunden. Ved Midnatstid serveredes Punch og Æbleskiver, senere „Natmad“ med Snapse, og der var „Bal i Loen“, som man sagde, til langt hen paa de smaa Timer. Noget utiltalende Drikkeri var der dog ikke Tale om; man var kun sammen for at faa en fornøjelig Nat for smaa Penge.

Barnefødsel i smaa Hjem paakaldte altid Hjælpsomheden paa en smuk Maade. Det var en fast Skik, at de nærmeste Naboer, ogsaa mange af Gaardfolkene, kom med deres „Barselkrukke“ i Løbet af de 10 Dage, som var Reglen for Modelrens Forbliven i Sengen. — Den mest almindelige „Barselmad“ bestod af Sødsuppe med Sagogryn, Rosiner og Svedsker og hertil en eller anden Kage. Undertiden dog en stegt

Høne eller Hønekødssuppe. Ved min næstældste Søsters Fødsel 1888 fik vi den ovennævnte Sødssuppe fra 11 forskellige Familier. Det var naturligvis et ret enestaaende Uheld, men Tanken var jo god nok. — I det hele taget var Hjælpsomheden blandt Smaafolk ret udpræget, naar der var Brug for den; de har vel alle følt at være „i samme Baad“. — — —

Barnedaaben var en Festdag. Forud var der gerne gaaet langvarige Diskussioner i Familien angaaende Barnets Navne. Da det var Skik, at et eller to, først og fremmest afdøde, Familiemedlemmer skulde „opnævnes“, d. v. s. deres Navn indflettes i Barnets, fik de fleste Børn 3—4 Navne. Den Skik, at Barnet fik Faderens Fornavn som Efternavn, var vistnok uddød nu; men f. Eks. min Mor, der var døbt 1856, havde sin Fars Fornavn til Efternavn. Til at „bære“ Barnet valgtes gerne Mormoderen, hvis hun levede, ellers et nærtstaaende Familiemedlem. Til at „holde Huen“ kunde man derimod godt bruge en ung Pige udenfor Familien. Fadderne blev ogsaa gerne udvalgt i den nære Familie eller i hvert Fald blandt Familiens nære Venner. Man saa dengang langt mere højtideligt paa Fadderforpligtelsen end nu om Dage.

Vore daglige Fornødenheder fik vi tildels hos Egnens to Høkere, *Lars Jensen*, der boede nær os, men kun havde de allermest gængse Varer, og *Peter Rasmussen* i Fjenneslevmagle, der var noget bedre forsynet. Begge hentede Varene med Hestekøretøj i Ringsted. — Mælk og Smør fik vi hos Gaardmændene, der endnu behandlede Mælken selv; kun enkelte var begyndt at sende Mælk til Mejeriet. — Brød, Kød og Øl kom en Mand med paa bestemte Dage eller i

hvert Fald jævnlig; „Fiske-Mads“ saa vi ofte med Sildevog-
nen, men Sildene var tit „rødhovede“, og saa vilde Mor ikke
købe dem. — —

Margarinen kom frem midt i Firserne. Den blev kaldt
„Kunstmør“ og havde ingen god Smag. Det samme kan
siges om et andet Produkt, som hed „Ballefedt“. Det var im-
porteret amerikansk Fedt med en saa uhyggelig Smag, at
kun de allerfattigste købte det. Derimod var der en anden
amerikansk Vare, der kom hertil omkring 1890. Det var
Bøffelkød fra de store Myrderier paa Amerikas Prærier. Det
blev i saltet Tilstand eksporteret til mange Lande, og det
var baade fedt og velsmagende. Prisen var 15 Øre Pundet,
saa man fik et stort Stykke for en Krone. — Desværre er det
kun ganske faa Varepriser, jeg erindrer efter saa mange Aars
Forløb. Jeg husker dog, at den Tobak, Far købte hos Lars
Høker, kostede 13 Øre for en „Fjerdning“ = 125 g. Den hed
„Volle Knaster“, men blev af Folk gerne kaldt „Studefis“, så
den har nok ikke duftet særlig godt.

Levnedsmiddelkontrol var vist næsten ukendt dengang, og
det var ikke lige appetitligt, hvad man fik hos Høkeren, der
ofte havde Varerne liggende altfor længe. Særlig Kød skulde
man passe paa. Der var ganske vist et Par meget hæderlige
Slagtere paa Egnen, men ogsaa flere „Outsidere“, der ikke
tog det saa nøje med, hvad de praktkede Folk paa. Det skete
ogsaa, at en Bonde mistede en Ko ved Sygdom eller Ulyk-
kestilfælde, og man brugte saa at køre rundt i Sognet og
sælge Kødets for paa den Maade at bøde paa Tabet. Ogsaa
her kom man tit ud for, at Kødets kunde være fuldt af Tuber-
kelknuder eller anden Daarlighed. Kreaturforsikring var vist
næsten ukendt dengang.

Et ejendommeligt Forhold der paa Egnen var de mange *Øgenavne*, som Folk gik rundt med. Selv om det jo kendes fra alle Egne og til alle Tider, tror jeg dog det var særlig slemt netop her. — Hermed forstaas ikke, at f. Eks. Gaardmand Lars Christoffersens Kone hed „Maren Sofie Las Christoffers“ eller Smedens Kone blev kaldt „Stine Smeds“, det var kun *Kendingsnavne*. Jeg skal her anføre en Liste over de *Øgenavne*, jeg endnu husker, og senere en kort Kommentar til hvert enkelt.

»Trine gnav Ost«	»Sverdendus«
»Tosse Kesten«	»Duse-Hans«
»Lase-Sidse«	»Horsvingerens«
»Polse-Ane«	»Hornvæverens«
»Skade-Per«	»Overbassemandens«
»Per Lynegal«	»Erke-Dorte«
»Skorpinger-Hans«	»Finke-Morten«
»Brumme-Lars«	»Svine-Peter«
»Spinder-Christens«	»Persille-Skrædderens«
»Spøgeri-Tøsen«	»Tysker-Ludvig«

„Trine gnav Ost“ (blev undertiden kaldt „Trine Las Jæns“) var Bassekone og boede oppe bag Fjenneslev Kirke.

„Tosse-Kesten“'s rigtige Navn var „Kesten Ole Søren“; hun var kommet fra Fuldbby, men boede nu i det lange Hus nedenfor Fjenneslev Bakke i hvis østlige Ende Lars Høker (Lars Jensen) havde Forretning. Hun var ellers en meget flink Kone med en velsignet Stemmebegavelse.

„Lase-Sidse“ var en ældre, temmelig forrykt og yderst menneskesky Pige, som boede ved Siden af Tosse-Kesten. Hun fik vist lidt Hjælp af Kommunen, men protesterede altid imod at modtage Brændsel. I Stedet for gik hun en

eller to Gange hver Uge den 4 km lange Vej til Søsken bag Krebshuset og hentede Nedfaldsbrænde. Paa Hjemvejen havde hun et Knippe under venstre Arm, og i højre Haand slæbte hun 2—3 lange, ret tykke Grene. Disse Ture foregik hele Aaret og i alt Slags Vejr.

„*Pølse-Ane*“ var en ældre Pige (eller maaske Enke), som boede i et lille Hus ovre bag Banen.

„*Skade-Per*“ var Arbejdsmand. Han (eller muligt hans Far) havde boet i et Hus kaldet „Skadehuset“.

„*Per Lynegal*“ (Per Jensen) boede ved Landevejen lidt nærmere mod Slaglille. Han var Arbejdsmand, lidt Krybskytte o. m. a. Navnet stammede vistnok fra Skoletiden, da Læreren kaldte ham „en lynende gal Dreng“. Jeg skal senere fortælle lidt mere om ham.

„*Skørpinge-Hans*“ (Hans Olsen) var kommet fra Byen Skørpinge ved Skelskør. Han var Handelsmand og havde en lille Landejendom. Ligesom flere andre i denne Navneliste var han temmelig fortrukken, men ellers en flink Mand. Vi boede i et ham tilhørende Hus det sidste Aar, vi var i Fjenneslev.

„*Brumme Lars*“ havde været Musiker (Kontrabas).

„*Spinder-Christen*“ var en fortrukken Original fra Alsted, som havde været Hørspinder paa Fabriken sammen med Morfar. Mormor fortalte, at mens hans Kone levede, var det hans Vane, naar han kom fuld hjem om Natten, at kravle op i Loftet over Himmelsengen og Gang paa Gang lade sig falde ned paa Konen.

„*Spøgeri-Tøsen*“ var en af Per Lynegals Døtre. Hun erhvervede Navnet ved at optræde som Hovedpersonen i en

Spøgeriaffære i et gammelt Hus i Alsted i Begyndelsen af Firserne. Affæren vakte betydelig Opsigt, saa Folk valfartede til „Spøgeri-Huset“, og Aviserne skrev derom.

„Sverdendus“ og „Duse-Hans“ (hans Søn) boede i Alsted.

„Hørsvingeren“ var ogsaa en af Morfars Arbejdsfæller, som boede i Alsted.

„Hornvæveren“ (vistnok en Forvanskning af Hurtigvæveren) har jeg aldrig hørt noget Navn paa. Han boede sammen med en Husholderske, Karen Mathiesen, i et lille, gammelt Hus lige overfor vort andet Hjem i Fjenneslev, lige ved Landevejen. De har vel været omkring 60 Aar og var begge yderst fordrukne. — I Haven stod et stort Pæretræ, og vi Børn løb tit over og fik en hel Huefuld Pærer for 2 Øre, som Karen vel brugte som Hjælp til Brændevin. En Dag, jeg kom derover, stod hun ude i den aabne Skorsten og lavede Melsovs paa en Stegepande. Jeg undrede mig over, at Sovsen var saa sort, til jeg opdagede, at Karen i sin Rus havde forvekslet Slevten med en sodet Fjervinge fra Kakkelovnen.

Mange Aar senere boede i det samme Hus en Mand, der af Egnens Folk gik under Navnet „Studenten“, og hvis Liv formede sig som en trist Tragedie. — Han var en Gaardmandssøn der fra Egnen og en af mine første Skolekammerater. Han tog Artium fra Sorø Akademi og siden Filosofikum; men senere slog Tilværelsen ganske Klik for ham, og i sine sidste Aar levede han som en Særling alene i dette gamle Hus, hvor han døde for faa Aar siden. —

„Overbassemanden“ kom til at bo i vort første Hjem. Han fik Navnet, fordi han altid gik med *to* Kurve, mens de ordinære Bassekoner kun havde *en* Kurv.

„*Erke-Dorte*“ var en lidt snu og slesk Kælling, som gik rundt og „bad om lidt“. Hun sjakrede ogsaa lidt med Æg, Fjerkræ eller Frugt.

„*Finke-Morten*“ og „*Svine-Peter*“ har jeg allerede omtalt i det foregaaende. — Den første var Fars Vært.

„*Persille-Skrædderen*“ stammede fra Fjenneslev, men havde nu en lille Biks i en Gaard i St. Hansgade i Ringsted. Han hed Christen Jensen.

„*Tysker-Ludvig*“ er tidligere nævnt, men jeg skal lige nævne et Par Erindringer om ham. — Han „rapsede“ af og til lidt, naar Lejligheden bød sig; men engang gik det galt, saa Politiet tog Affære, og Ludvig fik 4×5 Dage paa Vand og Brød. — Bagefter fortalte han grinende: „Ach, ach, die dumme Politzei, — ich hatte s'gu Stiegefleisch im Stiefelschaften!“ Det mildnede jo lidt paa den strenge Kost, og det havde Arrestforvareren ikke opdaget. —

Paa Vejen over mod Egerup laa endnu en lille Høkerhandel. Konen, „Trine Høkers“, var stærkt fordrunken. Jeg kom derind en Dag for at købe 5 Cigarer. Trine stod bag Disken, og foran stod „Tysker-Ludvig“ med en Spegesild i hver Haand, som han daskede hende om Ørene med. Jeg kom til at grine, saa jeg helt glemte Cigarerne og løb ud ad Døren. — —

En Søn af „Tysker-Ludvig“ var den i sin Tid saa berygtede „Hestehaletyv“, *Julius Klages*, der en Nat skar Halerne af 24 Heste paa Ringsted Kloster.

— — — Og saa til Slut skal jeg nævne en Hændelse, som nogle Aar senere ramte en Arbejdsmand, som man kaldte „Per Lynegal“. — Han var da blevet Enkemand, men boede

stadig i sit Hus ved Landevejen. — En regnfuld Efteraarsdag kom en pæn Dame i Trediverne ind og bad om Ly for Regnen. Hun var paa Vej til Sorø, hvorfra hun skulde med Tog til Fyn for at ordne en Arvesag angaaende en stor Gaard, hun skulde overtage. Per, der var lidt af en Charmør, blev saa glad for den pæne Dame, at han overtalte hende til at overnatte. Det blev til flere Dage, og da Damen endelig rejste, var de forlovede, og Per paa Vej til at blive stor Gaardmand — troede han. Havde han anet, at det var den berygtede „Himlingøje-Pige“, Johanne Marie Hansen, han havde huset, havde han nok ikke solgt Hus og alt, for at flytte til Fyn. Først for sent opdagede han, at han var blevet taget slemt ved Næsen af den træske Kvinde, som var blevet taget af Politiet, Dagen før Per kom til Fyn. — Nogle undte ham Fadæsen; men mange havde vistnok lidt ondt af Per, som ellers var en ganske skikkelig Mand, selv om han var lidt af en Filur.

Man læste ikke meget i Hjemmene dengang. Far var egentlig meget glad for at læse, ligesom jeg altid selv har været; men der var slet ikke den lette Adgang til Bøger som nu. Far ejede ganske faa og laante ivrigt alt, hvad der fandtes hos Naboer, men det var sparsomt. Der var den daglige Avis „Sorø Avis“ (konservativ) og nogle Ugeblade og de aarlige Almanakker. Min bedste Læsning var „Revue“, et bloddryppende Romanblad, som vi holdt sammen med to Naboer. Udgiveren var en Bogtrykker O. H. Jordan, Gl. Mønt 13, København. Der var 4 fortløbende Romaner. Til en af disse hørte et tarveligt, men næsten altid meget ma-

kabert Træsnit paa Forsiden. Dette Blad slugte jeg, fra jeg var 7 Aar, og jeg kan huske mange af Personerne endnu 65 Aar efter. — Alle Romanerne var af samme Forfatter, en tidligere Skuespiller ved „Thalia-Teatret“, Louis Møller, han kaldte sig nu Louis de Moulin.

Far var Specialist i at kurere *Bylder*. Det skete ved Hjælp af *Begplaster*. Et Stykke Faareskind blev paa Bagsiden indsmurt et tyndt Lag Beg og bagefter forsigtigt afskaaret med Skomagerkniven til et Plaster. Efter at være gennemhullet med en Syl, blev Plastret med den begede Side mod Huden anbragt paa Bylden, der dog først blev vasket med Sæbe (eller Karbolvand). Det „trak“ fantastisk godt, og det er ikke helt faa Bylder, Far i Aarenes Løb har „faaet Hul paa“. — Far vilde aldrig have nogen Betaling for Begplastre.

En af de Personer, jeg bedst kan huske fra min Drengetid, var „*Rasmus Pæ Jøren*“, en midaldrende Mand, der boede ved Landevejen lidt vest for Baneoverskæringen. Han lavede Tørv om Sommeren, og hans Arbejdsplads var helt ude i Mosen bag Fuldbymølle, en Afstand paa mindst 6 km, som han gik til Fods saa godt som hver Dag. Han gik altid klædt i nogle meget lappede Klæder, saa han randt mig i Hu, da jeg mange Aar senere læste om Johs. J. V. Jensens „Tordenkalven“. — Han blev regnet for meget velhavende; man sagde om ham, at han „kunde grave Penge op af Jorden“, og det gjorde han jo ogsaa. — Naar man spurgte ham, om Tørvene nu ogsaa var tørre til Levering, sagde Rasmus gerne:

„Ja, tørre, — de er saa tørre som Krudt, jeg har s'mænd gaaet de sidste 8 Dage og været bange for, at der skulde gaa Selvantændelse i dem!“ — Det passede nu ikke altid, at de var tørre — tværtimod —; men Rasmus vilde gerne have dem solgt, saa han fik Plads til at lave nye. — Han var en fantastisk Slider; og hvis det passede, at han havde puget saa mange Penge sammen, som Folk snakkede om, var han i hvert Fald ikke kommet sovende til dem, Tørvearbejde var dengang, da alt foregik ved Haandkraft, regnet for et af de haardeste Arbejder, en Mand kunde komme ud for.

Saa vidt jeg husker, levede han i temmelig mange Aar efter den Tid. En af Grundene hertil var maaske, at Rasmus vist var meget økonomisk med Snapsene, i Modsætning til mange af hans samtidige, der ofte drak bravt.

Der var naturligvis andre Personer paa Egnen, som jeg kunde nævne; jeg skal lige nævne Egnens fire Spillemand: *Julius Jørgensen*, som da var ganske ung, *Lars Johansen* i Knapsted og to med ens Navne, nemlig *Jacob Jensen* i Slag-lille Huse og den noget ældre i Fjenneslev. Sidstnævntes to Sønner i Amerika skænkede ved Testamente Forældrenes Hus i Fjenneslev til Kommunen. Det hedder nu „Jacob Jensens Minde“ og benyttes som Fribolig.

Endelig vil jeg nævne Handelsmanden *Ole Olsen*, som altid blev kaldet „Ole Kludekræmmer“, fordi han opkøbte Klude, Ben o. lign. En af hans fire Sønner, der alle var Slagtere, var den nylig afdøde Hestehandler *Chr. Olsen* i Stenlille.

— — —

Fra det sidste Aar, vi boede i Fjenneslev, mindes jeg to Begivenheder. Frøsmoseaaen oversvømmede hele det lave

Terræn, saa hele Mosen blev til en stor Sø. De 4—5 Huse i Mosen var i mange Dage helt afskaaret fra Omverdenen, og man maatte paa Flaader af Vognbunde stage sig ud til dem med de nødvendige Forsyninger.

Samme Aar (1891) den 19. September indtraf det værste Tordenvejr, jeg overhovedet kan mindes. Ved 22-Tiden stod Far og jeg ude paa den flade Landevej og talte samtidig 10 Ildebrande, fordelt hele Horisonten rundt. Der havde vist været op mod 100 Brande alene paa Sjælland den Nat.

— — —

Det kan maaske synes mærkeligt, at jeg allerede fra 8—9 Aars Alderen kan erindre saa mange Mennesker og saa meget angaaende Egnens Forhold. En af Grundene er vistnok, at jeg kom saa meget ud med Fars færdiglavede Fodtøj. Far havde en meget vidtstrakt Kundekreds; en af de længst bortliggende var Gaardejer *Ole Hansen* i Bringstrup, den senere Landbrugsminister i det første Venstreministerium. — Det var meget flinke Folk, hvor jeg altid fik nogle Stykker Mad og en 25-Øre, naar jeg kom med en Kurv fuld af Fodtøj. Det var langt udover det sædvanlige; 25 Øre var jo dengang lige saa meget som en 2-Krone nu.

★

Den 1. November 1891 flyttede vi fra Fjenneslev til *Bransmark*. Far har vel ment, at der maaske var lidt bedre økonomiske Betingelser for ham der, og det var der rimeligvis ogsaa; i hvert Fald var der ingen andre Skomagere paa Egnen. — For mig betød det, at jeg nu kom i en ny Skole i Slaglille hos Lærer *Kragerup*. Da jeg kun var lidt over 9 Aar, skulde jeg egentlig have gaaet et Aar i Forskolen nede i Byen.

Den blev ledet af „Maren Peter Ludvigs“, hvis Mand var Murer. Hun havde ingen Eksamen, og Undervisningen var vel nok maadelig, skønt „Maren“ vist ellers var en meget flink Kone, som Børnene var glade for. Da Lærer Kragerup havde prøvet at lade mig læse, sagde han dog: „Nej, ham beholder jeg her hos mig!“ Og jeg gik saa i Skole der i de to følgende Aar.

Lærer Kragerup var en midaldrende Mand af en helt anden Type end Balle i Fjenneslev. Der var noget distingveret over ham, naar han færdedes i Skolen, altid i sort Diplomatfrakke; en dygtig, men noget streng Lærer, der ikke sparede paa Lussinger til de mest forsømmelige. Ogsaa han var meget interesseret i Sognets Anliggender; han var i en lang Aarrække Formand i Sogneraadet, og han var en fortræffelig Instruktør ved Dilettantkomedier i Forsamlingshuset, hvor jeg selv en Gang i 1898 var medvirkende. — I 1892 lod han sig opstille som Folketingskandidat for det „moderate“ Venstre, men kunde dog ikke klare Stillingen overfor „Rebellen“, Husmand *Poul Christensen*, Ødemark, den senere radikale Landbrugsminister.

Den 1. Maj 1893 kom jeg ud at tjene hos en Gaardmand *Ole Olsen* i Fuldby, ikke ret langt fra mit Hjem. Vi var nu blevet 5 Børn, og Mor havde for at hjælpe lidt paa Økonomien taget Arbejde som Malkekone paa Gaarden, og nu blev det saa min første Plads ude blandt fremmede. I de Tider var det ganske i sin Orden, at Børn fra fattige Hjem kom ud at tjene meget tidligt, og jeg skal nu afslutte mine Erindringer.

(Foto 1920).

Mor ved den gamle Brønd i Bransmark.

ger med at fortælle lidt om de 6 Aar, jeg tjente der paa Gaarden. — — —

Ole Olsen var en ældre Mand, 65 Aar gammel. Han var omkring 1860 kommet til Fuldby fra Lejreegnen og havde giftet sig med Enken, som da ejede Gaarden. Han havde sin Søster, Sidse, til at styre Husvæsenet for sig. — Til Gaarden

hørte 63 Tdr. Land, hvoraf ca. 5 Tdr. Land var Eng og Tørvemose. Gaarden hedder „Maglemosegaard“, og dens nuværende Ejer er *Vilh. Andersen*, hvis Forældre købte den i Foraaret 1900 af Ole Olsens Arvinger.

Besætningen bestod af 5 Heste, 12—14 Køer, nogle Kalve, et passende Antal Grise og 5—6 Faar, saa der var nok for en 11-Aars Dreng at beskæftige sig med. Folkeholdet bestod af 2 Karle, 2 Piger, 2 Tjenestedrenge og 1 fast Daglejer, samt nogle ekstra Hjælpere ved Høst, Torveskær og lign. — Lønnen for en Forkarl var ca. 250 Kr. aarlig; Andenkarlen fik 175 Kr., Pigerne ca. 120 og 100 Kr., Husmanden 1 Kr. daglig med Kost, og Drengene kun en meget lille Løn, 50—70 Kr. aarlig. — — —

For tredje Gang maatte jeg saa skifte Skole, idet jeg nu kom i Fuldbys Skole, som endnu ligger der i Byen, temmelig uforandret gennem de 60 Aar, der siden er gaaet. Læreren hed *Ludvig Ferdinandsen*; han var Sønderjyde med Eksamen fra Gjedved Seminarium. Han var en ualmindelig elskværdig Lærer, næsten for flink, saa det af og til kunde knibe lidt med Disciplinen. En Søn af ham var den kendte Professor i Plantepatologi ved Landbohøjskolen i København, *Carl Ferdinandsen*, der døde for nogle Aar siden. Lærer Ferdinandsen var ualmindelig afholdt og agtet af Befolkningen; han var ivrig Talsmand for den nylig opkomne Afholdsbevægelse, og han var blandt de første Landsbylærere, der begyndte Aftenskole for den stedlige Ungdom af begge Køn.

Denne Undervisning foregik i Maanederne Oktober til April, 2 Aftener om Ugen med 3 Timer hver Gang; de to første Timer havde vi Dansk, Skønskrift og Regning, den sidste Time gik med Oplæsning den ene Aften og fri Diskus-

sion den anden (dog ikke om Politik). Naar vi sluttede om Foraaret, samlede vi ind til en Gave til Læreren, og var saa en Aften Lærerfamiliens Gæster til Chokolade og Kaffe og et fornøjeligt Samvær. — Undervisningen var gratis, kun betalte vi de Materialer, vi brugte.

— — —

Skoleundervisningen foregik hveranden Dag. Om Sommeren fra Kl. 7—14, om Vinteren fra 8—14. Der var vel nok dengang noget mere „Terperi“ i Undervisningen; blot man kunde remse Salmevers og Skriftsteder op, var alt i Orden, Forstaaelsen blev der sjældent spurgt om. Jeg mindes endnu Balslevs herlige „Lærebog“ med dens Mængde af knudrede og for Børn ganske uforstaaelige Skriftsteder og „Forklaringer“. Denne Bog har utvivlsomt skaffet Tusinder af tungnemme danske Børn et uhyre Antal Øretæver og „Svedetimer“ gennem mange Aar; dog ikke hos Lærer Ferdinandsen i Fuldby, som yderst sjældent gjorde Brug af „slaende Argumenter“.

I min Skoletid havde vi *Bispevisitats* een Gang. Det var Biskop *Skat Rørdam*. Jeg husker dog kun, at han var meget elskværdig overfor Børnene og at jeg selv fik lidt Ros. Mest undrede vi Børn os vistnok over Højærværdighedens ualmindelig store Næse. Men baade Præsten og de tilstedeværende Medlemmer af Skolekommissionen var synligt nervøse.

★

Dagliglivet paa en Gaard formede sig nogenlunde ens paa de forskellige Steder i de Tider. Arbejdsdagen var jo betydeligt længere end nu. Om Sommeren var vi oppe Kl. 4,30, naar Malkningen i Marken skulde foretages, og jeg skulde

flytte Køerne første Gang. Ofte var der saa megen Dug i det høje Græs, at man hurtig blev pjaskvaad lige til Knæene, men det tørrede jo senere op ad Dagen. Slutningen paa min Arbejdsdag faldt om Sommeren Kl. 21,30, hvor jeg skulde flytte Hestene ude i Mosen, ca 1 km fra Gaarden. Om Efteraaret og Vinteren var vi lidt senere oppe, og saa sluttede Arbejdsdagen ved Mørkets Frembrud. Aftenmalkningen og Mugning under Kreaturerne foregik dog den længste Tid ved Staldlygternes Hjælp. — — —

Den daglige Kost paa Gaardene var ikke alle Steder lige god. Mælkemaden, Grød, Vælling, „Klumpemælk“ (Bolle-mælk) fik vi 3—4 Gange om Ugen, og ofte var den sveden paa Grund af den ustabile Komfurild. Værre var det dog om Vinteren at faa sveden Grønkaal eller gule Ærter. — Kun ved de store Højtider fik vi Oksekødsuppe eller Flæskesteg, naar der var slagtet. Sigtebrød fik vi kun om Søndagen til Theen om Aftenen. Om Traktementet ved Højtiderne skal jeg fortælle lidt senere.

Fritid var der ikke megen af paa en Gaard i de Tider. De to Karle skiftedes til at holde fri hveranden Søndag Eftermiddag, vi Drengene havde kun sjældent fri nogle Timer om Helligdagene. At være helt fri for Pligter paa en Fridag, som nu, var dengang helt utænkeligt. Og et Begreb som flere Dages Ferie laa jo helt udenfor det mulige. Det kom jo først mere end en Menneskealder senere. — — —

Som nævnt fik vi en særlig Festmad ved de tre store Højtider: *Jul*, *Paaske* og *Pinse*. Til Julen var det altid Slagtemad, og den blev regnet for langt den største Højtid, idet den først rigtig sluttede Helligtrekongers Aften. — Juleaften fik vi Risengrød og Flæskesteg. Forud var dog gaet forskellige

Formaliteter. Kreaturerne fik et ekstra Foder, og Ole Olsen gik rundt og tegnede med Kridt et Kors foroven paa alle udvendige Stalddøre. Han var ellers ikke overtroisk og gjorde det sikkert kun som en gammel, god Skik. — Efter Spisningen fik alle udleveret 20 Æbleskiver og et Maal Pebernødder, som vi spillede Kort om i 2—3 Timer, kun afbrudt af en Pause Kl. ca. 21, hvor vi fik Kaffe og Kager. Kl. ca. 23 fik vi et Glas Punch, og saa sagde vi Godnat og glædelig Jul med Tak for Aftenen.

Nytaarsaften formede sig omtrent paa samme Maade, kun fik vi gerne *Klipfisk* i Stedet for Flæskesteg; og denne Aften holdt vi Kortspillet gaaende til Kl. 24, hvis da ikke Ole og hans Søster var i Humør til at fortælle „Krøniker“ fra deres Ungdom, hvad der morede os meget. — Før vi gik ind til Bordet, havde vi omhyggeligt bragt alle udendørs Ting under Laas og Slaa, ellers var de ikke lette at finde Nytaarsmorgen.

Nytaarsløjerne florerede dengang livligt, og det var ikke sjældent, det gik over i rene Utuskestreger, som man sagde. — En Nytaarsaften samlede en Bande i St. Ebberup alle de Savbukke, det var muligt at faa fat paa i vid Omkreds. Det blev til 22, og de var alle Nytaarsmorgen anbragt paa Rygningen af en Gaard i Byen. — Ved Siden af Fuldby Skole har der ligget et lille, gammelt Hus; her boede to gamle Folk. Manden blev kaldt „Amme-Per“, Konen var „Bassekone“. Lige før Jul havde Per rensset Kakkelovnen og fejlet Skorstenen, og han forstod derfor ikke, at Kakkelovnen røg saa rent forfærdeligt Nytaarsmorgen. Det forstod derimod den nylig afdøde Tømrer *Kristen Jacobsen*, der kom forbi og ved Hjælp af en Stige fik fjernet den Glasplade, der var lagt over Skorstenspiben. —

Den mest ondartede „Nytaarsspøg“ jeg erindrer, blev begaaet over for Gaarden, hvor jeg tjente. Dens tre Udlænger havde en Kampestenssokkel paa ca. $\frac{3}{4}$ m Højde, som altid var sortkalket. En Nytaarsnat stillede to Karle fra Byen med hver sin Kalkekost, hentede Gaardens to „Dastønder“ og smurte Indholdet grundigt ud over Sokkelen i hele dens Længde. Da det frøs nogle Grader, var det ikke noget skønt Syn at skue, da vi kom op Nytaarsmorgen. — Den gamle Sognefoged, *Rasmus Nielsen*, der kom over for at tage Vederstyggeligheden i Øjesyn, erklærede da ogsaa kategorisk, at „de skulde Fa'en tæske mig faa en ordentlig Mulkt, hvis han fandt Gerningsmændene“. Det var nu ikke Rasmus Nielsens Skarpsindighed, der bragte Opklaring, men den Omstændighed, at de nogle Dage efter begyndte selv at prale af Bedriften. — Jeg tror nok, de fik hver 20 Kroner i Bøde; det var ca. 1 Maanedes Løn.

Helligtrekonger Aften fik vi altid Oksekødsuppe, og saa blev Resten af Æbleskiver og Pebernødder sat til Livs. Det var heller ikke for tidligt, da de var bagt i Midten af December. — Jeg tror ikke, vi fik Punch denne Aften.

Til *Påske* fik vi hver 10 Æg, der blev farvet i Løgskaller og var saa haardkogte, at de ikke tog synderlig Skade af at falde paa Gulvet. — Udover at vi fik lidt bedre Mad i Helligdagene, blev Paaske og Pinse ellers ikke højtideligholdt. — Jeg kan her lige nævne, at det aarlige *Høstgilde* efter Høstens Afslutning jo ogsaa bød paa lidt udover det sædvanlige. Blandt andet fik alle Mændene en Bajer til Maden, hvad der kun skete denne ene Gang om Aaret.

Den største Gaard i Byen var *Christen Dinesens*. Han var Broder til den kendte Politiker, senere Statsrevisor *Lars Dine-*

sen. Vor nærmeste Nabo hed *Chr. Pedersen*; hans Søn, *Ole Chr. Pedersen*, havde Gaarden efter ham i næsten 50 Aar. Yderst mod St. Ebberup laa *Luuns* Gaard, og tæt ved Skolen Sognefoged *Rasmus Nielsens* Gaard. Det var vistnok den ældste Gaard i Byen, og den brændte ikke saa mange Aar efter under et heftigt Tordenvejr. —

Midt i Byen boede „den gamle Smed“, *Jens Christoffersen*, hvis Søn i mange Aar bestyrede Fuldby Telefoncentral. — *Jens Christoffersen* var lidt „klog Mand“ i Byen, dog kun naar det angik Kreaturer. Blev en Hest eller Ko syg, og det ikke tegnede særlig alvorligt, gik der Bud til „Smeden“, før man hentede Dyrlæge *Nielsen* fra Sorø. — Han var fire Gange gift, hvad dengang var meget usædvanligt, og han naaede endda at holde Sølvbryllup med den sidste Kone nogle Aar før sin Død, vistnok lige efter Aarhundredskiftet. — Baade han og Sønnen var kendt som ivrige radikale Venstremænd. Ogsaa Sognefogden *Ferd. Olsen* og Møller *Niels Nielsen*, Fuldby Mølle, hørte til Sognets kendte og ansete Mænd.

Blandt andre kendte Personer paa Egnen mindes jeg Sadelmager *Mentzler* i Bransmark. Han var allerede da en ældre Mand, lidt ejendommelig baade i Udscende og Væsen, med graa, strittende Whiskers og en mærkelig slæbende Stemme. De var lidt „fine“ Folk; hans Kone hed altid „Madam *Mentzler*“, og hans Far havde været Kaptajn i Hæren. — Foruden flere Børn havde de en Plejedatter, som efter deres Død rejste til København og i nogle Aar førte en omskiftelig Tilværelse. Hun druknede sig omkring 1907 sammen med et Spædbarn i Sorø Sø.

Ikke langt fra vort Hjem boede Hjulmand *Jens Larsens*, to gamle Mennesker, som var Baptister. Om ham husker jeg ogsaa en lille Historie. — Sommeren 1893 var usædvanlig tør, saa alt visnede paa Markerne, og Jorden slog store Revner. — Under en Samtale med et Par Gaardmænd ytrede *Jens Larsen*, at det skulde vel ikke være helt umuligt at faa Regn, hvis der virkelig alvorligt blev bedt derom, for „Vorherre lever da endnu“! Han foreslog at sammenkalde til et Møde i Forsamlingshuset, hvor Egnens Folk mødte talrigt op. *Jens Larsen* holdt en kort Tale og sluttede med at bede om Regn. — Til stor Overtaskelse for de fleste kom der lige efter Mødets Slutning en mægtig Regnbyge, saa mange af Deltagerne kom drivvaade hjem. — — —

— — —

Fattiggaarden i Fuldby maa jeg dog vist have med i denne Skildring. Den var jo det Sted i disse Tider, hvor mange gamle og undertiden ogsaa yngre, ja, selv f. Eks. forældreløse Børn, kom hen, naar de var ude af Stand til selv at klare Tilværelsen. — Den daværende Bestyrer, *Jensen*, kom ofte ned paa Gaarden, hvor jeg tjente, ligesom *Ole Olsen* var hyppig Gæst hos dem. Han var en yderst human Mand, som sikkert formede Tilværelsen for „Undersaatterne“ paa Gaarden saa godt, som hans „Regulativ“ tillod ham. — Ogsaa de to senere Bestyrere, *Hans Rasmussen* og *Peter Jørgensen*, kendte jeg; sidstnævnte var en Smedesøn fra Fjenneslev og en af mine Lege- og Skolekammerater fra Tiden der. — —

Selv med en flink og human Leder stod *Fattiggaarden* dengang som et Sted, hvor blot nogenlunde hæderlige og ære-kære Mennesker nødigt vilde ende deres Dage. — Ganske vist

var der allerede da (maaske ved Gennemførelsen af Alderdomsunderstøttelsen i 1891) paa Gaarden oprettet en Afdeling, hvor gamle, der hidtil havde klaret sig fri af offentlig Forsorg, fik en Stue for sig selv. Den blev kaldt „Aldersly“, og der blev skarpt skelnet mellem denne og de øvrige Afdelinger. — Paa disse var Forholdene saadan, at hvis et Ægtepar kom „paa Fattiggaarden“, maatte Manden bo i een Fløj, Konen i en anden, og det gruede jo næsten alle for. — Der var lidt Landbrug til Gaarden, hvor de raskeste af „Lemmerne“ arbejdede (dog vistnok uden at blive overanstrengte). Om Vinteren lavede Mændene forskellige Træredskaber: Tøjrkøller, Tøjrpæle, River o. a., som blev solgt til de omboende Gaardmænd; Kvinderne havde formentlig ogsaa noget at beskæftige sig med. Jeg tror nok, de fik en ringe Betaling for Arbejdet, saa de kunde købe lidt Tobak, Skraa og lign., blot ikke Spiritus, som var bandlyst, hvad sikkert var strengt nødvendigt. —

Som nævnt skete det, at forældreløse Børn eller en Familie med Børn kom paa Fattiggaarden. Det var da ofte Faderens Drikkeri, der var Aarsagen. — Naar Børnene blev saa store, at de kunde gøre Gavn, kom de ud at tjene hos Sognets Gaardmænd.

Enkelte søgte kun Tilhold paa „Gaarden“ i Vintertiden; medens de om Sommeren vagabonderede rundt paa Egnen, eller undertiden arbejdede lidt. — Jeg husker en saadan Person, som blev kaldt „Mormoner-Hans“ og altid gik rundt og bad om et Paaskeæg og en Snaps, selv midt om Sommeren. Om Efteraaret og hele Vinteren gik han i Hi paa Munkebjergby Fattiggaard.

En Begivenhed i disse Aar, som vakte megen Interesse paa Egnen, var Ombygningen og Restaureringen af *Bjernede Kirke* (1890—93), hvorved den fik sit nuværende Udseende. Det var en Murermester *Schledermann* fra Roskilde, som havde Arbejdet, og en Del Beboere der fra Sognet havde Arbejde som Medhjælpere. — Der gik et gammelt Sagn om, at der paa en Sten indvendig i de meget tykke Mure skulde findes en Blodplet, som det ikke paa nogen Maade var muligt at fjerne. Den stammede fra et Drama for lang Tid siden, da en af Ejerne af den nærliggende Bjernedegaard skulde have indemuret en genstridig ung Datter levende i den tykke Mur. — Man fandt ganske vist Stenen med „Blodpletten“, som dog viste sig at være en ganske naturlig Iblanding af en anden, mørkerød Stenart i Graniten. Saa meget var der dog om Sagnet, at der bag Stenen var et ret stort Hulrum, hvor et Menneske til Nød kunde være presset ind; men da der ikke fandtes Spor af Skeletrester eller andet, maa det være et Sagn og intet andet. — —

Den daværende Ejer af Bjernedegaarden var Godsejer *Chr. Madsen*, som havde købt den omkring 1880. Min Mor var i 10—12 Aar Malkekone dér, efter at Ole Olsen i Fuldbym var død 1899. — Disse Koner fik for at malke 20 Køer 2, undertiden i korte Perioder 3 Gange daglig den fyrstelige Betaling af Kr. 4,60 om Ugen. Og alligevel maatte Madsen nogle Aar efter forlade sin Gaard paa Grund af økonomiske Vanskeligheder. Nu staar jo kun den gamle Stuelænge tilbage. Paa Tomten efter Udlængerne er forlængst rejst en hel lille By, og al Jorden, 670 Tdr. Land, er blevet til „Stats-huse“.

Før jeg afslutter denne Skildring, kan jeg ikke lade være at anstille en Sammenligning mellem dengang og nu. — Jeg kan huske, da de første Cykler kom frem, først de meget høje „Væltepetere“ med det enorme Forhjul og et ganske lille Baghjul; de var dog ved at blive fortrængt af den nye Type af Façon som de nuværende Cykler. De første havde kun faste Gummiringe, de blev kaldt „Skærveknusere“, og det var ingen Nydelse at sidde paa dem paa de Veje, der dengang fandtes. Efter at Dunlop i Slutningen af Firserne havde opfundet Luftringen, fik enkelte denne sat paa Baghjulet, medens Forhjulet stadig havde fast Ring; men allerede midt i Halvfemserne fik alle de nye Cykler Luftringe paa begge Hjul. — Jeg husker ogsaa, hvilken Forargelse de første Damecykler vakte; man mente ikke, anstændige Damer kunde sætte sig „over Skrævs“ paa saadan et Apparat og køre afsted. En god Cykle kostede 165 Kr.

Og naar jeg ser den Mængde nye Huse, der nu udgør Fjenneslev Stationsby, som strækker sig helt paa den vestre Side af Viadukten, der har afløst Jernbaneoverskæringen, som var blevet til en ren Dødsfælde for Bilerne, tænker jeg paa, at der i min Barndom her kun laa 4—5 gamle Huse, som vist nu alle er forsvundne — det er vel nok Forandring. Eller jeg tænker paa mine Skoleaar i Slaglille, hvor vi om Sommeren i Frikvarteret spillede „Pind“ eller „Top“ ude paa Landevejen, ofte halve Timer, uden at blive forstyrrede. Højest kunde der komme et Hestekøretøj luntende eller en enlig Cykle. Biler tror jeg ikke, jeg har set før min Konfirmation 1896; derimod erindrer jeg en yderst sjælden Gang at have mødt en Motorcykle, stor, klodset og meget støjende, — værre end nu. — Nu betænker man sig to Gange og kigger

omhyggeligt til begge Sider, hvis man ønsker blot at komme tværs over Hovedvej 1 med hele Lemmer.

Og nu er jeg saa naaet Slutningen paa mine beskedne Erindringer. — I Sommeren 1899 døde min Husbond Ole Olsen i Fuldby. Aaret før paa samme Tid døde Sognefoged Rasmus Nielsen. Jeg husker endnu hans store Begravelse med et Ligtog fra Hjemmet til Bjernede Kirke paa 15—16 Vogne med et stort Hornorkester under Ledelse af Svigersønnen, Musikdirektør Scheuermann fra Ringsted, i Spidsen. Den paafølgende 1. November forlod jeg Landbruget, som jeg aldrig havde været særlig glad for, og fortsatte mit Livsløb ad andre Veje. — Nogen dygtig Landmand er der vistnok ikke gaaet tabt i mig; men paa den anden Side var der meget i disse Aar, som jeg siden med Glæde har kunnet tænke tilbage paa. — Ikke mindst mine sidste Skoleaar i Fuldby og min Præstegang i Slaglille hos den gamle, elskelige Pastor *Ludvig Thomsen* har det altid været mig en Glæde at tænke tilbage paa. — Begge mine to sidste Lærere og Pastor Thomsen døde forøvrigt med faa Aars Mellemlum i de første Aar efter Aarhundredskiftet.

Poul Jensen Kolding.

Af Fritz Jacobsen.

I Wibergs præstehistorie anføres præsterne for det nuværende Kvislemark-Fyrendal pastorat først fra 1520, men før dette år kan nævnes tre præster. Et brev fra ³¹/₁₂ 1387 nævner Niels Hemmingsen som præst i Vindinge (nu Fyrendal); Jens Madsen omtales i et andet brev fra ²⁹/₅ 1460 som kapellan i Vindinge, og endelig oplyser en indskrift på den ene af Fyrendal kirkes klokker, at Olaf Mortensen var sognepræst 1489; han nævnes i et calendarium fra Sct. Petri kloster i Næstved som „Hr. Olauus, Præst i Vindinge“.

I den lange række af præster er der en, som — især ved sin forfattervirksomhed — rager op over de øvrige og som ved sin efterslægt gjorde det — desværre nu forsvundne sognenavn — Vindinge til et meget anset familienavn i Danmark. Det er Poul Jensen Kolding, som var sognepræst fra 1608—1622.

Et håndskrift i Oslo universitetsbibliotek bærer titlen „Jens Povelsøn, Borger, Raadmand oc Tolder i Kolding, hans Slectebog, effter hans egen optegnelse,“. Denne J. P. var fader til Poul Jensen Kolding, og optegnelserne er dels

af ham, men indført af sønnen, og dels af denne selv og hans børn, særlig af hans bekendte søn Rasmus Vinding (gengivet i „Danske Samlinger“, 2. r. 6. b.).

P. J. K. oplyser, at han blev født i Kolding d. 22. marts 1521, og hans fader må have været en anset borger i byen, da han som faddere ved sin søns dåb havde kansler Niels Kaas, Ludvig Munk, Johan Rud og borgmester Hans Skriver. Om sine forældre skriver han, at han af dem er „opdragen udj gudz sande Kundskaff och fryct, och der min alder kunde dett taale, holtt och sett til Skole udj Kolding“. I 1594 kom han ved protektion af Niels Kaas til Sorø skole, i hvilken han gik i 6 år. På Københavns universitet var han et år, men drog 1601 på rejse til fremmede universiteter og gennemvandrede en stor del af Tyskland Bøhmen og Italien.

I det første år var han hos Tyge Brahe, der var hos kejser Rudolf i Prag, og han „tjente hannom for en Student och saae daa hans Salige endeligt og tjente hannom i hans dødz stund“. Efter at have besøgt Ferrara, Rom og Wittenberg vendte han i 1604 tilbage til København, men rejste samme sommer til det varme bad Karlsbad som ledsager for rigsmarsken Steen Malthesøn Sehested. Efter tilskyndelse af biskop Hans Resen tog han magistergraden 1604 og blev året efter rektor i Aalborg, hvor han var til 1608.

Som repræsentant for gejstligheden i Vendsyssel var han i 1608 i København til prins Christians arvehylding og blev da kaldet til „Sogne-Prest udj Vindinge och Quitzlemark aff W. Vilhelm Dreczelberg til Vindinge gaard (nu „Fyrendal“) och W. Nielsz Krag, Daa Kong. Majest. Secretærer och nu siden Landsdommere i Jylland och Patron till begge Kirkerne paa Roskilde Domkirkis Vegne. Och bleff Jeg ordine-

ret aff Doctor Peder Vinstrup, bispem, d. 27. Julii. Sam Kirker betiente Jeg saa udj 14 aar.“

Det forekommer lidt mærkeligt, at den forhenværende rektor, magister Poul Jensen Kolding i så lang en årrække kunne finde sig i at sidde som landsbypræst, langt borte fra København eller andre byer, hvor han kunne finde næring for sine videnskagelige studier og den til disse knyttede forfattervirksomhed, men måske har han følt sig bedst tilpas i den landlige ro. Om hans arbejde som sjelesørger for de to sogne og om hans forhold til sognefolkene foreligger der — så vidt vides — ingen oplysninger; men de fjorten års virksomhed som sognenes præst kunne tyde på, at han selv har været tilfreds.

I „Slectebogen,, skriver han: „Anno 1615, den 15. Augustj bleff Jeg satt till Proffst udj Østreflackebiergherrit aff Doctor Hans Reszner, Bispe.“ Denne udtalelse strider stærkt imod „Trap“ (4. udg.) som siger, at Flakkebjerg herred i gejstlig henseende synes at være delt i det 18. årh. Sidste udgave af Trap anfører året 1617, hvilket jo heller ikke stemmer med P. J. K.s oplysning.

Hans administrative evner må være blevet godt kendt og skaffede ham et ærefuldt tilbud, om hvilket han selv skriver: „Anno 1622 till Philippi Jacobi (1. maj) kom Jeg till Herloffsholms Kloster formedelst Kong. Majest. breff og befalning, att vere Sogne-Prest och Forstander der hosz, att forfare Stedens leilighed och hielpe dett paa fode igien som ellers vaar flux kommett tillbaka; huilket och formedelst gudz sønderlige nade, forsyn och velsignelse skeed er, icke med ringe forbedring paa bygning och aarlige indkom. Och vaar jeg udj den bestilling nogett nær halfftiende aar.“ Og

senere: „Anno 1631, den 7. Sept., effter det vaar falden for besuærligt lengere att forstaa den verszlig bestilling paa Klosterett och nu vaar der fraa forløffvet af Rigens Raad effter min begering, flytte Jeg i Jesu naffn till liden Nsted udj Prestegaarden mitt Prestembede fremdelis med gudz nadis hielp att betiene.“

Poul Jensen Kolding døde 1640 og blev bisat i Herlufsholm kirke, hvor der ophængtes en mindetavle over ham med følgende indskrift: „Her huiler hæderlig och høylærd Mand S. M. Pofvel Jensøn Kolling, forstum Sognepræst och Forstander her til denne Adelig Fri Sted Herlofsholm och Provest i Østerflacke Berrigs Herrit, med sin hustru, hæderlig och dydig Matrone S: Johanne Pedersdatter, Som begge døde och blefue begraffevne den 30. Octb. Aar 1640. Gud gifv dennom paa Domme Dag en glædelig opstandelse“ (efter Resens „Atlas Danicus“).

I „Dansk biografisk Leksikon“ står, at P. J. K.s lig senere førtes til St. Rochi kapel ved Frue Kirke i Roskilde, men et andet sted oplyses, at hans søn Rasmus Vinding ca. 1670 lod det flytte til Frue Kirke i København. Trap nævner et St. Rochi kapel ved sidstnævnte kirke, men ikke noget i Roskilde domkirke.

Samme år, som P. J. K. blev præst i Vindinge, giftede han sig med enken efter den forrige præst, Rasmus Jensen, og hun medbragte i ægteskabet fire børn, som blev opdraget i præstegården. Sammen fik de fem børn, og af dem blev især sønnen Rasmus, født 1615, kendt. Han antog navnet Vinding efter fødesognet, men desværre blev dettes gode gamle stednavne senere ændret til Fyrendal.

Det er nok nærmest Poul Jensen Koldings litterære virk-

somhed, der vil bevare hans navn fra forglemmelse. Han udgav i 1614 en „Kircke-Historie“, som han tilegnede sine velgørere Vilhelm Dresselberg og Niels Krag. Den har som basis en tysk forfatters værk og fik ikke den betydning som hans i Rostock i 1622 udsendte folioværk „Etymologicum Danicum“, en håndbog, der blev flittigt benyttet ved skolerne latinundervisning og fik stor betydning ved de mange danske ord og vendinger, han anvendte for at forklare det latinske sprog. I 1626 udsendte han „Dictionarium Herlovianum“, et dansk-latinsk leksikon, i hvis fortale han hævder det danske sprogs ret over for fremmede sprog.

Hans søn, den tidligere nævnte Rasmus Vinding, blev professor ved Københavns universitet og dommer i højesteret, men er mere kendt som den egentlige forfatter til „Danske Lov“ (1683). Gennem hans sønnetatter, Ingeborg Dorthea Vinding, fik Poul J. Koldings efterslægt igen tilknytning til det nuværende Sorø amt. Hun blev gift med Poul Vendelbo Løvenørn, og deres søn, Frederik de Løvenørn, var amtmand over Antvorskov og Korsør amter 1751—79. Carl Ploug har i digtet „Et Kys“ givet en romantisk beskrivelse af, hvorledes forbindelsen mellem Ingeborg Vinding og Poul Løvenørn kom i stand.

Brud på helligdagsforordningen af 1735.

Af Fritz Jacobsen.

I vor tid, da der fra så mange steder klages over svigtende kirkegang, og hvor der på forskellig vis gøres forsøg på at drage folk til kirkerne ved kirkekoncerter, „kirkespil“ o. a., kan det måske have sin interesse at opfriske, hvad man for godt 200 år siden fra allerhøjeste — regeringens — side gjorde for at få folk til at overvære gudstjenesten.

Et eksempel herpå giver L. Koch i „Kirkehistoriske Samlinger“ (3. rk. VI, 1887—89), og det er hentet fra Slagelse.

I 1737 sendte byfoged Jens Andersen Harring i Slagelse en af sine medborgere, Niels Sørensen Stub, følgende skrivelse: „Til monsieur Niels Stub og kæreste (hustru), forfattet i anledning af den kgl. allernådigste forordning de dato 12. Martii 1735 og sognepræsten mag. Barscher indgivne kirkernes forsømmelse.

1. Mons. Stub, som efter præstens indgivelse ej haver været i kirken siden Mikkelsdag 1736. Fra d. 30. September til d. 31. December 1736, begge inclusive, ere indfaldne 14 søndage a 3 rd. for højmesse og aftensang, gør	42 rd.
Andre helligdage, fem i tallet	15 rd.
Fra d. 1. Januar til d. 19. Maj 1737, 20 søndage Andre helligdage, 9 i tallet	60 rd. 27 rd.
	144 rd.
2. Md. Stub, der ej har været i kirken siden d. 25. Juni 1755 (ligeledes efter specificeret regning)	399 rd.
	Summa 543 rd.

Niels Stubs naboer, hans svoger Zach. Bentzen og birkeskriver C. D. Nissen, fik af samme grund hver en regning på henholdsvis 462 og 396 rd. Beløbene krævedes betalt inden 6 uger.

Det var jo en alvorlig økonomisk lussing, de tre herrer fik, og det er forståeligt, at der blev protesteret mod at betale de store bøder. Dette gjorde i alle tilfælde Niels Stub, der i et brev til byfogeden (i sin helhed gengivet i „Bogen om Slagelse“) udtaler, at det har sin rigtighed med, at hverken han eller hans „Kiereste“ har været i Sct. Mikkels kirke i den anførte tid, men grunden er den, at de så tit, når de har været i kirke for at blive opbygget ved gudstjenesten tværtimod ved mange forbandelser og præsternes larmen og skælden fra prædikestolen er blevet „forbitret udi Sind og Gemyt“. Guds navn er blevet bespottet, og menneskene er blevet forvirrede.

Af denne grund har Niels Stub og de andre indklagede holdt sig for sig selv og i deres egne huse dyrket og tjent Gud

efter den måde, de har fundet rettest. Det er kongens vilje at ville udrydde og dæmpe ugudeligheden i sine riger, men i fred, frihed og stilhed og på den måde, som hver i sit hjertes enfoldighed finder rettest, hvorfor det er brevskriverens underdanigste bøn, at kongen vil frikende ham i denne sag, og han formoder, at byfogeden ingen grund har til at tiltale ham.

Byfogeden lod nu sagen gå til kirkeinspektionens erklæring, og denne gik ud på, at den anså det for utilladeligt at tvinge nogen til sådanne ydre ting mod samvittigheden, og den anså det også for unyttigt, at præsterne i ubetænksom nidkærhed fra prædikestolen gik løs på sådanne skrøbelige gemytter. Kongen må have været af samme mening, for han eftergav bøderne, men gav de anklagede det ret ejendommelige påbud, at de for at være lydige mod sabbatsordningen skulle have stolestader i kirken og *iblandt* indfinde sig dér.

Ved samme lejlighed udsendtes til biskopperne en almindelig ordre om at pålægge præster, som i deres sogn havde sådanne personer, at de ikke måtte anføre dem for helligbrøde, når en sand eller foregiven trang var grunden til, at de ikke søgte kirken. Ligeledes skulle præsterne afholde sig fra at bruge udtryk, „hvorved slige mod vor gudstjeneste præokkuperede personer kunde stødes.“

Det var et magert resultat, sognepræst Barscher og borgmester Harring opnåede ved deres aktion for sabbatsordningens overholdelse. Den idømte bod var yderst benfældig og kunne „siddes af“ i kirke stolene, når de pågældende fandt det belejligt; den „næse“, præsterne fik var mere alvorlig. Når en „foregiven“ trang kunne anføres som grund til at udelbive fra gudstjeneste, åbnedes der en let udvej til at omgå

lovens strenge bestemmelser — de „fromme“ kunne slippe for dem.

I stærk kontrast til det her anførte står den dom, som kongen i 1744 fældede over nogle kronbønder på Antvorskov gods. De havde dristet sig til den på landet traditionelle fornøjelse at „ride sommer i by“, men dette var ifølge en kongelig forordning forbudt, og deltagerne blev idømt den strenge straf, at mændene skulle bære „den spanske kappe“, og kvinderne „fiddelen“. Det store antal af lovbyggere bevirkede imidlertid, dommen ændredes til, at hver landsby skulle vælge en mand og en kvinde til at bære straffen for hele byen, og kvinderne slap med at stå i gabestokken. I dette tilfælde var det jo heller ikke fromhed, men lyst til fornøjelse, der bevirkede lovovertrædelsen, og dette var en alvorlig forskel.

At bønderne socialt set stod langt under Niels Stub i øvrighedens øjne kan ikke undre. Han var „privilegeret Herberger“ og stempelpapirsforvalter; i 1748 nævnes han som forpagter af consumptionen. Ved den store ildebrand 1740 mistede han to gårde og to huse, næsten alt sit indbo og sine købmandsvarer; desuden kongeligt stempelpapir for 70 rdl. og indkomne stempelpenge, 80 rdl. og egne penge, ialt 269 rdl., så han har efter den tids målestok været ret velhavende. Han og senere hans enke fik deres sidste hvilested i den kirke, hvori de havde nægtet at komme i levende live.

En sten med skåltegn fra en middelalderborg.

Af *Henrik Thrane*.

Midt i Sjælland, hvor tre herreder — Ringsted, Ramsø og Bjeverskov — støder sammen, lå i middelalderen en borg, nu blot et tilgroet voldsted, „Humble Oregaarden“ kaldte man ruinen¹).

Bedst er det at komme en sommerdag sydfra, vejen går over en gammel dæmning, der deler mosen, som ruinen ligger ved, i to dele. Vest for vejen ligger en lille sø med stensatte bredder, mod øst en lang tarm. Vejen går over voldgraven op til voldstedets vestende. Brændenælder breder sig over det hele, skygget af kæmpegraner, på tre sider ligger voldgraven, mod syd går søen helt hen til voldstedets sider. Den gamle borgs overflade er plettet af tidligere generationers ivrige søgen efter munkesten, sådanne ruiner var jo gode stenbrud, det var nemmere at grave gode mursten op her end at brænde nye. Det største hul ligger helt ude i vestenden, det er vandfyldt nu, en sort, tilsyneladende bundløs skovsø, hvor granerne spejler sig og solen sjældent lader sig se.

Ved østsiden af dette vandhul, der er omgivet af rester af kampestensmure, er flere stenrækker blottet, vel sagtens

fundamenter til nu forsvundne bygninger af munkesten²). Her ligger i en af rækkerne blandt almindelige sten en stor, nærmest sort kampesten dækket af mærkelige tegn — skålformede fordybninger. (Fig. 1).

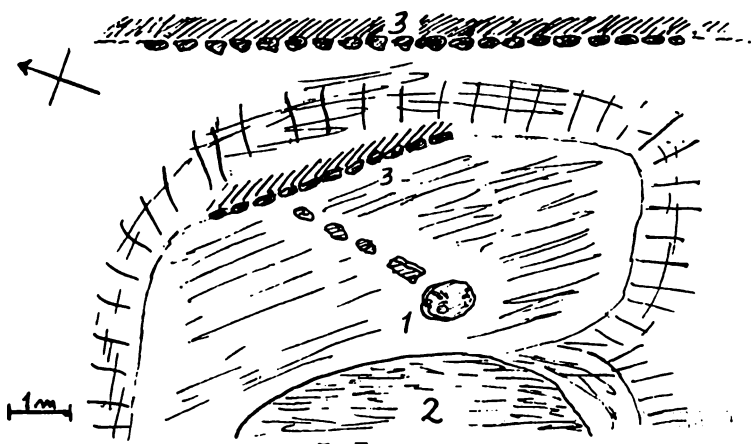

Fig. 1 (skizzen): Skizze over skålstenens omgivelser.

1. Sten med skålformede fordybninger. 2. Vandhul. 3. Kampestensmure.

Stenen er en af de granitsten, man så hyppigt stødte på, når man ryddede marker i oldtiden og senere, den er 77 cm. lang, 67 cm bred og ca. 50 cm høj. Den har afrundede kanter, de andre sten i istidsbræen har slidt de skarpe hjørner af, og vejr og vind har slebet overfladen og udvisket skåltegnene i tidens løb, mange århundreder er jo gået, siden en af vore forfædre huggede tegnene i stenen.

Det er svært at sige, hvor mange skåltegn der er på stenen, dels er de ret udviskede, dels er der en del på undersiden,

som ikke kan tælles, bedre lys kan også afsløre nye, som det ikke var muligt at se under de lysforhold, der herskede, da jeg besøgte stedet. Jeg vil anslå tallet til mellem 35 og 40. Den største skålformede fordybning er 6 cm. i diam. og 0,8 cm. dyb, den mindste er 2,4 cm. i diam. og 0,7 cm. dyb og den dybeste er 1,4 cm. dyb og 4,6 cm. i diam., der er således ingenlunde tale om nogen ensformighed i størrelsen, tværtimod.

Fire af tegnene sidder to og to sammen, så de danner et 8-tal. På oversiden er der desuden to lange riller og en flad cirkel, ca. 10 cm. i diam., men om disse tegn er hugget eller er naturspil, skal jeg lade usagt.

Tegnene sidder ellers uden sammenhæng fordelt på alle stenens sider, nogle overskæres af en urenhed i stenen, der ses som en rille, der løber rundt om stenen. Det kunne godt se ud, som om man har villet udnytte denne rille og derfor har hugget skåltegnene lige op ad rillen, der undertiden halverer skålene. (Fig. 2).

Sten med skålformede fordybninger kendes i stort tal fra Sydskandinavien, England og det øvrige Europa, Den nære Orient, Indien og Amerika³). Deres blomstringstid ligger i yngre stenalder og bronzealder, men både før og senere har man lavet skålformede fordybninger.

Der har været fremsat mange teorier om formålet med disse tegn, fælles for disse teorier er blot, at tegnene antages at have religiøs betydning. Siden 1822 har især svenskerne beskæftiget sig med tolkninger, en oversigt kan findes i Oskar Lidéns bog Hällgröpningsstudier fra 1938. Fra dansk side fremsatte Sophus Müller i 1917⁴) en teori om, at skålene skulle være symboler på ildboringsmærker.

Brøndsted mener⁵⁾, at deres betydning står i forbindelse med frugtbarhed og skal gengive avlingsaktens tryk; ofte ses de i forbindelse med soltegn, i Ægypten var en statue af en frugtbarhedsgud dækket af skåltegn⁶⁾).

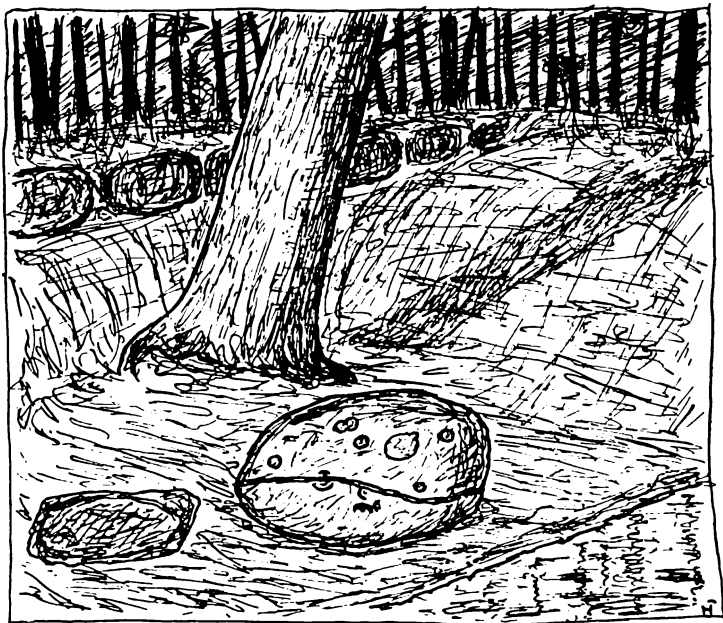

Fig. 2: Skålstenen set fra NNW.

Selvom de ofte træffes i grave fra sten- og bronzealder på gravkamrenes sten, mener Brøndsted ikke, at de kan have haft forbindelse med dodekult⁷⁾, selvom dette er en nærliggende tanke. Den tyske forsker Gustav Schwantes betragter skålene som efterligninger af borehullet i stenøkserne fra

yngre stenalder og som udtryk for en økse kult⁸). Oskar Lidén mener, at tegnene er lavet i forbindelse med en kult-handling, der har forudsat deres tilstedeværelse, eller at de er lavet under forløbet af denne kulthandling⁹). Ved gentaget brug af disse sten skulle de store samlinger af skåltegn overalt på stenen være opstået. Foruden de nævnte tolkningsforslag er der fremkommet mange andre, og da spørgsmålet endnu ikke kan betragtes som løst, vil der sikkert også i fremtiden være forskere, der vil prøve at løse dette tillokkende, men kildne problem. Der er ingen af de til dato fremkomne teorier, der tager hensyn til alle de forhold, som nødvendigvis må tages i betragtning, hvis en tilfredsstillende løsning skal nås. Hvorfor er skåltegnene både hugget i marksten, der ikke indgår i noget fast anlæg, på klippeflader og på overliggere og sidesten i grave? Har stenen i sig selv haft „mana“, den kraft, der bor i tingene, som man kunne få del i ved at hugge disse skåle og lave en drik med støvet i, som man drak bagefter? Har man også i oldtiden lagt offergaver i skålene, som man endnu i vore dage har gjort¹⁰). Disse og mange andre spørgsmål melder sig, og før man har fået løst nogle af disse spørgsmål, kan man ikke komme løsningen af spørgsmålet om skåltegnenes betydning nærmere.

Nu kunne det jo være interessant at vide, hvordan Humle-orestenen er kommet til at ligge i en middelalderborgs fundament. Det er nu ikke så mærkeligt, som det lyder, det er ikke ualmindeligt, at sten med skåltegn blev brugt, som de gode byggesten de var, uden hensyn til de gamle helligtegn. Også runesten gik det jo ofte på den måde. Enten havde man glemt tegnenes betydning, eller også har man haft en dunkel anelse om, at der var noget overnaturligt ved disse

skålgruber, men hvad, det skader aldrig at gardere sig mod onde magter ved at stille sådan en sten med sjæl i op ved sin gård eller mure den ind i sit gærde eller sit hus¹¹). I vort tilfælde er det sandsynligst nu nok, at man ikke har skænket det en tanke, at skålene betød noget, men selvfølgelig, hvad ved vi om det?

Egentlig var det jo også meget rart at vide, hvornår stenen blev anbragt i borgen — altså hvornår borgen blev bygget. Her kommer vi nu ud at svømme, vi har ingen jordfund, der kan sige noget om ruinens alder, eksperterne siger, at der muligvis kan være tale om en tilflugtsborg, hvorpå der senere er anlagt teglstensbygninger¹²). Tilflugtsborge kendes allerede fra oldtiden og byggeriet med teglsten sætter først ind i Valdemar den Stores tid, så der kan vi vælge mellem flere århundreder. Arkivfundene duer heller ikke, den tidligste skriftlige omtale af blot navnet Humleore er fra 1574.

Det er i en bestalling fra Frederik II, dateret 12/8 på Antvorskov, til Gert v. Bremen, der udnævntes til skovrider ved Homble Ore, Slimminge Ore og andre af Kronens skove, han skal bo på Svenstrup. 1577 og -79 er der nye bestallinger til embedet. I 1600 sendes et missive til Lave Brock, om at han skal hjælpe Mads v. Gythorn ved genopbygningen af det hus, som G. havde bygget, idet det var nedbrændt. Det staves Hommeløre. 1606 staves navnet Humbleofre og 1721 Homble Oure Hus¹³ og ¹⁴).

Aldrig nævnes borgen med et ord, man nødes til at antage, at den må have været fuldstændig forfalden og måske nedrevet, skovrideren skal bo på Svenstrup, der er nabo til Humleore, og ikke på Humleore. Når der nævnes et hus,

er det et splinternyt, som ikke kan have noget med den gamle borg at gøre.

Stavemåden i 1606 — Humbleofre — kan tyde på, at man har kendt sagnet om kong Humbles ofringer og har forsøgt at omskrive den gamle form Homble Ore (Ore betyder overdrev). Sagnet er ganske interessant, hvorfor jeg skal aftrykke det her¹⁵): „I Humleovre, ved Ringsted, boede engang en Konge, ved Navn Humble, og af ham har Byen sit Navn. Han havde der et skjønt Slot med mange Stokværk, og var der fra det øverste og helt ned igjennem store Luger i Gulvene og allernederst et dybt Hul i jorden. Naar Nogen havde forset sig imod ham, da lod han dem nedkaste fra det Øverste igennem alle Lugerne, saa at de tilsidst ynkeligen maatte omkomme i den dybe Grav. Nu er der Intet tilbage af det prægtige Slot, men paa Marken, hvor det engang stod, viser man det bundløse Hul, der nu er en Brønd.“

Når jeg læser dette sagn, kommer jeg uvilkåligt til at tænke på vandhullet ude i ruinen. Selvom disse grueligheder sikkert hører til i fantasiens verden, giver sagnet os dog visse oplysninger, hvor unøjagtigt det end er. (Ordene By og Mark skal vist ikke tages for tungt). Jeg vil tro, at sagnet er et forsøg på at forklare, hvad hullet derude i ruinen har været brugt til — forklaringen „brønd“ har været for prosaisk. Navnet Homble Ore sættes i forbindelse med den kong Humble, som krønikerne fortæller om, der kan jo også have været mundtlige traditioner om ham, og borgen derude i skoven må selvfølgelig være hans borg. Så hører man et andet sagn om ofringer af mennesker, måske hedensk, og det kan så bruges, måske med lidt omskrivninger, om brønden i ruinen¹⁶).

Til sidst kan det være af interesse at se, hvad krønikerne siger om kong Humble. Saxo omtaler ham som et mønster på menneskelig værdighed, han blev valgt til konge af landets indbyggere, men afsat af broderen og maatte for at redde livet frasige sig alle rettigheder og levede resten af sit liv i fred og ro¹⁷). En anden kilde — Kong Eriks Krønike — omtaler derimod Humble i ganske andre vendinger, her gengivet i en gammel dansk oversættelse¹⁸): „Humb læ, han wor slem oc wanwittig, oc af mærkelig thing gørdhe han. Hwor for Lathær (Lothar) hans brother, met danskæ mænts inbundæt raat laudhæ seg til thrætæ oc kiff aa mood Homblæ sin brother, oc fordreff hannum aff righet oc regneret i hans stæth.“

Man må tro, at det har været denne slemme og vanvittige (rigtigere oversat ved uduelig) kong Humble, der tænkes på i sagnet. Sagnet vidner om, at også tidligere tider har sanset lidt af den stemning, der hviler over dette sted, hvor oldtid og middelalder og natur er fredeligt forenet.

NOTER:

- 1) Voldstedet hører under skovejendommen Humlcøse (Vigersted S., Ringsted H.), der ejes af Fru Minister Arnstedt, der venligst har tilladt mig at undersøge og omtale stenen. Det var afdøde Minister N. P. Arnstedt, der gav mig impulsen til denne artikel, og jeg er ham og Fru Arnstedt megen tak skyldig. Jeg benytter også lejligheden til at takke Kammerherre V. Topsoe for venlig bistand og stud. art. M. Seidenfaden for ubegrundet skepsis.
- 2) Enkelte steder på voldstedet kan rester af munkestensskifter iagttages.
- 3) Sophus Müller: Skaalformede Fordybninger, hellige Tegn for Ilden. Aarb. f. nord. Oldkyndighed 1917, p. 94.
- 4) *ibid.*, p. 86 ff.
- 5) J. Brøndsted: Bronzæalderens Soldyrkelse. 1938. p. 20. Nationalmuseets gule Bøger.
- 6) Eberts Reallexikon der Vorgeschichte bd. XI, pl. 14.
- 7) J. Brøndsted: Danmarks Oldtid I. Stenalderen 1938, p. 194. En god oversigt over tegnenes forekomst her i Danmark, p. 193 f.

- 8) Gustav Schwantes: Die Vorgeschichte Schleswig-Holsteins 1939, p. 255—73.
- 9) Oskar Lidén: Hällgröpningsstudier 1938, p. 145.
- 10) *ibid.*, p. 147 ff., skildres forskellige skikke, som i nyere tid i Sverige var knyttet til „älvkvarnerna“, som skålene kaldtes. Knappe-nåle, bukseknapper og mønter lagdes i dem og de blev smurt med fedt. På Als lagde man så sent som i 1951 småmønter i skålene på et bestemt sted. Man har her på øen ofte brugt sten med skåltegn til ledstolper, og det er jo ikke umuligt, at gamle forestillinger om tegnenes magi har foresvævet de bønder, der rejste stenene. For disse oplysninger er jeg Museumsinspektør J. Raben, Sønderborg, meget taknemmelig. Ligeledes takker jeg Overinspektør Dr. phil. Axel Steensberg, der under forelæsninger har henledt opmærksomheden på flere af de ovennævnte problemer.
- 11) P. V. Glob: Oldtidsminder i Kongens Lyngby og Dyrhaven 1948, fig. 39—40 viser to skålsten anbragt i stengårder.
- 12) H. Stiesdahl i den nye udgave af *Trap Danmark*, Sorø Amt, p. 772.
- 13) Kancelliets Brevbøger 1571—75, udg. i. 1898, p. 502. Jeg har ladet mig fortælle, at Roskildebispen skulle have dateret et brev på Humleore i 1285, men har ikke kunnet finde nogen bekræftelse herpå. Det eneste, der kunne tale for et tilhørsforhold mellem kirken og egnen er, at Kværkeby Kirke 1309 skænkes til Ringsted Kloster.
- 14) Kronens Skøder IV, 1720—30, udg. 1950, p. 194. De andre breve kan findes i Kancelliets Brevbøger.
- 15) J. M. Thiele: Danmarks Folkesagn I, p. 11, 1843 efter Suhms kritiske Historier II, p. 58, 1774—81.
- 16) Det er jo ikke givet, at dette vandhul udelukkende skyldes stenoverigravninger, det kan theoretisk godt være den gamle brønd.
- 17) Saxonis Grammatici Historia Danica ved P. E. Müller 1839 I, p. 22 f., giver den latinske tekst. En ganske pudsig oversættelse er Sejer Schousbølles fra 1752.
- 18) Den saakaldte Kong Eriks Krønike. 1827 Rasmus Nyerup ed., p. 4. Den latinske tekst findes i Langebek: *Scriptores Rerum Danicarum Medii Aevi*. 1772 bd. I no. XV, p. 150. Krøniken er som kilde ikke meget værd, den er ret sen, fra det 15.' årh. og væsentligst et opkøg af ældre skrifter, men kan indeholde ting, der ellers er tabte. Den latinske tekst lyder: „Humblæ, filius ejus. (Dan). Hic erat vanus et iners, et pauca utilia nibilia fecit. Unde Lother, frater ejus, facta conspiratione Danorum contra fratrem, eum de regno deposuit, et pro eo regnavit.“

Til slut vil jeg gerne takke min lærer Professor, dr. phil. C. J. Becker for kritik og gode råd.

Gedehaven.

Af M. A. Ebbesen.

*En redegørelse for Gedehavens bebyggelse gennem tiden
og en beskrivelse af forekomsterne ved Bagerovnen.*

Når et skib styrer ind mellem estacaderne, der beskytter indsejlingen til Skælskør Fjord, retter det stævnen lige mod en lav sandbanke, der i daglig tale kaldes Bagerovnen. Et par sømærker, der består af et par lange pæle med runde skiver foroven, og som er anbragt et stykke bag hinanden, viser sejlretningen om dagen, og om aftenen lyser to røde, elektriske lanterner, der passes af Gedehavegårdens ejer, Søren Hansen.

Ved Bagerovnen går sejlrenden så tæt ind under land, at man næsten kan spytte ind på strandbredden fra skibene, og her har der fra ældgammel tid været en naturlig havn, hvor det lod sig gøre at lade og losse skibene. Efter udvidelsen af Skælskør havn og sejlrendens uddybning helt ind til byen var der ikke brug for et udskibningssted ved fjordgabet, og uden har byen stadigvæk anløbsstedet Lodsbroen på den anden side af fjorden.

Sømærssigt set kan man sige, at Bagerovnen ligger ved alfarvej; men skal man dertil over land, må man ad lange

omveje. Hvor besværligt det var i fortiden, ses bedst af aktstykkerne i en gammel vejstrid. Foranlediget af nogle klager til amtet fra Gedehavens daværende beboere, skrev sogneforstanderskabets formand, pastor N. H. Harboe, i 1855 til overauditøren:

„Gedehaugen, hvorpå begge Gaarde ligger tillige med et Hus, er en Halvø, dannet af Beltet og Skjelskør Fjord og er kun paa den ene Side landfast med Stignæs, og det paa Grund af store Sylteenge ved en temmelig smal Tunge, der ligger aldeles fjernet fra Sognets øvrige Veje. Saa langt tilbage, som de ældste Folk kunne mindes, og meget gamle Kort og andre Dokumenter udviser, har der været anlagt en Vej til Halvøen, hvor den nu gaar langs Fjorden paa en temmelig lang Strækning, og den — maa det indrømmes — kan til Tider under Is og Stormflod være vanskelig at befare; men den har i mere end Mandts Minde været Skibsvej for Basnæs og Borreby Hovedgaarde og tjent som Forbindelsesmiddel med Lade- og Lossestedet Bagerovnen, og den er den eneste, som kan tilvejebringes uden uforholdsmæssige omkostninger. Vil man nemlig have en Vej, hvor man til enhver Tid kan være sikker, navnlig mod Stormflod, maatte man trække en helt ny Linie og ekspropriere paa en meget lang Strækning, samt danne et aldeles nyt Anlæg, hvilket, selv efter de moderateste Overslag, næppe ville lade sig gøre under 1000 Rdl. Sogneforstanderskabet har derfor tilbudt Andragerne at ville indgrofte og istandsætte Vejen, saa langt, som den gaar over Landet, og, hvor den følger Fjorden, ved Stenfyldinger gøre, hvad der er muligt, for at skaffe den Fasthed og Haardhed til at befares, medens man derimod ikke ser sig i Stand til at sikre Andragerne imod Virkningen af saadanne Naturgener, som Halvøens Beboere er udsatte for, og som de ogsaa maa have kendt, før de bosatte sig paa saadanne Steder.

At skulle opføre en til alle Tider sikker Vej langs med Fjorden ville kræve Dæmningsarbejder, hvis Størrelse og Omfang ville blive kostbarere end en aldeles ny Vejlinie. Man maa der-

for paa det bestemteste udtale sig imod, at Sognet paalægges andet Vejarbejde, end der er tilbudt, og som det er Sogneforstanderskabets Overbevisning under de stedfindende Forhold maa tilfredsstillende billige Fordringer.“

Klagerne, der havde startet vejstriden, var de to gårdfæstere, Niels Nielsen og Peter Nielsen, der i 1838 havde bosat sig i Gedehaven. Før deres tid må et par andre mænd have gjort et pionerarbejde derude med jordens opdyrkning, for provst Seyer Mahling Beyer² nævner allerede i sin topografi over V. Flakkebjerg herred (1820), at der i Gedehaven findes to gårde og et jordløst hus. Ellers betegnes Gedehaven i jordbøgerne indtil århundredskiftet som skov og græsgang.

Klagerne havde forlangt at få vejen op over gårdmand Mads Larsens og husmand Lars Madsens jorder i Nored og langs stranden til Niels Niensens lod. Amtet gav klagerne ret i, at der måtte indkastes en rigtig vej til deres lodder, hvad sogneforstanderskabet også indvilgede i, og der blev udarbejdet en plan over vejanlægget over de to forannævnte mænds jorder; men nu opstod der strid om vejens videre forløb. Sogneforstanderskabet ville have, at den skulle fortsætte ligeud ned over de lave syltenge; men brødrene hævdede, at engen var for blød, og at den skulle gå ned over Gedehavebrinken og langs stranden til deres gårde, som den nu gør.

Det trak i langdrag med udførelsen, og de to gårdfæstere drillede forstanderskabet, når der var anledning dertil; de gravede vejen op til „Bagerovnen,, og da der blev klaget herover, forlangte de stenkister sat på sognets bekostning. Når de¹ blev tilsagt til lægekørsel, nægtede de, fordi hestene fik våde fødder o. s. v.; men endelig blev vejen da færdig, og striden bilagedes.

I sagens mange akter nævnes udskibningsstedet „Bagerovnen“ adskillige gange, og hver gang anvendes navnet som egennavn. Der er intet, der tyder på, at der på den tid har ligget noget i retning af en ovn på stedet.

At der imidlertid — på et eller andet tidspunkt — er foregået andet ved Bagerovnen end kornudskibning, har ejeren, gdr. Søren Hansen, i mange år været klar over, idet han hvert år har pløjet munkesten, teglstensbrokker, potteskår, stumper af kridtpiber og meget andet op. Allerede i 1930erne talte han med undertegnede om at undersøge sagen; men på det tidspunkt var jeg optaget af et andet arbejde.

En dag i november 1955 kom jeg til at tale med min kollega ved skolen, lærer Jørn Klyvø, og sporvognskonduktør Villy Christensen, Rødovre, om det gamle udskibningssted, og vi besluttede i fællesskab at foretage en undersøgelse.

Gdr. Søren Hansen, som vi naturligvis havde spurgt om tilladelse til at grave, fulgte os ud på åstedet og satte selv spaden i jorden, hvor han mente chancerne var størst for at gøre fund. Vi havde da heller ikke gravet ret længe, før en munkestensbrolægning kom til syne, og efterhånden, som vi fik fundet afdækket, viste det sig at være et cirkelrundt fundament, der godt kunne minde om bunden af en ovn. Øverst lå et lag munkesten — lagt i cirkler. Især den yderste cirkel var nøjagtig lagt, mens stenenes placering i midten var mere eller mindre tilfældig. Munkestenslagets diameter var ca. 2 m. Under munkestenene lå et lag kampesten, der var store og flade. De yderste kampesten var også lagt i cirkel og ragede et godt stykke uden for munkestenslaget, så diameteren for kampestensfundamentet var ca. 3 m. Mellem de to lag var der lagt ler; men på nogle af de yderste munkesten

ses det, at der har været anvendt kalkmørtel til overbygningen. Vest for ovnen lå en kampestensbrolægning, hvis længde var ca. $2\frac{1}{2}$ m, og som var ca. $1\frac{1}{2}$ m bred. Da denne brolægning peger lige mod fundamentets centrum, må den have hørt med til anlægget. Derimod var det ikke ganske afgjort,

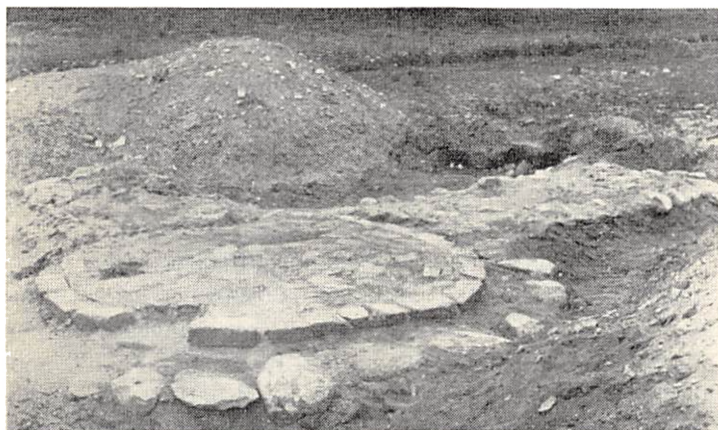

Fig. 1.

Foto: Bente Hermansen.

Det udgravede fundament („ovnen“) set fra nordost.

at et lergulv, som ligger syd for, har hørt med til det. Dels ligger fundamentet ikke midt for lergulvet; dels synes fundamentet at have været opbrudt i den side, der vender ind mod det, idet både kampestenslaget og munkestenslaget her lå hulter til bulter. Der er da de muligheder, at fundamentet er en del af en ældre bygning — måske en udbygget ovn — eller at det har ligget helt frit og er resterne af et lille fyr af den slags, man begyndte at opføre i det sekstende århundre-

de, eller bunden af en fritliggende bageovn. Anvendelsen af munkesten og hele konstruktionen tyder på, at fundamentet er flere hundrede år gammelt.

I jordfylden omkring fundamentet og ved prøvegravninger omkring på sandbanken fandt vi en mængde stjerner af de såkaldte stjertpotter, afslåede fødder af samme, stumper af kridtpiber, samt skår af alle mulige slags lerpotter, krukker, fade, tallerkener, pander og vaser, så vi en tid hældede til den teori, at vi stod over for en pottemagerovn. Da imidlertid de helt store affaldsdynger udeblev, og mange af skårene vidnede om, at de stammede fra brugte genstande, måtte denne teori opgives, og vi begyndte at granske de skriftlige kilder til Gedehavens historie.

Her var vi foreløbig så heldige, at jordebøgerne for Borreby gods er bevaret fra 1652 og fæsteprotokollerne for samme gods fra 1719; men ellers er kilderne ret mangelfulde. Som allerede nævnt var Gedehaven indtil omkring år 1800 uopdyrket. I søskendeskiftet³ efter Jørgen Daa 1652 oplyses det, at „Geedehaugen,, er en skov, der takseres til 200 svins olden, og heraf fik Valdemar Daa og Christian Oluf Daa hver halvdelen. I jordebogen⁴ af 1671 betegnes Gedehaven endnu som skov. Skønt den vel da ikke var stort bevendt, sættes den stadig til 200 svins olden (omregnet i kornafgift 8 tdr. 2 skp.); men i jordebogen⁴ af 1695 angives der kun, at der i „Gjedehaugen“ er græsning for 36 høveder. Storskoven er borte, og græsgangene har vel nærmest været en slags halvskov med store åbne pletter.

Til at passe kreaturerne i Gedehaveskoven havde herskabet på Borreby en husmand⁵, der boede ved indgangen til Gedehaven ud mod stranden. Vogterens våning lå omtrent

på samme sted, hvor nu Svend Kløcker Hansens ejendom ligger neden for Gedehavebrinken. Ældre folk kan endnu fortælle om et faldefærdigt hus, der lå her, og som kaldtes Lerhuset. I 1930'erne fandtes husets gamle brønd; det var et kun $1\frac{3}{4}$ m dybt hul, der var sat af store kampesten. Den indvendige diameter var kun 1 m; men brønden gav godt med vand. Da den blev rensat op, sivede vandet ud mellem stenene.

I fæsteprotokollen kan man følge husets skiftende brugere helt tilbage til 1723, da fru Mette Rosenkrantz gav hyrden Anders Rasmussen lov til at opføre et nyt hus på seks fag „for i Geidehaven hoes Stranden ved den norder Stenge“.

Det er en sjælden foreteelse, at der i et fæstebrev står noget om ejendommens beliggenhed ud over, hvad laug det tilhører, så når der her pointeres, at huset opføres „for i Giedehaven“, må det være, fordi man har brudt med en tidligere tradition. Det ville være meningsløst at bruge dette udtryk, hvis der ikke også var en bebyggelse bag i Gedehaven.

Som et synligt tegn på, at Gedehaven har hørt direkte under hovedgården og ikke er gammel bondejord, har området lige op til vor tid været indhegnet af et gammelt sten-sat hovedgæde. Det strakte sig fra Agersøsund ind over halvøen og dannede skel mellem Gedehaven og Mindeshoved. Længere inde dannede det skel mellem Gedehaven og Nored og endte helt ude ved Skælskør Fjord.

Herude ved fjorden, hvor vejen gik langs stranden, var der et led. Formodentlig har der også været et led ude ved Agersøsund; thi om en af Anders Rasmussens efterfølgere angives det, at han „quittes vogterløn for begge Stengerne ved Stran-

den“. Ud mod Agersøsund er der endnu et stykke tilbage af stensætningen på det gamle dige; det går endda helt ud i strandengen, hvor det er meget lavt; men op over de højere-liggende jorder er det et anseligt dige. Gdr. Søren Hansen har i den tid, han har ejet Gedehavegården, solgt en mængde sten fra diget til Magleby sogneråd. De største blev sprængt af forlængst afdøde vejmand Peder Lercke. Et velbevaret stykke af diget går langs Johs. Meidahls frugtplantage, hvorfra det tidligere fortsatte ned over de lave syltenge. Det ville være ønskeligt, om de endnu bevarede stykker af stendiget kunne bevares.

Som anført må der have været en anden bebyggelse i Gedehaven, som det nye hus ikke måtte forveksles med, og en gennemgang af Borrebys fæsteprotokoller viser da også, at der i 1723 var to huse derude, idet et andet hus, „Gjeedehuset“, samme år bortfæstedes til Hans Bremmer for en årlig afgift af seks sletdalere. Til huset hørte der „et liidet Vænge og Kaalhaugen“ og ret til græsning af „tvende Høfveder i Giedehaugen,“. Hans Bremmer nævnes også i jordebogen af 1730 sammen med Anders Rasmussens efterfølger; men i 1758 nævnes kun eet hus. I de mellemliggende 28 år må „Gjeedehuset“ altså være forsvundet. At det har ligget ude ved Bagerovnen kan der næppe være tvivl om, da der ingen andre steder i Gedehaven er fundet mindste tegn på bebyggelse; men i de sidste 200 år har der ikke været beboelse ved Bagerovnen.

Hvor langt „Gjeedehusets“ tilværelse strækker sig tilbage i tiden er derimod et åbent spørgsmål. I fæstebrevet af 1723 oplyses det, at den tidligere fæster hed Ifwer Hansen; men hvor længe han har boet i huset, og om der har været fæstere

før ham igen, vides ikke. Man sender en ikke særlig venlig tanke til den hensynsløse ridefoged Peter Rosenmeier⁶, der ødelagde Borrebys arkiv og til sidst slog de kister, papirerne opbevarede i, i stykker. Han har ved sin handling umuliggjort en tilbundsående undersøgelse af Borrebys ældre historie.

Under udgravningen ved Bagerovnen er det imidlertid blevet os mere og mere klart, at den hustomt, der lå ved siden af fundamentet, måtte være rester af „Gieedehuset“, da det så absolut så ud til at være det nyeste og mindst medtagne af de bygningsrester, vi stødte på. Af hensyn til en eventuel undersøgelse ved Nationalmuseet lod vi det derfor ligge vinteren over; men da konservator Peter Linde som repræsentant for museet d. 18. maj 1956 besigtigede udgravningen, udtalte han, at vi sikkert kunne løse gåden ved en fortsat undersøgelse, og vi gik derfor i gang med at afdække lerlaget og bygningens fundering. Først undersøgte vi lergulvets vestside og fandt derved den sydvestlige hjørneste, hvorfra nogle enkelte store sten strakte sig et par meter mod nord og altså må være nogle af vestgavlens syldsten. I det nordvestlige hjørne lå der, vel tilrettelagt, 4—5 munkesten, som må have båret hjørnestolpen. Resten af vestgavlens syld var fjernet; men uden for gavllinien lå et tykt lag af ler og tang, der tydeligt nok var fremkommet ved, at den lerklinede gavl var væltet eller sunket sammen. Fra den sydvestlige hjørneste gravede vi nu en søgegrøft mod øst, og i bunden af den kom hele sydmurens fortov til syne. Der har her været anvendt ret store kampesten. Østgavlen har ikke været særlig stærkt funderet; men det hårdt stampede ler har vel gjort omtrent samme virkning som sten. Det svageste

punkt i rekonstruktionen er nordmuren, da syldstenene her er helt fjernet; men der kan næppe være tvivl om, at den har gået langs fundamentets sydside, og at det er grunden til, at denne har været opbrudt; det passer også med de omtalte munkesten, der har båret det nordvestlige hjørne.

Der er flere ting, der viser, at bygningen er opført på en gammel hustomt. For det første var der i leret langs sydsidens gulv indstampet ikke mindre end en halv snes ben af stjertpotter, et par stjertter af samme, et par fragmenter af kridtpibehoveder og flere andre potteskår. For det andet lå der i sylden til østgavlen en jernbarre fra en tidligere bebyggelse, og for det tredje går fortovet $1\frac{1}{2}$ m længere mod øst end husets grundplan. Fortovet må altså være blevet liggende fra en tidligere bebyggelse. Endelig for det fjerde må både den sydøstlige og den sydvestlige hjørnestein stamme fra et tidligere hus, idet de ikke ligger nøjagtigt i det afdækkede hus's grundplan; men deres størrelse vidner tydeligt nok om, at de engang har været rigtige hjørnesteine. At den afdækkede hustomt også er yngre end fundamentet af ovnen, har vi allerede antydet.

Under sit besøg havde konservator Linde fra Nationalmuseet lejlighed til at se den samling skår, der er opsamlet under udgravningen. Som specialist i kridtpiber gjorde han straks opmærksom på, at de brudstykker af pibehoveder, der var fundet, stammede fra midten af 1600-årene; dengang brugte man nemlig meget små pibehoveder, fordi tobakken endnu var en sjælden vare, og desuden var flere af dem

forsynet med mærker, der viste, at de stammede fra den hollandske kridtpibeby Gouda.

Konservator Linde anslog også hovedmængden af de opsamlede potteskår og stjertpotterne til at stamme fra 1600-årene, ligesom de svære munkesten og tagsten må føres tilbage til den tid. Mellem skårene viste der sig også at være skår af kakler, som leder tankerne hen mod en mere fornem bygning, end „Gjeedehuset“ har været.

At skårene og kridtpiberne dateres netop til midten af det syttende århundrede, falder besnærende godt i tråd med skr. og mdl. overleveringer om Valdemar Daa og hans skibsbyggeri. Den mundtlige tradition har altid udpeget Gedehaven som det sted, hvor krigsskibet blev bygget, og enkelte skr. kilder gør det samme. At Valdemar Daa virkelig har bygget sit krigsskib er en historisk kendsgerning. Ikke alene er skovens forsvinden i hans tid et tydeligt vidnesbyrd; men i Magleby kirkebog er der med let læselig og tydelig skrift indført: „den 12. august 1663 begraaffuet en Mand, som arbejdet paa welb. Woldemar Daas Schib“. Mandens navn opgives ikke og heller ikke hans hjemsted og alder. Ud for de øvrige begravelser er der indført, hvad præsten modtog i offer; men også den plads er tom. Det har formodentlig været en udenlandsk skibstømrer, som ingen har kunnet give reelle oplysninger om; men han er blevet et historisk bevis for skibsbyggeriets virkelighed.⁷

I kirkebogen nævnes det ikke, hvor skibet blev bygget; men det får vi at vide i Peter Friis Edvarsens bog: „En ringe Underretning om Schielschiør Kiøbstæds gamle og nuværende Tilstand“.⁸ Denne bog, der er trykt i 1759, altså kun 96 år efter, at arbejdet på Valdemar Daas skib var i fuld

gang, anfører: „At paa Stisnæs, vore Naboe-Folck, har været stor Skov, vidner Hr. Voldemar Daaes, Herre til Borreby paa Stisnæs, hans Skibs-Byggerie; han som en Søn, som menes, af den store Rigens Admiral Claus Daa og havde nogen Smag paa Skibsvæsen og Byggerie, havde en prægtig Skov paa Stisnæs fik i Sinde at bygge et Orlogs-Skib ved Gede-Haven paa Stisnæs, i Tanke han af Kongen skulle faa det vel betalt; men hans Facit slog ham fejl; han ruinede sin skov i Bund og Grund; saa der er nu ikke Skov mere uden ganske lidet og ikke haves fornøden Ildebrand til Gaarden.“

Det er næsten utænkeligt, at man kun 96 år efter, at skibsbyggeriet fandt sted, skulle huske fejl med hensyn til byggestedet, og når man læser Friis Edvarsens beskrivelse af Skælskør fjord andetsteds i bogen⁶, siger det sig selv, at skibet kun kan være bygget i Gedehaven, da et krigsskib „på trende Fordæk“ ikke ville kunne søsættes andre steder. Efter en beskrivelse af Yderfjorden skildres besejlingsforholdene således: „Resten er ganske flak Grund, saa alting skal prammes ind og ikke noget Skib med sin Ladning indgaa.“

Friis Edvarsen oplyser yderligere om Valdemar Daas skib⁸: „Han skal siden af Overmod have solgt det, som det menes, til en udenriigs Stad og saa got som givet det bort for en ringe Summa. Relationen gaar videre om dette Skib, at da det skulle føres ud af Fjorden, stak det for dybt og kunne ikke komme over Sanddynerne i Ydernor; saa der maatte hugges en stor Del af Skibet, før det kunde flyde over.“

Skulle det være derved, skibsbyggerne havde forbrudt sig? Det såkaldte „Borrebymanuskript“, der er gengivet i „Danske Samlinger II. Rk. — 5. Bind 1875“, fortæller, at skibet

skulle have været solgt til kongen, der sendte sin admiral ned for at bese skibet; men da Valdemar Daa ikke skænkede ham de sorte heste, han havde fået kig på i stalden, kasserede han skibet: „Admiralen refererede, at Skibsbyggerne havde forset sig, at det ikke kunne sejle Godt, men huggede foran.“

At fjordmundingen i de tider var vanskelig at komme igennem, er der vidnesbyrd nok om. Bl. a. er der i Skælskør tingbog for året 1673⁹ optaget et tingsvidne til brug over for et Rhederi. Det var en skipper fra Frederikshald, der var på vej fra København til Skælskør, der på Skælskør Rhed, altså ud for fjordmundingen, mistede herredømmet over skibet, så det blev kastet mod land; det blev fuldstændig sønderslået, og hele ladningen gik tabt. I 1543 var Herluf Trolles fader, Jacob Trolle, på samme sted i havsnød, men klarede sig fri og stak til søs igen⁸, og sådan kunne der nævnes flere eksempler.

Har Valdemar Daa bygget sit skib i Gedehaven, må der imidlertid have været en bebyggelse derude på den tid. Et så becosteligt arbejde kan ikke have stået ubevogtet hen — især ikke i de tider; der må til stadighed have været folk i nærheden, og der må have været smedie og andre værksteder. Valdemar Daa var jo søn af den navnkundige rigsadmiral Claus Daa, der i årene 1630—1641 sammen med Holmens admiral var øverste tilsynsførende på Bremerholm¹⁰, så han kan ikke have grebet sine planer lige ud af luften, men må have vidst, hvad de krævede.

Et af de fund, der er gjort under udgravningen, kunne også tyde på, at der i hvert fald har ligget en smedie derude på et eller andet tidspunkt. Mellem syldstenene fra „Gjeedehuset“ lå der er barre af rent jern. Barren vejer over 4 kg

og er på den ene side jævnt rund. Denne side har stadig den form, den fik, da jernet løb ud af smelteovnen. På den anden side er der derimod mærker af værktøj, og det ses tydeligt, at man har været ved at stemme et stykke af, da jernet sidst har været opvarmet.

I spidsen for skibsbyggeriet må der også have været en dertil uddannet skibsbygger, som sandsynligvis har boet på stedet. H. C. Andersen siger om ham i eventyret „Vinden fortæller om Valdemar Daae og hans Døtre“, at han var „af ringe Kuld, men af adelig Huld“; det vil vel på nutidsdansk sige, at han var af ringe slægt, men af adeligt udseende, og H. C. Andersen spinder en ende over hans forhold til den adelige bygherre og hans døtre. Det var især den skønne jomfru Ide, bygmesteren drømte om; men „hvad skal Spurv i Tranedans“; der blev ikke noget af det parti; „han fløj bort, for han turde ikke blive, og liden Ide forvandt det, for hun maatte forvinde det.“

Om H. C. Andersen har haft noget som helst historisk grundlag at bygge denne lille kærlighedshistorie over, er vel tvivlsomt. I hvert fald er han galt underrettet om jomfru Ides senere skæbne. Han fortæller i eventyret, at hun blev en bondes viv, blev gift med „en usselig Træl, der af Herremanden kunne sættes til at ride paa den haarde Fjæl“; men historien beretter noget andet. Efter at have fulgt sin fader til Viborg og været hans støtte i den trange alderdom fik hun af sin broder, Gregers Daa, overladt en bondegård i Vust sogn i Vester Han-herred¹⁸. Gården hed „Vustgård“ og var på over 8 tdr. hartkorn, og selv om omgivelserne var ringe i forhold til det fine slot, der havde været hendes barndomshjem, førte jomfru Ide sig med anstand. Selskabelighed i større stil

var der ikke råd til; men hun holdt „Chaise“ og vogn, hæggede om slægtens gamle kontrafejer og traf dispositioner for sin egen begravelse. Skulle der fra den ensomme gård være gået tanker tilbage til et lille romantisk kærlighedseven-tyr i Gedehaven?

Det er blevet påstået, at hvis skibsbyggeriet i Gedehaven var en realitet, måtte der være synlige minder om det, f. eks. rester af bedding, affaldstræ o. s. v.; men det behøver aldeles ikke at være tilfældet. Vi ved fra H. D. Linds bog: „Kong Kristian den Fjerde og hans Mænd paa Bremerholm“, at selv kongen var meget nøjeregnende med affaldstræet og pålagde sine skibsbyggere at se efter, at der ikke blev stjålet af det, da det skulle bruges i „Børnehuset“, som brændsel, og Valdemar Daa, om hvem det fortælles, at han ikke havde brændsel til at fyre sit store slot op med, har nok ikke været mindre nøjeregnende. I hvert fald var hans efterfølgers enke, Mette Rosenkrantz, påholdende med brændselet. Hun slæbte folk for retten, blot de blev truffet med et par pinde i hånden¹². Desuden har pladsen jo været bebygget i $\frac{3}{4}$ århundrede efter; så det ville være mere mærkeligt, om der endnu var et par splinter at finde.

Hvad der derimod er vanskeligere at udrydde, er en egns mundtlige traditioner og overleveringer. De fortælles fra slægt til slægt og bundfælder sig ofte i egnens stednavne. Endnu den dag i dag kaldes den mark, der breder sig på den tidligere skovs grund, Egeskoven eller Egeskovsmarken, og langs den går stadig vejen med det romantiske navn Storkestræde. Man fortæller, at det var langs denne vej, de sorte storke byggede deres reder. Fuglene blev hjemløse, og Valdemar Daa blev hjemløs. Alt, hvad han rørte ved, mis-

lykkedes. Guld fandt han ikke¹³. Skibet blev kasseret. Gården forfaldt¹⁴. Godsets fattige måtte år efter år undvære de legat-penge, som Claus Daa havde tilskrevet dem¹⁵, og endda havde han i legatfundatsen indført følgende passus: „Og skal forskrefne Almisse til ingen anden Brug saa henvendis, ey heller, mens Verden staar, af nogen afkastis, for mindskis eller forringis under Guds strenge Vrede, Hefn og Straf.“

Til trods for at litteraturen om Valdemar Daa er meget righoldig, har ingen forfatter beskæftiget sig med selve skibets bygning — sandsynligvis fordi ingen skr. kilder er bevaret om dette emne. Kun de talrige forekomster af skår og kridtpiber fra den tid ved Bagerovnen kan bruges som indicium.

Af de 1376 potteskår, der er opsamlet under udgravningerne, er den altovervejende del fra 1600-årene. De 172 kridtpibespidses, og de 22 større eller mindre fragmenter af kridtpibehoveder er alle af samme type, selv om de er fremstillet på forskellige fabrikker. Nogle mangler helt fabriksmærke. Enkelte af pibestilkene er meget smukt forsurede. De er som tidligere nævnt dateret til ca. 1650.

Mest iøjnefaldende er de såkaldte stjertpotter, hvoraf der er fundet 46 „tude“. Mærkeligt nok har disse „tude“ ikke været til at skænke af, hvad man skulle tro, eftersom de er hule; de har kun været anvendt som hanke. Der er også fundet en anden slags hanke eller stjerner, der er massive; de er ofte svagt krogformede i spidserne og stammer fra stjertpander. Stjertpotterne var i regelen forsynet med tre ben, og af sådanne ben er der fundet 115 stk. (2/8 1956). Det er dog muligt, at en del af dem har været anbragt på lergryder eller krukker.

I renæssancens tidsalder var der sket en hel omvæltning med hensyn til husgeråd¹⁹. Medens man før havde stillet gryden midt på bordet eller hældt maden op i træskåle, var det nu blevet moderne at bruge lerskåle, lertallerkerner, lergryder, lerkrukker, lerpotter o. s. v. Der var opstået en mangfoldighed af former og mønstre. En foreløbig gennemgang af skårene fra Bagerovnen viser, at der har været anvendt over 70 typer.

Næst efter stjertpotterne kommer med hensyn til antal nogle meget smukke fade og tallerkener med gule koncentriske cirkler på brun bund. På nogle af dem er hele skålens inderside dekoreret med disse cirkler; på andre er kun bunden forsynet med cirkler, mens kraven er forsynet med sløjfer, snirkler og skråstreger.

Glasuren er meget forskellig. På nogle skår er den næsten slidt af, mens andre skår optræder med den mest pragtfulde glasur. F. eks. er der grønne fade med en glasur så smuk, at man næppe i vore dage finder mage dertil. Også nogle orange-gule skår virker fremtrædende med deres fine glasur. Dekoreringen virker tit tilfældig. Ofte kan man ingen mening finde i de forskellige kruseduller; men farvevirkningen er som regel god, og nogle blomstermotiver, samt et fugleklo-mønster er fint udført. En enkelt flad skål med blomstermotiv har været anvendt som platte, da der er et rundt hul i den. På nogle skåle og fade er der anvendt indstik til for-siring af randfeltet, og hvor glasuren er god, har det haft en overmåde fin virkning.

Det må dog betones, at ikke alle skårene stammer fra 1600-årene. Der er fremdraget en del sorte og grå skår. En del af de sorte skår ser ud til at være af jydepotter; men jydepotter

har jo også været forhandlet over hele landet. Byregnskaber fra Skælskør²⁰ viser, at der i 1562 betaltes bropenge af en ladning sorte potter, og i 1583 betaltes der bropenge af en anden ladning, der kom fra Vejle. I begge tilfælde blev potterne sejlet til Skælskør.

Mest interessant er dog nogle skår, der af museumsinspektør Tage E. Christiansen, Nationalmuseet, er bestemt til at være fra den ældre middelalder (900—1200 eft. kr.). Mellem dem er der et par smukke skår af vendisk keramik, der kun er fundet få steder i Danmark uden for Lolland-Falster. Tage E. Christiansen oplyser, at venderkeramikens forekomst i Danmark endnu ikke er udforsket til bunds, og man ved ikke, om det drejer sig om importerede varer, kulturpåvirkning eller minder om vendisk besættelse.

Der kan måske i den henseende være grund til at bemærke, at der i hvert fald i nærheden har været gjort landgang af vender. Fra Saxo ved vi, at Absalon en palmesøndag slog deres hær ved Boeslunde, skønt han kun havde 18 huskarle med sig, medens venderne havde rytteri og mandskab fra 24 skibe. Hvor på egnen har man kunnet landsætte rytteri? Og hvor lå det evigt omdiskuterede Hylleminde, som Saxo omtaler andetsteds i sit værk? Det er spørgsmål, der står åbne; de lader sig naturligvis ikke besvare ved tilstedeværelsen af et par potteskår; men en kendsgerning er det, at Roskildebispens ejede jordegods på Stignæs. Så sent som i 1459 opfordrer landstinget Roskildebispens til at gøre laughævd på sit gods på Stignæs²¹, og Skælskør var i Valdemarstiden en af rigets vigtigste stæder. Foruden de omtalte venderskår er der fundet nogle andre skår fra samme tid. De minder om skår, der er fundet ved Trelleborg²².

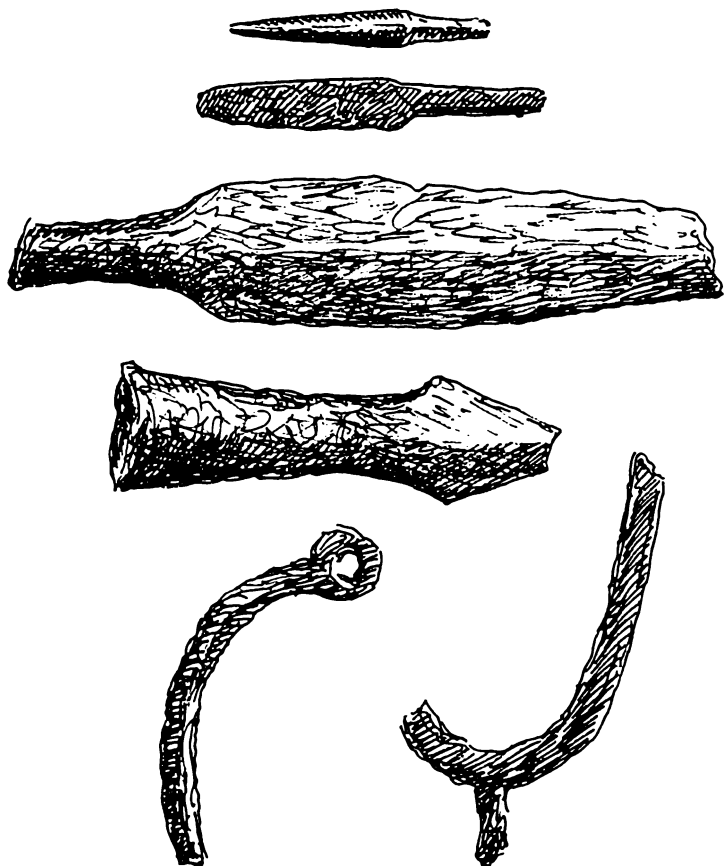

Fig. 2.

Fundne jerngenstande i Peter Lindes streg (se teksten).

Nogle fund af jerngenstande må sikkert også føres tilbage til middelalderens første del, idet de er fundet i dybereliggende lag, hvilket dog ikke er nogen garanti for større alder. To spydblade — et langt og et kort — ligner de på pl. XL i Trelleborgbogen afbildede spydblade; dog er det korte spyd-blad kortere og mere udsvejet i formen. Det korte spyd-blad var helt, da det blev fundet, men mistede den yderste spids ved rensningen. Det lange spyd-blad havde tydeligt nok været udsat for vold, før det blev henkastet i mulden. Døllens rande var helt udkrænget, og det yderste af bladet bøjet. I nærheden af spyd-bladene fandtes en kniv, og flere steder er der fundet pilespidser (eller jernpigge). Til disse fund må også henregnes en halv bøjle, der minder om hanken på en spand, samt fragment af en jernspore, altsammen gengivet på hosst. tegning af konservator Peter Linde (fig. 2). Det eneste smykkefund, der er gjort, er brudstykker af et lille uanseligt kobber- eller bronzearmbånd. Brudstykkerne har en samlet længde af 11 cm og en bredde af 5 mm. På den ene ende af det ene brudstykke er der udsmedet en lille krog, der må være den ene del af lukkemekanismen. På et manglende stykke, som det ikke har været muligt at finde, må der have været et øje til at hægte kroge i. På ydersiden går der langs begge randene en indtrykt stribe.

Endvidere er der til Nationalmuseet indsendt en celtliggende jerngenstand, der sikkert også hører hjemme mellem middelalderfundene, da den lå i samme dybde som de andre ting; men til hvilket formål den har været anvendt er usikkert. Derimod stammer et trekantet blad med svagt buede rande af en jordhakke sikkert fra nyere tid. Det blev fundet indstampet i lerlagene i Gjeedehusets gulv. Nogle kroge og

vinduesbeslag stammer sikkert også fra „Gjeedehuset“, på hvis tomter der findes mange stumper af glas. Derimod må nogle blysprosser til glasruder stamme fra et ældre hus.

Den største overraskelse under udgravningen — næst efter fundet af „ovnen“ — fik vi, da vi i foråret (1956) begyndte at grave i den anden ende af sandbanken. Vi havde gravet et par søgegøfter ved siden af hinanden, da min spade pludselig ramte noget hult, og på spaden lå der nogle flade benstumper. Både lærer Klyvø, der den dag var med at grave, og jeg var med det samme klar over, at det var hovedet af et menneskeskelet, jeg havde ramt, og efter at have konstateret, at det drejede sig om et helt skelet, lod vi det ligge til næste dag. Da havde vi en blød kalkkost og en spartel med og børstede os nu ned til de enkelte dele. Det lykkedes os at afdække hele skelettet, uden at det led anden overlast end det kraniebrud, jeg havde givet det ved fundet.

Skelettet lå kun 30 cm under jordoverfladen, altså i samme dybde som de højstliggende Trelleborggrave; men muligvis har muldlaget ved gravlæggelsen været tykkere, da graven er placeret nøjagtig på sandbankens ryg, hvad man bedst ser, når mulden er taget bort; der kan derfor godt være sket en udjævning til siderne. Graven var kun ganske svagt nedsænket i sandet.

Da der intet gravgods var medgivet, kan man kun gisne om skelettets alder og årsagen til dets tilstedeværelse. At identificere det med arbejderen, der omkom ved skibsbyggeriet går næppe. Ganske vist var det svært i hine tider — rettroenhedens tidsalder — at få føling med kirken, hvis man ikke havde den lutherske tro, og det er jo ikke sikkert, han havde det; men præsten har dog bevisligt medvirket ved

begravelsen, og man ville vel heller ikke på den tid begrave en mand i så ringe dybde midt i sommertiden. Så er der snarere tale om en strandvasker eller et mordoffer; men mod det sidste taler den meget smukke måde, den døde er lagt til rette på. På kristen vis ligger skelettet øst-vest-vendt med hovedet mod vest.

Skelettets længde er fra hæl til øverste halshvirvel 150 cm; det vil sige, at totalhøjden har været ca. 170 cm, hvad der tyder på, at det drejer sig om en mandsbegravelse.

Umiddelbart øst for graven fandt vi fire stolpehuller. Ved et besøg, som cand. mag. Olaf Olsen, Nationalmuseet, af lagde på stedet, erklærede han, at de tre af disse stolpehuller i hvert fald var ægte, men at der kunne herske tvivl om det fjerde stolpehuls ægthed. Hullet er dækket af et lergulv; men ved stampningen er leret trængt ned i hullet. Lerklumpens form kan lige så godt vidne om, at der er pillet en sten op, før gulvet blev stampet. Er det fjerde hul ægte, danner de fire huller tilsammen en meget regelmæssig trapetz, men iøvrigt behøver stolpehullerne ikke at have samme alder. Cand. mag. Olaf Olsens besøg var os i det hele taget en stor hjælp, og jeg er ham tak skyldig for gennemgang af herv. manuskript.

I nærheden af stolpehullerne, men uden påviselig forbindelse med dem lå en stor sten, der så ud til at have været omgivet af en tætsluttende ring af mindre sten; fire af disse danner stadig en halvring. Næsten overalt på banken støder man på rester af lergulve; men da muldlaget er meget tyndt, har ploven de fleste steder ødelagt husenes grundplaner. Umiddelbart vest for „Gjeedehuset“ er der gode rester af et lergulv.

Både fund og beliggenhed tyder på, at sandbanken må have været beboet eller i hvert fald befærdet i vidt forskellige tidsrum. Der er fundet mange flintsager under udgravningerne, bl. a. kerneøkser, skiveøkser, skiveskrabere, spånskrabere, flækkeskrabere, flækkeknive, flintbor og spidsvåben, men ingen tilslebne redskaber.

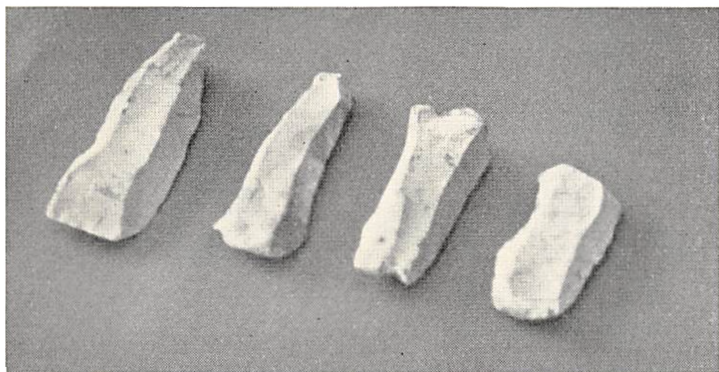

Fig. 3.

Foto: Bente Hermansen.

Under udgravningen er der fremdraget en del oldsager af fylden ned mod stranden, bl. a. disse store, smukke skrabere.

Overalt på sandbanken træffer man bålrester. For det meste er der som underlag for bålene anvendt kampesten for at skaffe lufttilførsel. Til enkelte bål er der udelukkende brugt flint, som da er skør og hvidbrændt. I et par tilfælde er bålene slukket med sand. Mellem bålresterne er der ofte ben af dyr.

Som tidligere omtalt er muldlaget på sandbanken meget tyndt; men på bankens nordside er det på steder over 1 meter tykt. I tidernes løb er affaldet blevet kastet herud, og i

hver kubikmeter jord findes der ben, ofte stærkt marvspaltede. Det kan, uden at man overdriver, påstås, at i hundredvis af dyr har måttet lade livet derude. Mellem dyreknoglerne findes også en del knogler af kronhjorte. Også dele af geværer er der fundet. På en gren af et kronhjortgevir ses tydelige

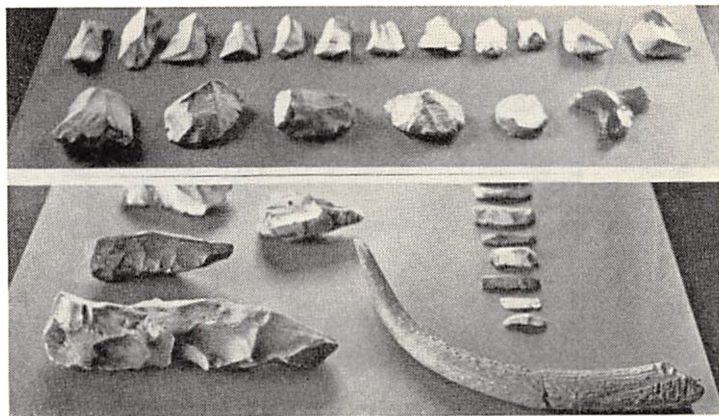

Fig. 4.

Foto: Bente Hermansen.

Uddrag af stenalderfundene fra udgravningen.

Øverst: Flækkeskrabere, skiveskrabere og flintbor. — Nederst: Skiveokse, kerneokser, flækker og kronhjorttak med hugspor.

spor af en flintøkse hug, og et par knogler bærer ligeledes mærker af værktøj.

Nogen løsning på problemet vedr. det først fundne fundament har udgravningen ikke givet. Cand. mag. Olaf Olsen, Nationalmuseet, er som os af den mening, at det er ældre end hustomtten ved siden af. Men det er uafgjort, hvilket formål det har tjent. Måske er det en ovn fra skibsbygningens tid.

Nye udgravninger kunne måske bringe en løsning, men vil sikkert også bringe nye problemer.

M. A. Ebbesen.

K I L D E R :

1. Forhandlingsprotokol for Magleby Sogneforstanderskab.
2. Seyer Mahling Beyer: En antiquarisk og statistisk Topographie over Egitzlevmagle Sogn og Vester Flakkebjerg Herreds Pastorater (1820).
3. Skiftedokument oprettet efter Jørgen Daas død 1652 (Landsarkivet).
4. Jordebøger for Borreby gods i Landsarkivet.
5. Fæsteprotokoller for Borreby gods 1719 — Landsarkivet.
6. Borrebymanuskriptet gengivet i Danske Samlinger II. Rk. 5. Bind 1875.
7. Magleby Kirkebog for året 1663 findes i Landsarkivet.
8. P. Friis Edvarsen: „En ringe Underretning om Schielschiør Kiøbstads gamle og nuværende Tilstand“ (1759).
9. Skælskørs tingbog for 1673 findes i Landsarkivet.
10. H. D. Lind: Kong Kristian den Fjerde og hans Mænd paa Bremerholm.
11. H. C. Andersen: Vinden fortæller om Valdemar Daa og hans Døttre.
12. Borreby Birks Tingbog 1678—1683 (Landsarkivet).
13. August Fjelstrup: Guldmagere i Danmark i det XVII. Aarhundrede (1906).
14. August Fjelstrup: Borreby og dets Ejere.
15. Fundats for Claus Daas legat til 15 fattige i Magleby Sogn.
16. Samlinger til Jydsk Historie og Topografi II. Bind 1868—69.
17. Danmarks Adels Aarbog 1890.
18. Personalhistorisk Tidsskrift, V Rk. 4. Bind.
19. Troels Lund: Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede.
20. C. Nyrup: Dansk Pottemageri (1882).
21. De ældste danske Archivregistraturer.
22. Poul Nørlund: Trelleborg (side 116—123).

Holsteinsminde 1879—97 og L. Budde.

Af *P. M. Andersen.*

1. *L. Budde.*

Carl Christian Leopold Gether Budde blev født den 15. april 1836 i Holbæk som søn af kateket Christoffer Budde (1806—76) og hustru Anna Sofie, f. Gether (1810—55). Hans farfader var sognepræst i Havrebjerg Robert Budde og hans morfader oberst ved husarerne L. C. C. Gether. Aaret efter drengens fødsel forflyttedes faderen til Jylland, hvor han først var sognepræst for Rimsø og Kastbjerg ved Grenaa og 1846—57 sognepræst for Børglum, Furreby og Vejby i Vendsyssel — fra 1849 tillige provst. Men det er altsaa med nogen grund, Budde mest regnede sig som jyde.

Som sin første erindring¹⁾ nævner han, at han var styrtet paa hovedet ned ad loftstrappen, havde slaaet et hul i hovedet og var besvimet. Da han vaagnede op, laa han i sin lille seng og saa sin moders ansigt med de milde øjne bøjet ned

¹⁾ Han har fortalt barndomserindringer og erindringer om sit tidligste forfatterskab dels i bladet „Nutiden“, 1889, og dels i brev til forlagsboghandler Lybecker 1893 („Personalhistorisk Tidsskrift“, IV°, 1903). I fortællingen „En pil i en præstegaard“ („Julefortællinger“, 1890), er der skildring af drengetiden i Børglum og i „En historie om det værste“ („Smaahistorier“, III) er der træk fra skolelivet i Randers.

over sig. Det syn glemte han aldrig. Da han efter sit fald i Altona over 60 aar senere laa i feberfantasier, var det det ansigt, han saa og talte om. „Dette ansigt“, sagde han, „haaber jeg at se, naar jeg vaagner i det nye liv“.

Allerede i Rimsø røbede han en meget fantasifuld natur, hvilken her og navnlig senere næredes ved læsning af spændende romaner. Farmoderen læste Robinson Cruse for ham og fortalte ham om slægten Budde, som man mente stammede fra Sydtyskland, hvilket Budde senere ikke holdt af at indrømme, men hævdede, at den stammede fra Norge. Fortællingerne om mærkelige medlemmer af den kunde nok give en livlig fantasi næring. Der var saaledes beretningen om den unge Agnete Sophie Budde, der 1678, 18 aar gl., blev henrettet paa slotspladsen i København, lokket til forsøg paa giftmord; men bedst var det, naar farmoderen „under den største begejstring fra hendes som min side“ fortalte de nok saa fornøjelige historier om drengens tipoldefader Ole Christoffersen Budde, der havde været Tordenskjolds flagkaptajn og sammen med ham erobret Karlsten „og andre fæstninger og flaader“¹⁾. I drengens hoved fostredes da vidtløftige planer om som søofficer at træde i slige berømmelige forfædres spor. Paa sine daglige besøg hos smeden, som han gik paa jagt sammen med og hjalp i smedien, fortalte han konen, hos hvem han bagefter spiste rugbrød med honning paa, at han engang skulde komme hjem som admiral, og saa skulde han nok have en ladning mahognimøbler med til hende.

¹⁾ I virkeligheden er eller har der været flere slægter af navnet Budde, baade adelige og borgerlige. Agnete Sophie Budde hørte til en nu forlængst uddød adelsslægt, indvandret fra Tyskland, hvorimod Buddes tipoldefar, en broder til flagkaptajnen, tilhørte en norsk borgerlægt.

I Børglum levede han „et frisk og ubundet hyrdeliv med byens opvoksende ungdom paa den dejlige Skrolshede, der strakte sig stor og alvorlig ud foran Børglum præstegaard, og tumlede mig til afveksling mellem Vesterhavets fiskere og fiskerdrenge ... i Løkken og Furreby“, der laa i faderens pastorat.

Landskabets stærke træk og den skovløse egn med de vide udsigter gav ham en sans for naturen, som han bevarede, og som ogsaa faar udtryk i hans forfatterskab¹). Egnen her blev „det sted, som mit hjerte hænger ved, og som jeg synes, jeg forstaar som ingen anden plet i Danmark“. Baade stedet (det gamle munke- og bispesæde) og faderens fortællen sagn og eventyr udviklede hans poetiske sans, og samtidig var hans romantiske fantasier ikke blevet færre og hans stærke udlængsel ikke blevet mindre. Engang gjorde han et — dog ret mislykket — forsøg paa at realisere sit forsæt, at blive sø-officer. Opbragt over, at faderen havde givet ham en afstraffelse, besluttede han at flygte til Skagen. Der vilde han se at komme med en fisker og saa siden vende hjem som søhelt, for at faderen kunde blive overvældet af anger og ruelse. Han naaede dog kun et lille stykke fra præstegaarden. Der skjulte han sig for natten i en grøft, og da en af hans brødre²) kom forbi, sendte han ham ind for at bede moderen om ikke at være bekymret for ham, da han var paa gode og lovende veje. Nogle minutter efter var han halet frem, og faderens

1) F. eks. skildring af Limfjorden i „Fra stille vande“ („Fra lømmelalderen“) og af Skrolshede („Bollehede“) i „En jul i en præstegaard“.

2) Budde var den ældste af en søskendeflok paa 5 sønner og 1 datter — en af brødrene var den i sin tid kendte og ansete læge V. Budde (1844—93).

straf glemte han aldrig: i 3 dage henvendte han hverken noget bebrejdende eller noget andet ord til ham, men lod, som han ikke saa ham.

Som paa Chr. Nielsen gjorde begivenhederne 1848—50 stærkt indtryk paa ham. Han var voldsomt optaget af „Slavekrigen“ 1848, da hele landsbyens befolkning var samlet for med høtyve, plejle og gamle bøsser at drage slaverne fra Rendsborg i møde, og da vendelboerne havde dannet kæde tværs over landet for at hindre „fjenden“s fremrykning, og sammen med moderen græd han over ulykken ved Egernførde og jublede over sejrsmeldingen fra Fredericia.

Da han var 14 aar gammel, blev han sat i latinskolen i Randers, hvor matematik og dansk stil var hans yndlingsfag, og 1854 blev han student med bedste karakter.

Og nu kom der nogle ungdomsaar i København, hvor han i nogen grad drev med strømmen. uden at kunne samle sig om et bestemt studium. Faderen ønskede, han skulde være præst; men samtidig med, at han søgte næring for sit religiøse liv hos Grundtvig i Vartov, var det vist i det hele et lystigt studentertilv, han foretrak fremfor bøgerne. Og saa var der drømmen om at blive digter! Det var den, som han mange aar efter for en del gav skylden for, at han førtes ind i „et driverliv, hvori jeg nu betragter flere aar af mit liv som til en vis grad spildt“. Det endte saa med, at han opgav baade digtning og studier og en tid tog ophold hos faderen, der var blevet præst i Sengeløse. Derefter var han en kort tid huslærer (paa Vosnæsgaard ved Aarhus) og aftjente saa sin værnepligt som soldat. Maaske tænkte han nu paa at realisere sine barndomsdrømme om at blive officer, selv om det ikke blev søofficer. Han kom i alt fald paa skolen paa Kron-

borg som aspirant; men han blev „skammelig kasseret, dels fordi min krop aldeles ikke passede til uniformen, og dels fordi mine anlæg ikke passede til subordinationen“.

Derimod skete der her noget, der gav hans hidtil noget planløse liv dets afgørende drejning: han lærte Chr. Nielsen at kende. Chr. Nielsen saa en dag en soldat sidde og læse Holberg, hvilket ikke helt sædvanlige syn gjorde, at han indlod sig i samtale med soldaten (Budde) — først om Holberg og derpaa om saa mange andre fælles interesser. Dette første møde udviklede sig snart til et venskab, der varede livet ud.

For at han kunde faa en bestemt gerning at samle sig om, tog Chr. Nielsen ham efter endt soldatertjeneste med hjem til Hindholm, hvor han paa Chr. Niensens anbefaling blev ansat som lærer fra 1. novbr. 1861, og her virkede han nu i 8 aar, dog med et par afbrydelser, idet han 1863—64 var med i krigen, ansat som menig ved intendanturen, og 1866—67 opholdt sig dels i hjemmet i Sengeløse, dels i København for at tage magisterkonferens i matematik.

En af eleverne paa hans første hold paa højskolen (Chr. Christensen, Tune) skriver om den nye, unge lærer:

„Han var en nydelig ung mand, venlig og mild, stilfærdig, men ikke øvet i lærergerning som N. J. Jensen og Chr. Nielsen. Det gik dog væsentlig godt alligevel, især i regning — han var jo matematiker — og ganske godt ogsaa i fysik, navnlig med hans mundtlige foredrag, men mindre heldig var han ofte med sine forsøg“.

Efterhaanden lykkedes forsøgene dog sikkert bedre, og han betegnes fra anden side som en meget dygtig lærer, der var

almindelig afholdt af eleverne. Om sit forhold til disse skriver han selv:

„Jeg tænker med taknemmelighed paa den aabne og redebonne venlighed, hvormed saa mange unge kom mig i møde paa Hindholm og lærte mig først rigtig at kende og elske folket i sin helhed“.

Af afgørende betydning for ham blev det, at han lærte Stephansens at kende, og at han paa nærmeste hold blev vidne til det liv, der levedes, og den gerning, der øvedes paa Holsteinsminde (hvor han selv boede). Derom skriver han: Paa Holsteinsminde kom jeg „til at holde af de fattige børn. Derved blev jeg skolemester og børneopdrager, og det havde jeg egentlig aldrig før tænkt paa, at jeg vilde være. Det kom ganske af sig selv den første jul, jeg tilbragte paa Holsteinsminde og saa med undren paa det rige fond af uskyldig glæde, af kaldende længsler og rige muligheder, der laa gemt i alle disse fattige, smaa eksistenser“.

Mellem Stephansen og ham kom der til at bestaa et meget nært og tillidsfuldt forhold — han blev næsten betragtet som en søn i hjemmet paa Holsteinsminde. Midt i al den uro, som krigen voldte, skriver Stephansen i et brev til Budde: „Se, kæreste Budde, alt er nu løbet i et for mig, siden De og Nielsen rejste ... og hele huset græder for Dem som al naturen engang for Baldur ... Deres hengivne gamle Stephansen“. Og til Stephansens fødselsdag 1864 skriver Budde bl. a.: „Der er ingen tid i hele mit liv, jeg med saa megen glæde og tilfredshed tænker tilbage paa som de to aar, jeg var hos Dem og efter evne tog min del i Deres planer og arbejde“.

I maj 1869 blev Budde gift med den ældste af Stephansens to plejedøtre, Mathilde Schilling (1838—1910). Hun var

datter af handelsrejsende Hildebert Schilling og hustru, og hun blev ham en udmærket medhjælper og støtte i hans arbejde — ikke mindst i hans sidste leveaar var hun ham uundværlig. Fra 1. novbr. 1869 blev han saa forstander for den nyoprettede folkehøjskole i Karise.

Hvorledes hans følelser var over for det, han havde forladt, og over for det nye, han nu skulde begynde, ses af et par breve, han i de første dage i Karise skrev til Chr. Nielsen: „Det var en god tid, de 8 aar, jeg tilbragte paa Holsteinsminde og Hindholm, og havde den end sine sorger, saa vil det dog altid være et afsnit af mit liv, som jeg kan tænke tilbage paa med frimodighed og glæde, fordi jeg i det vandt saa trofaste venner, som jeg nogen sinde har vundet“. Efter i det andet brev at have fortalt om, hvor god en modtagelse han havde faaet i Karise, og hvor straalende alt saa ud, skriver han: „Men jeg vil ærligt tilstaa, at jeg ikke føler nogen ublandet glæde ved dette. Alt for vel føler jeg, hvor indskrænkede mine evner og hvor fattig min indholdsfylde er til, at jeg ikke skulde vide, at jeg ikke i længden vil formaa at tilfredsstille en større kreds, og derfor har den velvillie, jeg saaledes uden virkelig at have fortjent den hidtil har mødt, snarere fyldt mig med ængstelse end med glæde“.

Det er den beskedenhed, der stedse kendetegnede Budde baade i hans personlige fremtræden og som forfatter, der her kommer til udtryk — der er vidnesbyrd om, at han i Karise baade vandt stor hengivenhed hos sine elever og kom til at sætte dybe spor. Men arbejdet med børnene drog ham, og da stiftelsen paa Jægerspris blev oprettet, tog han derfor 1875 mod tilbudet om at blive overlærer der, en stilling, som han

dog ikke følte sig rigtig tilfreds med, fordi det ikke var ham nok kun at være underviser.

Saa kom opfordringen fra Chr. Nielsen om at blive hans efterfølger som forstander for Holsteinsminde.

Han kendte nok vanskelighederne, der ventede ham: folks mistro over for en saadan „opdragelsesanstalt“, som den almindelig anvendte benævnelse paa Det fuirendaler Institut dengang (og i aartier senere) var, og over for de børn, der udgik derfra, og desuden „vidste vi og fik paamindelse nok derom, at den pekuniære stilling omtrent var saa vanskelig som vel muligt“. Men det var jo saaledes, at han og hans hustru siden deres ungdom havde følt sig inderligt knyttet til dette sted og dets gerning, „og i de 10 aar, jeg siden har været fjernet derfra, har jeg bestandig staaet i en nær og hjertelig forbindelse dermed ... da derfor forstander Nielsen i efteraaret 1878 med samtykke af instituttets patron ... henvendte sig til mig med spørgsmaal, om jeg ... vilde være hans afløser paa Holsteinsminde, saa betænkte jeg mig ikke et øjeblik paa at sige ja dertil“.

I et brev til Chr. Nielsen ^{20/12} 1878 skriver han: „Med den kære Guds hjælp skal du ikke faa grund til at fortryde at have overgivet mig dine 90 børn, i det mindste hvad villien angaar — evnerne raader jeg jo ikke selv for“.

Han overtog saa (mod en løn af 1600 kr. og frit ophold) stillingen fra midten af april 1879 — flyttede ind paa Holsteinsminde den 15. juni.

2. Holsteinsminde.

Da Budde 18 aar senere fratraadte som forstander og i sin sidste Beretning over for offentligheden skal gøre op, hvad der hele tiden havde været ideen, den ledende tanke, saavel i hans opdragergerning som i instituttets økonomiske udvikling, skriver han om denne sidste, at det ikke først og fremmest havde gældt om at skaffe balance, men om, at instituttet „saa helt og saa fuldt ud som muligt skulde gøre en kærlighedsgerning for de smaa i samfundet og for samfundet selv, dets kapital skulde og maatte, ogsaa rent økonomisk set, ligge i den kraft, hvormed det gjorde gerningen, og den tillid og tilslutning, det derigennem kunde vinde“. Selv om ogsaa de aarlige byrder foreløbig forøgedes, saa vilde det, at der hvilede et hyggeligt og ordentligt præg over bygninger og omgivelser, at børnene selv følte, de havde det godt, og at de gik ud derfra som gode og dygtige mennesker, venlig stemt mod samfundet, efterhaanden bevirke, at offentlig og privat deltagelse vilde komme, give midler og til sidst bringe balance i regnskabet.

Balance naaedes der nu ikke i Buddes tid. De stigende indtægter formaaede ikke at opveje de forøgede udgifter, forarsaget af den stærke stigning af børneantallet og de forbedringer og reformer, der gennemførtes. Medens udgifterne 1874¹⁾ udgjorde 18926 rd. eller 37852 kr., var de 1896 vokset til 69376 kr.

Efter at det løbende underskud fra Chr. Nielsens tid delvis var dækket af et statslaan paa 14000 kr., var underskuddet

1) Se Aarvog XXXXIII, 1956, s. 79.

paa regnskabet over ordinære indtægter og udgifter i de følgende aar ubetydeligt — bortset fra et underskud 1881 paa 1241 kr., der dog mere end dækkedes af et overskud aaret før paa 2024 kr. Men den sidste halve snes aar af Buddes forstandertid var der et gennemsnitlig aarligt underskud paa 2055 kr. — de sidste 3 aar dog bragt ned til 1226 kr. aarlig. Som følge deraf og af de ekstraordnære udgifter, især i forbindelse med byggearbejderne, steg instituttets pengegæld i løbet af hele tidsrummet med omtrent 50000 kr. Men saa var Holsteinsmindes værdi som landbrugsejendom samtidig forøget, og navnlig var dets værdi som opdragelseshjem steget meget stærkt.

Indtægterne flød fra de samme kilder, hvorfra man stadig havde faaet dem: plejepenge, statens tilskud, gaverne, gaardens drift samt forskellige smaa indtægter.

I hele tidsrummet betaltes der i plejepenge 160 kr. om aaret for hvert barn samt 35 kr. til udstyr ved dets konfirmation¹⁾; men fattige private fik afslag til 100 kr., saa Budde anslaar den gennemsnitlige plejeløn til kun 150 kr. Denne sum dækkede kun ca. halvdelen af den samlede udgift, der udgjorde 280—290 kr. pr. barn. Til føde medgik ca. 26 øre daglig og til klæder og fodtøj fra ca. 40 til ca. 49 kr. aarlig for hvert barn. I privat pleje betalte kommunerne dengang 60—50 kr. eller mindre om aaret, saa sammenholdt med Buddes tal for udgifterne til føde og klæder (ialt ca. 140 kr. om aaret) forstaar man, at private plejeforældre i høj grad

¹⁾ Ved optagelsen skulde hver dreng medbringe: 3 dragter, hvoraf 2 nye, 4 skjorter, 3 par strømper, 4 lommestørklæder, 1 halstørklæde, 1 daglig- og 1 søndagskasket, 1 par sko og 1 par træsko, 1 par gymnastiksko og en kasse til tøjet.

maa have regnet med den arbejdsfortjeneste, barnet kunde yde.

I takt med tidens voksende forstaaelse for samfundets ansvar for de hjemløse og forsømte børn steg statens tilskud til Holsteinsminde. Med taknemmelighed meddeler Budde, at han aldrig af regering og rigsdag havde faaet afslag paa nogen ansøgning om statsunderstøttelse, men at han paa den anden side heller aldrig havde søgt, uden at det af regnskaberne fremgik, at hjælpen var absolut nødvendig for virksomhedens fortsættelse. I Chr. Nielsens tid havde staten af Sorø akademis midler ydet 3000 kr. om aaret, men fra finansaaret 1879—80 fordoblede beløbet til 6000 kr.¹⁾, fra finansaaret 1889—90 forhøjedes summen til 8000 kr. og fra finansaaret 1892—93 til 12000 kr. En ansøgning 1896 om forhøjelse til 15000 kr. for at faa det aarlige underskud forandret til et lille overskud naaede ikke til behandling, inden forholdene paa Holsteinsminde helt forandredes.

Budde indsaa, at over for de voksende driftsomkostninger vilde gaveindtægten fra private bidragydere i længden ikke forslaa. Fra saa mange andre sider kom der nu anmodning til offentligheden om bidrag, og desuden vilde gavebeløbets størrelse altid være variabel og usikkert at beregne forud. Derfor appellerede han ikke saa meget til den private godgørenhed, men søgte foruden hos staten hjælp og understøttelse hos legater og fonds. En sammenligning med gavebeløbene paa Chr. Nielsens tid viser derfor stor nedgang i gaverne

¹⁾ I et brev ¹⁰/₈ 1880 til Lars Dinesen „bringer jeg Dem min hjerteligste tak for Deres bistand, som det jo for en stor del, om ikke ligefrem for den største del, skyldes, at Holsteinsmindes gamle fartøj igen er blevet saa nogenlunde flot i finansiel henseende. Jeg har jo meget at sige Dem tak for ogsaa fra tidligere tid“.

fra private givere; men selv om der heller ikke i de samlede beløb er nogen videre stigning, ligger de nu fra aar til aar *mere fast*.

Følgende (omstaaende) oversigt over gaveindtægten kan opstilles (en anonym gave 1891 paa 10000 kr. er ikke medregnet).

Ved Buddes overtagelse af Holsteinsminde blev avlsbruget udskilt fra Hindholm, hvilket medførte udgifter til bygning af hestestald, vognremise og bolig til folkene. Desuden var de øvrige avlsbygninger utilstrækkelige og gamle og forbedring af kvægbesætningen og af jorden (mergling) tiltrængt.

Det til indtægt førte overskud af gaardens drift er ikke stort. Tæller man beløbene, hvori skatter, renter og lign. endda ikke er fradraget, sammen for alle de 18 aar, faar man kun et aarligt gennemsnit af 2565 kr., ja, for de sidste 5 aar er gennemsnittet endda kun 1045 kr. Men Budde oplyser, at værdien af leveringerne til husholdningen, landbrugets hovedindtægt, er vurderet skønsomt og væsentligt for lavt.

Af bageriet, reberbanen og haven havde man en aarlig gennemsnitsindtægt af 362 kr. Manufakturbutikken var blevet ophævet ved Buddes tiltræden, og bageriet blev efter en brand 1893 solgt til bager Kold, den hidtidige mangeaarige lejer.

Udover de nødvendige udvidelser til brug for avlsvæsenet foretoges der i de første aar ingen nybygninger. Udbedring af de gamle bygninger, forbedring af jord og besætning samt fornyelse og forøgelse af inventaret stillede saa store fordrin-

Samlet sum.....	7127	5957	4362	5434	6965	7610	7878	8956	9021	9095	9401	9074	9073	9553	9614	9604	10504	9339
Enkelte bidragydere.....	2325	1322	527	599	760	245	353	321	306	300	506	379	84	74	35	160	60	45
Kontorchef L. Rothes bidrag.....					220	380	300	230	300	380	300	300	300	300	300	300	300	150
Grev Holsteins bidrag...	400	400	400	400	400	400	400	400	400	400	400	400	400	400	400	400	400	400
Renter af pastor Rejer- sens legat (8000 kr.)...													304	304	304	304	304	304
Renter af enken Birthes legat (2000 kr.).....							100	100	100	100	80	80	80	80	80	80	80	80
Renter af grosserer Sass' legat (14000 kr.).....					100	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200
Renter af etatsr. Stolten- bergs legat (3000 kr.)...	202	135	135	135	135	135	135	325	135	135	135	135	135	135	135	135	135	legatet udbetalt
Renter af frk. Wulffs legat (50000 kr.).....							990	1980	1980	1980	1980	1980	1970	1960	1960	1960	1960	1960
Københavns kriminal- og politiret	1300	1200	1400	1700	2200	2650	2800	2800	2800	2800	3000	2800	2800	3300	3300	3300	3300	3300
Sparekassen for Kbhvn. og Omegn.....				200	200	200	200	200	400	400	400	400	400	400	400	400	1400	400
Det classenske Fidei- kommis.....					250	500	500	500	500	500	500	500	500	500	500	500	500	500
De raben-levetzauseke legater.....	400	400	400	400	400	400	400	400	400	400	400	400	400	400	500	500	500	500
Vallø stift.....	1000	1000		500	1000	1000												
De spannjerske legater...	1500	1500	1500	1500	1500	1500	1500	1500	1500	1500	1500	1500	1500	1500	1500	1500	1500	1500
	1879	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96

ger, at man ikke overkom mere. Men 100 børn kræver jo mere plads end — som i sin tid — 40, og det stigende børneantal bevirkede desuden, at det for drengenes vedkommende hidtil anvendte „kasernesystem“ opdragelsesmæssigt virkede mere og mere utilfredsstillende. Ved en deling af dem i „familier“ vilde der blive mulighed for en klassificering efter alder, anlæg og karakter, og „familien“s leder vilde faa større mulighed for at kunne paavirke og lære det enkelte barn at kende. Hindringen var bare, at indførelse af „familiesystemet“ vilde gøre driften dyrere og i endnu højere grad nødvendiggøre mere plads.

Budde oplyser, at da Stephansen 1840 rykkede ind paa Holsteinsminde med sine ca. 40 børn, føjedes der 2 sidefløje til stuehuset, den ene med skole og beboelse for drengene, den anden for pigerne — samtidig med, at en staldbygning omdannedes til værksteder og til forskelligt andet brug. Men bortset fra den i Chr. Nielsens tid af Det classenske Fideikommiss skænkede bygning til pigehjem samt en tilbygning til økonomilejligheder var det i alt væsentlig de samme bygninger, der endnu benyttedes — til 2—3 gange saa mange børn.

Instituttet ejede ingen gymnastiksal, og der var kun 2 skolestuer. Drengene boede siden 1852 i en bygning, der var opført 1791 og havde brugt til hestestald, og de piger, der ikke havde faaet plads i det classenske hus, havde kun een sovestue, og den var paa loftet (efterhaanden havde man maattet tage loftsrummene i brug) og ligesom drengenes yderst mangelfuld, navnlig alt for lille. Af opholds- eller legestuer havde man kun 3, saa alle de 60—70 drenge om vinteren og i regnvejr i deres fritid maatte stuves sammen i kun 2 stuer.

Med Holsteinsmindes 50-aars jubilæum d. 4. maj 1883 som anledning udsendte Budde da aaret før — i aarsberetningen samt i „Berlingske Tidende“ og „Morgenbladet“ — et opraab om at yde bidrag til afhjælpning af disse forhold, og 1883—84 byggedes der saa et helt nyt pige-hjem, et gymnastikhus m. m. samt foretoges nødvendige reparationer. Pige-hjemmet, en toetagers bygning ved vejen til Hindholm, fik navnet „Anders og Dorthea Stephansens Minde“ — lige-som Budde 1891 i anledning af Stephansens 100-aarsdag for at ære sin lærefaders minde indsamlede 924 kr. til et „Anders og Dorthea Stephansens Legat“.

Hvad der var bygget, og hvor meget det havde kostet, oplyser Budde i følgende oversigt:

INDTÆGT:

Gaver i henhold til opraaet ¹⁾	15339 kr. 37 øre
Et laan i Holsteinborgs sparekasse	7000 „ 0 „
Paa finansloven 1884—85 et laan, rente- og afdragsfrit i 5 aar	12000 „ 0 „
	Tilsammen... 34339 kr. 37 øre

UDGIFT:

Et nyt pige-hjem med inventar	27383 kr. 67 øre
Et nyt gymnastikhus og et brændehus ...	4155 „ 93 „
Tilbygning til avlsbrugets lokaler	1812 „ 63 „
Hovedreparation af dreng-hjemmet og økonomilejligheden	2115 „ 06 „
	Tilsammen... 35467 kr. 29 øre

¹⁾ Bl. a. kejserinden af Rusland 400 kr., Københavns kommune 4000 kr. og De raben-levetzauseke legater 1000 kr.

Der var altsaa trods laanene et underskud paa 1127 kr. 92 øre; men nu kunde det saa længe ønskede „familiesystem“ gennemføres.

Alle pigerne fik plads i den nye bygning, men i 2 adskilte hjem med hvert sine lokaliteter og med hvert sin plejemoder og medhjælperke — kun legepladsen var fælles. De smaa drenge blev med deres plejemoder anbragt i det hidtidige classenske pigehjem, hvor de fik deres egen legeplads og have, og ved deres og pigernes fraflytning fik de store drenge saa god plads, at de kunde deles i 2 afdelinger med hver sin leder. Som en mangel følte det dog, at spisestue og legeplads maatte være fælles.

Et par aar efter fik man en ny vigtig erhvervelse. Hidtil havde børnene om vinteren af og til faaet et varmt bad, men selv om sommeren kun ferskvandsbade, og ferie havde de aldrig kendt til. Særligt de ved ankomsten ofte underernærede og undertiden kirtelsvage børn trængte meget til saltvandsbade og saltvandsluft. I begyndelsen af 1886 købtes derfor i landsbyen Gumperup (nu: Klinteby) mellem Bisserup og Karrebæksminde et hus, der tidligere havde været stuehus til en nu udflyttet gaard. Der hørte 7 skpr. land til, og med ombygning, forsyning med inventar og opførelse af et badehus kom det hele til at koste ca. 5700 kr. Men nu havde man saa ogsaa et sted, hvor man kunde give svage børn et sundt ophold i længere tid og de raske — i hold paa en snes stykker — en 2—3 ugers sommerferie.

Og endelig skete saa 1890 den forandring, at Holsteinsminde fra at være et opdragelseshjem for baade drenge og piger blev et udelukkende drengehjem. Derved gik Buddes længe nærede ønske om helt effektivt at kunne ophæve fæl-

lesopdragelsen, som han mente var uheldig paa et sted som Holsteinsminde, i opfyldelse.

I begyndelsen af aaret 1889 modtog han den glædelige og overraskende meddelelse, at en skomagermester Rasmussen i sit efterladte testamente (det var udstedt ca. 1860, og han havde vel været inspireret af kendskab til Stephansens arbejde) havde indsat Holsteinsminde og to andre velgørende stiftelser som sine arvinger, og ved nytåars tid 1890 fik Holsteinsminde som sin del udbetalt 47257 kr. I sommeren 1889 blev da „Skovgaarden“, der ligger 3—4 km fra Holsteinsminde og havde et areal af ca. 40 tdr. land, købt for 21000 kr., hvoraf dog kun 11000 kr. blev udbetalt. Gaarden havde tidligere hørt under Holsteinsminde og var af Stephansen blevet købt sammen med denne, men var 1873 blevet frasolgt. Nu blev den omdannet til et pigehjem, bestemt for at kunne rumme 40 piger, det antal, som da fandtes, og blev taget i brug d. 1. decbr. 1890. Med byggeudgifter, anskaffelse af besætning og inventar m. m. kom den til at koste 45753 kr. — altsaa hele arven saa nær som 1504 kr.

Herhen flyttede nu alle pigerne sammen med en bestyrerinde, to medhjælpersker og en lærerinde, men ogsaa lærere fra Holsteinsminde underviste der, og hjemmet stod (til 1907) under forstanderen paa Holsteinsminde.

Dér blev pigernes bygning taget i brug til 2 drengehjem med hvert sin plejemoder og lærer, saa nu var der ialt 5 drengehjem med plads til højst 150 drenge.

— I februar 1896 nedbrændte avlsbygningerne, hvilket medførte en ekstraudgift paa 3300 kr.

Børnenes dag inddeltes paa samme maade som i tidligere tid. Om vinteren og i daarligt vejr beskæftigedes de større drenge med husflid, medens de mindre og de særligt tungnemme ogsaa da i arbejdstiden modtog undervisning. Paa helligdagene afholdtes der en børnegudstjeneste med salmesang, oplæsning af dagens evangelium og en kort tale.

I 1888 bestod personalet foruden af forstanderen og hans hustru af 4 lærere og 5 lærerinder og kvindelige medhjælpere.

Af aarsberetningerne fremgaar det, at børneantallet de enkelte aar (d. $31/12$) var:

1879:	81	1880:	93	1881:	95
1882:	99	1883:	109	1884:	114
1885:	139	1886:	132	1887:	112 (82 dr. 30 p.)
1888:	120 (82+38)				
1889:	124 (90+34)				
1890:	156 (115+41)				

For aarene 1889—93 opgives gennemsnitsantallet til 157, for aarene 1894—96 til 178, og da Budde rejste ($1/7$ 1897), var der 195 (150 drenge og 45 piger).

Ved sin afrejse fra Holsteinsminde meddeler Budde følgende statistik:

I Stephansens tid ($4/5$ 1833— $30/4$ 1870), 37 aar, optoges: 408 børn (242 dr., 166 p.) eller 11 om aaret.

I Chr. Nielsens tid ($1/5$ 1870— $30/4$ 1879), 9 aar, optoges: 233 børn (144 dr., 89 p.) eller 26 om aaret.

I Buddes tid ($1/5$ 1879— $30/4$ 1897), 18 aar, optoges: 802 børn (546 dr., 256 p.) eller 45 om aaret.

Om hvorfra børnene i Buddes tid kom, oplyses det:

Fra København og nærmeste omegn kom:

	392 dr. = 71,8 %	—	159 p. = 62,1 %
Fra købstæder .	40 dr. = 7,3 %	—	37 p. = 14,5 %
Fra landet	114 dr. = 20,9 %	—	60 p. = 23,4 %
Tilsammen:	546 dr. = 100 %	—	256 p. = 100 %

De, der havde sendt dem, var:

Kommuner og „Foreningen af 1837 til forsømte børns frelse“			
i København ...	390 dr. = 71,4 %	—	194 p. = 75,8 %
Private	156 dr. = 28,6 %	—	62 p. = 24,2 %
Tilsammen:	546 dr. = 100 %	—	256 p. = 100 %

Ogsaa om det, der ved børnenes optagelse var blevet anført som hovedgrunden til deres anbringelse, gives der oplysninger. Om 99 af de 546 drenge og 42 af de 256 piger meddeles det, at de havde levet under uheldige forhold i hjemmet. Resten var enten i høj grad indskrænkede (39 drenge og 20 piger) eller havde etisk-moralsk defekter. En del (109 drenge og 34 piger) havde været tiltalt, nogle af dem ogsaa straffet.

Og hvorledes artede denne noget blandede flok sig paa Holsteinsminde?

Derom skriver Budde: „Børnenes opførsel, saa længe de var paa selve Holsteinsminde, tør jeg med rolig samvittighed sige, har i sin helhed været god. Navnlig er det min glæde at turde paastaa, at den blev bedre og bedre med tiden, og mange folk i omegnen vil, det tror jeg tillidsfuldt, vidne, at alt som aarene gik, fik Holsteinsmindes børn et friskere, gladere og frejdigere udseende, blev venligere og høfligere mod alle og gjorde et tiltalende indtryk paa folk udefra, der saa

dem og kom i berøring med dem¹). Intet har glædet mig mere, end naar jeg hørte ytringer i den retning; thi det var mig pantet paa, at vore børn levede et venligt barndomsliv, og at den tradition og aand, der hvilede over Holsteinsminde fra mine kære forgængeres tid, stadig udviklede sig“. Kun med een enkelt undtagelse skete der i det mindste en forbedring med hensyn til daarlige anlæg og vaner, og kun 5 af de 802 børn havde af forskellige grunde maattet sendes bort.

Men hvad saa, naar den afgørende prøve skulde bestaa: naar de efter konfirmationen — oftest uden støtte af paarørende — sendtes ud i livet?

I Buddes tid udgik fra Holsteinsminde som konfirmerede 346 drenge, hvoraf halvdelen (175) kom i tjeneste paa landet, men kun ca. 100 i haandværkerlære — delvis paa grund af vanskelighed ved at finde mestre, der vilde yde kost, klæder og vask. Af disse 346 drenge havde indtil 1897 de 162 opført sig „rosværdigt“, 6 var havnet i Vridsløse, og af de øvrige, hvis opførsel karakteriseres dels som „tilfredsstillende“, dels som mindre tilfredsstillende“, gav dog selv de 17 af dem, som havde været straffet med rotting eller kortere fængselsstraffe, haab om, at de vilde rejse sig. Men altsaa var der dog kun ialt 23 eller 6,6 %, der efter afgang fra Holsteinsminde var kommet i konflikt med politiet og de borgerlige love.

¹) En af disse folk udefra, Charles Gandrup, forstanderen for Vajsenhuset, bekræfter Buddes ord: „Det er en fornøjelse at se paa de glade ansigter og frejdige miner, der møder en overalt ... der er muntert, frejdigt barneliv og styrkende barneidræt overalt. Ingen skulde anc, at det var „vanskelige“ børn“.

Af de 157 konfirmerede piger, hvoraf flertallet blev anbragt i tjeneste paa landet, havde 65 opført sig „rosværdigt“. Af de øvrige kom 8 under prostitutionen, og 5 havde været straffet med fængsel i kortere tid.

3. *Børneopdrageren og børnevennen.*

Kirkeligt set var Budde ikke udtalt retningspræget; men han var i sin ungdom blevet paavirket af livet i Vartov, og han var grebet af evangeliet som et *glædens* budskab og af, at udviklingen af det menneskelige er betingelsen for det kristeliges vækst. En af hans sidste medarbejdere paa Holsteinsminde, den senere præst i Tølløse J. Hammer, skriver: „Jeg har kun kendt faa, der i den grad levede for Guds ansigt i bevidstheden om: Herren ser dine veje, som Budde“. Det var hans kristentro, der var drivkraften i hans liv og hans gerning.

Under sit billede havde han skrevet:

*»Elsk Gud, du kristensjæl!
Det er det største.
Men: Elsk din næste!
Det er som det første.«*

Disse linier udtrykker hans overbevisning om det vigtige i, at troen viser sig i praksis: i at elske andre mennesker, og for ham blev det da i at vise godhed mod og yde hjælp til dem, der trængte mest dertil: de fattige, forsømte, hjemløse børn. At kærligsbudet har sin menneskelige begrænsning, vidste han jo nok. I sin første aarsberetning fortæller han saaledes om, hvorledes han nogle aar tidligere ved ansøgning om en lignende stilling som den, han nu havde, var blevet

spurgt: Elsker De de fattige børn? Men han undveget ja'et, for det „er kun de faa og sjældne ... der kan elske i en saadan almindelighed ... men vilde nogen nu spørge mig, om jeg elsker de noget over 100 børn, jeg allerede har haft under min, min hustrus og mine medarbejderes varetægt her paa Holsteinsminde, saa skulde han visselig faa et frejdigt ja til svar af mig. Thi deres sorger har jeg haft del i og søgt at lindre, saa vidt jeg har kunnet, deres smaa ønsker og begæringer har jeg lyttet til og er kommet dem i møde efter evne, deres smaasynder og forseelser har jeg stræbt at raade bod paa, saa godt jeg har forstaaet det, og det gør man ikke uden at komme til at elske dem.“

Det var jo ikke netop de børn, der gennem arv, milieu og opvækst var blevet mindst præget af de ødelæggende og nedbrydende kræfter i menneskenaturen, han — for flertallets vedkommende — havde at gøre med; men trods dette bevarede han sin urokkelige tro paa den gode bund i ethvert barn, selv det mest forstokkede, og at det var muligt at naa ned til den ved at vise det tillid og godhed. Gjorde man det, vilde det i det lange løb ikke være forgæves. Det ledende synspunkt i Buddes opdragergerning er udtrykt i skolemesterens vers i „En glad gut“: „Alt, som lever, er underlagt kærlighedens genskabermagt, bliver den bare prøvet“.

I sin sidste aarsberetning fremsætter han selv, hvad det var, der havde været den ledende tanke i hans opdragelsesgerning. Overfor dem, der holdt paa, at der — navnlig over for de børn, der kom paa opdragelseshjem — skulde en streng tugt og skrappe midler til, hævder han, at netop disse børn trænger til mildere behandling og større overbærelse end andre, fordi de hidtil som regel har mødt saa lidt deraf.

„Straf og tugtemidler har kun en god opdragende virkning, naar barnet selv ved og forstaar, at det er kærlighed, der ligger bagved. Og den forstaaelse kommer let og naturligt over for forældrene, vanskeligere, naar barnet staar over for en fremmed opdrager, allervanskeligst under de forhold, hvorunder vi modtog børn. I regelen følte de det som en straf, at de blev sendt til os, Holsteinsmindes navn var saa ofte blevet stillet op for dem som et skræmmebillede, og de kom ikke sjælden paa forhaand med uvillie mod os, som skulde opdrage dem. Meget ofte kom de der imod deres forældres villie, det vidste de, og det gjorde dem ikke mere villige til at tage mod god lærdom af os; thi en god lærdom maa tages af en haand, barnet først har lært at holde af, hvis den ikke skal bære fattig frugt“.

Derfor gjaldt det først om at vinde barnets tillid og knytte det til sig, og der nytter det ikke med megen tale om, at hvis det vil være kærlig og god, skal det ogsaa nok blive kærligt og godt behandlet. Nej, begynd selv med — uden omsvøb og mange ord — at være kærlig og god! „Det er en vej, der kan kræve stor taalmodighed, lang tid og megen personlig selvovervindelse, men min erfaring er, at den fører næsten altid til maalet til sidst“.

„Den tanke, der var den besjælende for mit arbejde fra det øjeblik, jeg overtog pladsen som forstander for Holsteinsminde, har været, at jeg vilde gøre et forsøg paa at opdrage alle disse stakkels børn saa udelukkende som muligt i det gode — helst, om det var muligt, undgaa al ydre, mer eller mindre vilkaarlig straf. Dette sidste vil maaske synes adskillige lidt fantastisk, men det var tanken, jeg havde, og den stod saa klart og bestemt for mig, at jeg ikke tager i betænkning at

kalde den min ide,,. Ikke, at den altid var let at gennemføre, bl. a. fordi der paa Holsteinsminde var flere om at opdrage, men der stræbtes efter at holde den fast.

Med Buddes opdragelsesprincip var ikke forbundet eftergivenhed, ubundethed og slaphed. For tidens svaghed i den henseende havde han et aabent blik, og det er ret mærkeligt netop i vor tid med dens — som man tror — særligt udprægede „opdragelseskrise“ at læse, hvad han (1882) skriver derom: „...der kan vel næppe være nogen tvivl om, at en vis slaphed i opdragelsen er en af vor tids svagheder. Den gammeldags strengthed i børneopdragelsen er nu om stunder saa temmelig slaaet over i sin modsætning. Man taler saa ofte om, at vore forfædre vilde korse sig, hvis de kunde staa op og se vore telegrafer, jernbaner og mange andre fremskridt. Jeg er imidlertid tilbøjelig til at tro, at de vilde korse sig fuldt saa meget, dersom de kunde staa op og se, hvor vidt vore børn er skredne frem, hvilke friheder der i saa mangfoldige henseender indrømmes dem, og hvilke fordringer de kan stille i deres liv blandt de voksne“. Deraf kommer den nydelsessyge, den uvillie mod at give afkald og at underordne sig, „som der saa ofte og vel med rette klages over i vore dage“.

Naar børnene i 11—12-aars alderen eller senere kommer til Holsteinsminde, er det i almindelighed ikke slemme børn, „men det er meget hyppigt børn, som i høj grad har været overladt til sig selv, faaet ustadighed i blodet og vænnet sig til at følge deres egne luner og øjeblikkets indskydelser“. Det er mangel paa udholdenhed, kraft og villie til at bære ubehageligheder samt blødagtig tilbøjelighed til at tabe modet og opgive over for den mindste besværlighed, der ofte præger

dem. Et af de virksomste midler, opdragelsen har at anvende derimod, er at vænne børnene til et tarveligt, arbejdsomt og regelmæssigt liv. Men naar de saa paa Holsteinsminde faar et saadant regelbundet liv, længes de naturligvis efter at slippe derfra til frihed og herlighed, „skønt hele herligheden bestaar i en plads som almindelig tjenestedreng eller højst som læredreng ved et eller andet haandværk“. Og naar de saa slipper fri og sendes ud i livet, møder og smittes de af den tankegang, „der for øjeblikket, saa at sige fra øverst til nederst, er den raadende i vort samfund“, hvor det gamle, lange kapitel „om pligterne“ er afløst af et ikke mindre langt kapitel „om fordringerne“. Men de faar at mærke, at livet ikke opfylder deres forventninger eller imødekommer deres fordringer, og saa faar de følelsen af at lide uret og blive miskendt, og konflikten er der, der ofte bevirker, at de ikke kan stilles tilfreds i nogen plads. Paa saadanne vanskeligheder kunde støtten fra et hjem bøde — støtten fra Holsteinsminde vel ogsaa efter ringe evne. Men vær overbærende med vore unge! Husk paa, at de er hjemløse!

Om vanskeligheden ved opdragelse i et opdragelseshjem — baade for børnene, opdrageren og forholdet mellem dem — skriver han:

„Der er altid en fare i det „at være i flok“. Tingen er, at flokken ligesom deler ansvaret i en mangfoldighed af smaa-dele, til der kun bliver en forsvindende brøkdæl i hver enkelts bevidsthed. Og saadan en smule brøk kan ikke synderlig genere luner, lyster og lidenskaber, som skyder frodig op bagved — det gælder voksne folk og endnu mere en flok

børn, der fra mange forskellige kanter og af mange forskellige grunde føres sammen for at opdrages...“. Men tag derimod en fyr, der altid er rede til at indlade sig paa gale streger og altid er mellem de første, naar det gælder spilopper, hold ham fri af flokken og lad ham færdes alene om dig et par dage, og det er forbavsende, saa rar og elskværdig han kan være.

Vanskeligheden for opdrageren af den store flok er, at han ikke kan være det, han skulde, for det enkelte barn. „Ingen kærlige forældre tvivler om, at deres velopdragne børn trænger til, at de dagligt møder dem kærligt, og sandelig, den snavsede lille unge, der ligger og roder ude i rendestenen, den skødesløse knægt, der slaar knips med fingrene og sætter sit næsvise ansigt til vejrs, trænger paa ingen maade mindre dertil“. Men hvorledes skal noget menneske dagligt kunne mødes kærligt og fortroligt med hver enkelt i en flok paa 100 eller flere? „Det vil ikke kunne undgaas, at den inderlighed, der er sjælen i familielivet, for en mængde børns vedkommende viskes ud af forholdet ... det forholder sig med kærligheden, der skal opdrage, som med ansvaret, der [hos børnene] skal holde igen: flokken deler den i brøk, til barnet faar en dunkel fornemmelse af, at den part, der kan falde ham til, bliver lovlig tynd“.

Derfor var det for Budde af væsentlig betydning, at den store flok opdelttes i flere mindre med hver sin leder og lejlighed, hvilket skete ved indførelsen af „familiesystemet“.

Buddes lyse optimisme, hans tro paa det gode i ethvert barn trods alle forvildelser, hans overbevisning om, at det — ikke ved haardhed, men ved kærlighed og mildhed — kunde lokkes frem, trættedes ikke og lod sig ikke svække af uundgaaelige skuffelser. Hvor andre kun saa mørke, saa han, at der dog ogsaa var lys — at selv i den mest forkvaklede er der noget positivt, som der kan bygges videre paa, bare man kan finde ned til det. For ham stod det fast, at ligesom det i naturen er solens lys og varme, der faar det til at gro, saaledes er det i opdragelsen kun kærligheden og appellen til det gode, der faar dette til at bryde frem hos barnet, saa der bliver grøde og vækst. „Det er lettere at slaa til straks, og jeg tør ikke benægte, at det nogle gange kan synes nødvendig“, skriver han et sted; men, siger pastor Hammer, „han holdt ikke af de strenge tugtemidler, søgte at finde andre“, ja, forfatteren L. C. Nielsen meddeler, at han aldrig straffede korporligt og forbød sine medarbejdere det.

Om Buddes opdragelsesprincipper saa kan gøres almen-gyldige, er en anden sag. Baade med tilslutning til og med skepsis over for hans opdragelsesmaade udtalte dr. L. Moltesen ved hundredaarsfesten for ham paa Holsteinsminde 1936: „De aandelige værdier maa underbygges af magt. Der var en lykkelig romantik over en mand som Budde; det kunde undertiden gaa for vidt. Immer er stærkest det milde, sagde Budde. Jeg tror ikke rigtig paa det, men til syvende og sidst er det kærligheden, det kommer an paa,¹⁾).

Ogsaa Budde indrømmede, at den opdragendes personlighed og anlæg har en afgørende betydning med hensyn til

1) Referat i „Næstved Tidende“, 11/6 1936.

opdragelsesmaade; men selv havde han en enestaaende evne til at se og forstaa den forskellige natur hos de enkelte børn, til at finde den maade, hvorpaa hver enkelt skulde tages, og til at vinde den tillid hos børnene, der for ham var den første betingelse for at kunne udrette noget. Børnene følte uvilkaarligt, at her var der en, der holdt af dem og havde tillid til dem, og, bekræfter Ludv. Beck, „det er saare vanskeligt for en dreng, som har klar bevidsthed om, at han er genstand for tillid, at fare vild. Den tvinger ham, han kan ikke“.

Et par udtalelser af øjenvidner til, hvorledes Budde færdedes blandt „sine børn“:

Professor Vilh. Østergaard skriver: „Man maa med egne øjne have set Budde færdes mellem den store flok af hans plejebørn for at kunne danne sig en forestilling om hans ganske særegne og ejendommelige opdragelsesmaade. Hans magt over [dem] beroede aabenbart først og fremmest paa hans utrættelige mildhed og taalmodighed. Børnene forstod, at denne mand holdt af dem og udelukkende vilde deres vel, og selv de uroligste hoveder blandt dem kunde faa bugt med deres mindre gode instinkter, naar de kom i tanker om, „at de ikke vilde bedrøve Budde“. Der var noget ualmindelig smukt og rørende i det gensidige tillidsforhold mellem børnene og deres forstander“.

Pastor Hammer nævner eksempel paa, hvorledes han med faa ord, udtrykkende kærlighed og tillid, formaaede at blødgøre en drengs haarde sind og overvinde hans trods, og skriver: „Han følte sig bedst hjemme blandt sine drenge. Der skulde han ses og kendes“. Og Charles Gandrup: „Han gaar mellem dem alle, store og smaa, som en kærlig fader, der med et lille nik eller klap paa kinden véd at opmuntre dem alle

omkring sig, hver paa sin vis, som just nu passer til den eller den¹).

4. Forfatteren.

Det var i Randers latinskole, Budde begyndte sin forfattervirksomhed. Opflammet ved læsning af de store digteres værker forsøgte han selv, og en hel stilebog med vers, „som jeg har endnu [1893] og bliver grumme undselig over, naar mit øje falder paa den“, blev resultatet. Sin beundring for

1) Af en stor mængde breve til skolehistorikeren Joakim Larsen, lederen af skolevæsenet paa Frederiksberg, fremgaar det, hvor omhyggeligt Budde rapporterede de enkelte børns forhold. Et enkelt eksempel herpaa giver tillige et billede af en „holsteinsmindereng“ paa Buddes tid: „D. 16. marts 1892 meddeler han, at drengen Valdemar Hansen kan de godt modtage, hvad dag det skal være, og en uge efter meldes han ankommet. I april 1893 underretter Budde om hans opførsel og atter i juli. Der havde da været en meget kedelig episode: V. havde gjort et forsøg paa at løbe sin vej, men var blevet indhentet i Vallensved. Derefter havde han i smug sendt faderen et brev om at maatte komme hjem, og faderen havde skrevet et brev (vedlagt) af følgende korte indhold: „Hr. forstander Bude engaaende drengen V. Om at Jeg ønsker ham Hjem“. Anmodningen kunde dog ikke af myndighederne efterkommes. I oktbr. 1893 meddeler Budde atter hans skudsmaal og i april 1894: „V. H. har stadig noget stærkt fremtrædende løst og uordentligt over sig, men han er ellers godmodig og opfører sig her i det hele godt. I skolen er han simpel og i det hele taget vistnok meget forsomt fra tidlig tid“. Oktbr. 1894 karakteriserer Budde ham atter og spørger, om han nu skal sendes hjem eller anbringes fra Holsteinsminde, og endelig i april 1895: „V. H. vil forhaabentlig blive konfirmeret i slutningen af denne maaned og derefter anbragt i lære paa 5 aar hos lervarefabrikant Kähler i Næstved. Han er lidt tung og doven af væsen, men har ellers ret gode evner og har opført sig godt i den senere tid. Han synes at have fattet uvillie mod faderen, hvad vist heller ikke er uden grund“. Og dermed var der forhaabentlig beredt V. en rolig tilværelse de følgende 5 aar.

produkterne delte han med en klassekammerat, og hver gang denne havde læst et daarligt digt af en ellers god forfatter, ydede han Budde den — dog lidt tvivlsomme — ros. „Det er noget skidt! Det kunde du have gjort lige saa godt, Budde“. End mere steg forventningerne, da en ældre, tidligere kammerat, der nu studerede i videnskabens og digtekunstens hovedsæde København og altsaa maatte forudsættes at have forstand paa de dele, som svar paa tilsendelse af nogle rim erklærede, at Budde vel kunde drive det til at blive en digter som Ewald og Wessel, selv om han aldrig vilde naa en Holbergs eller Oehlenschlägers rang.

Med nogen tvivl om rigtigheden af den sidste del af denne spaadom og med lyse forhaabninger om kommende digterisk berømmelse kom han til København, og da han en tid efter havde skrevet en fortælling, „Tre dage i Vendsyssel“, sendte han den til H. C. Andersen til bedømmelse. Bag efter turde han alligevel ikke gaa til ham for at faa sin dom. „Jeg maatte vente over en maaned for at samle mod dertil, og da jeg gik op ad trappen i Nyhavn, da følte jeg mig pludselig saa lille bitte, saa ydmyg og skamfuld, at jeg uvilkaarlig knælede midt paa trappen og bad i løndom om naade og overbærelse“. H. C. Andersen modtog ham venligt, og besøget blev indledningen til et venskab mellem de to beslægtede digternaturer. „Han tog mit hjerte med det samme, og jeg er aldrig siden kommet til ham, uden at jeg er gaaet glad og taknemmelig bevæget fra ham“.

Fortællingen raadede Andersen ham til at gemme, til han havde naaet en større udvikling og modenhed¹⁾, og de smaa-

1) Den blev under mærket „Af L. B.“ trykt i „Berlingske Tidende“s feuilleton 1860.

ting, han derefter skrev, lod han derfor ikke komme frem. Først da han var kommet til Holsteinsminde, indsendte han til Casino et lille skuespil: „Skam til tak“. Det blev opført anonymt 1864, men da det blev en fiasko, besluttede han at opgive alle digterdrømme.

Lade være med at skrive formaaede han dog i længden ikke. I bladet „Hindholt“ blev 1868 trykt et par fortællinger: „En pebersvends juleaften“ og „En tur til højskolen“, og i Karise skete det saa, at der „kom mig nogle børn paa tværs, som jeg ikke kunde slippe af med, fordi de forekom mig saa naivt rørende og indtagende, at de ikke lod mig ro, førend jeg fik dem puttet ind i „En ungdommelig historie.““ Han sendte fortællingen til „Illustreret Tidende“, som dog ikke ønskede at optage den, og det var derfor kun modstræbende og mod løfte om, at hans navn ikke skulde blive nævnet, at han tillod en ven at sende den til „Fædrelandet“. Da han et par maaneder efter kom for at faa sit manuskript tilbage, fik han til sin overraskelse og glæde at vide, at fortællingen havde været trykt (under mærket „J—e“, ^{5-7/7} 1871) og havde gjort stor lykke. Sidst paa aaret kom en ny fortælling, „En historie om vinden“, i bladet, og ikke mindre end 2 forlæggere tilbød nu uopfordret at udgive fortællingerne sammen med, hvad han ellers havde liggende. I efteraaret 1872 udkom saa „Smaahistorier“, af hvis 6 fortællinger de 4 havde været offentliggjort i „Fædrelandet“, og dermed var det forfatterskab indledet, der varede lige til hans død¹⁾).

1) Til „Fædrelandet“s redaktør, Carl Ploug, følte Budde sig stedse i taknemmelighedsgæld, fordi det var ham, der til at begynde med havde opmuntret og vejledet ham som forfatter. I et af en række breve til Ploug skriver han: „Jeg har aldrig glemt, hvad det vilde

Buddes produktion omfatter følgende bøger: Smaahistorier I-III, 1872, 1875 og 1878, En historie fra fattige steder, 1874, Fra lømmelalderen, 1877, Tre smaafortællinger, 1881, Dødens gudson, 1886, Fortællinger (samlet udgave af Smaahistorier I-III), 1889, Julefortællinger (illustr. af Carl Thomsen og med melodier af J. P. E. Hartmann), 1890, ny udgave 1901, Historier, 1892, Juleaftensbilleder, 1893, Fortællinger (samlet udgave af En historie fra fattige steder, Fra lømmelalderen og Tre smaafortællinger), 1894, En historie om, hvorledes far ganske alene klarede det hele og andre historier, 1899, og Julefortællinger, anden samling (illustr. af forskellige kunstnere), 1902.

Nogle af Buddes historier havde tidligere været trykt i blade, almanakker og julehæfter (f. eks. „Juleroser“), andre findes kun der; men gennemgaaende hvert andet aar kom der i løbet af 30 aar en bog af ham, og hans bøger blev imødeset med længsel og forventning af en stor læserkreds — ikke mindst hans julefortællinger, hvis barnlige, blide toner

sige at blive modtaget af Dem og først ført frem af Dem for læseverdenen, og endnu mindre har jeg glemt de venlige og dog alvorligt sande ord og raad, jeg dengang saa tidt modtog af Dem“.

Og i den litterære fejde mellem den ældre og den nye tids digtere (navnlig Ploug mod Schandorph og Drachmann) deltog Budde 1880 med et rimet indlæg i ugebladet „Nær og fjern“. For den nye realistiske litteratur havde han ikke meget tilovers, og indlægget er derfor et angreb paa „jer unge profeter fra kommunardernes tid“: „Det skal I allerførst vide, at fast paa en grund maa man staa, og vil I paa farten nedride den, slægterne byggede paa“, da skal I møde en flok, som ikke vil vige — „de gaar ikke med til stormen, hvor helligt er ingenting“. Men indlægget er desuden en hyldest til Ploug: „Derfor den ridder vi hædre, som I har kaldt en tyran, fordi han blev tro sine fædre og elsked sin moders land, fordi han en for-aarsmorgen var frihedens varme tolk, fordi han i glæden og sorgen var et med sit land og folk“.

i særlig grad passede ind i julens stemning og egnede sig til at forberede denne, var yndede. Ingen kan vel skrive kønere om julen og dens glæde end Budde — der er noget rigtigt i det, der blev sagt ved hans jordefærd: „Var Brorson julens salmist, saa er Budde dens digter“.

Ogsaa efter hans død er hans historier kommet i forskellige udgaver. I mere end en menneskealder har saaledes den digtning, hvori Buddes varme hjerte og store kendskab til barnenaturen fandt saa smukke udtryk, været til glæde og berigelse for en folkelig læserkreds og været med til at gøre ham elsket. Og den var medvirkende til at skabe forstaaelse for barnet og sympati og medfølelse med de fattige og forsømte børn, hvis parti han i fortællingerne altid tager. — Paa Holsteinsminde var der hen paa efteraaret særlig ro og stilhed i nærheden af hans stue. Da vidste alle, ogsaa drengene, at „forstanderen digtede“.

At skrive *om* børn er jo ikke det samme som at skrive *for* børn, og mange af Buddes historier har vist aldrig rigtig egnet sig for børn: Der er ofte for lidt handling og spænding, fortællermaaden kan være noget bred og omstændelig, og den indeholder navnlig lidt i sin billedlige form for mange for barnet dunkle ting. Naar, som et eksempel, en af historierne (i „Smaahistorier III“) indledes med: „Der laa, et sted over jorden og under himmelen, en smuk stad og beredte sig til at fejre sin juleaften. Og der mødtes to engle, den ene kom fra jorden, den anden kom fra himmelen, den ene hed erindringen, den anden hed haabet. De havde den vane fremfor paa nogen anden aarets tid at mødes denne aften for

haand i haand at gaa fra hus til hus, og mange ting, som man ikke skulde have formodet, vidste de at sætte i gang“ — og dette saa udvikles videre paa de første 3 sider, inden handlingen kommer i gang, vil de fleste børn vist have lagt bogen fra sig, inden de var kommet saa vidt. I alt fald for en hel del af historierne vedkommende har han noget ret i den første del af sin udtalelse, da han i en mismodig stund¹⁾ skrev i et brev til Zakarias Nielsen: „Mine smaa historier er dog kun noget, som børn ikke forstaar, og voksne ikke gider læse“.

Alligevel var fortællingerne i sin tid anset som børnefortællinger og betragtet som mønstre for saadanne — vel ud fra den kendsgerning, at det i de fleste af dem er et barn, der er hovedpersonen. Som hos Dickens vrimler det i historierne med børn, og det er børn af alle slags: rige og fattige (flest fattige), store og smaa, renhjertede og bedaarende uskyldige og vanrøgtede og derfor uartige og moralsk anløbne. De rige folks børn kan være lige saa gode og naturlige som de fattiges, og der er ingen saa slemme, at der ikke paa bunden er noget godt, som et kærligt ord formaar at lokke frem — selv hos en lille „Skidtmads“, landsbyens uartigste dreng. Fores børn af forskellige samfundslag sammen, ophæves snart al fornemhed og eventuelt fine nykker, og de er kun børn og kammerater. Det er dels børn i deres forhold til hverandre,

¹⁾ Af dem havde han mange. Han vurderede i det hele taget ikke sin betydning som forfatter ret højt og giver i sine breve gang paa gang udtryk for mismod over svigtende digterisk evne: „Der er ikke meget ved [en lille juleskitse, tilsendt bladet „Dannebrog“], men saaledes gaar det mig altid — mens jeg skriver, synes jeg, det er noget fortræffeligt, jeg der har faaet fat paa, og bagefter er det altid det rene snavs“.

der skildres, og dels børns forhold til de voksne. Men det er mere børnene, der gennem deres ord og adfærd giver til de voksne og opdrager dem, end omvendt. Ved sin tillid og barnlige uskyld faar Tippe i „Dødens gudsøn“ Gamle-Jens's haarde sind forvandlet, og faar Anton i „En historie om vinden“ forsoning bragt til veje mellem kammerraaden og sin stridbare bedstefader, og ved at opdage sit barnebarns ubevidste efterlignen af alle hans unoder lærer den tyranniske proprietær i „En historie om et spejl“ at indse sine fejl.

Det er jo naturligt, at det mest er børn med alle deres fortrin og fejl, Budde fortæller om — dem kan han skildre med psykologisk indlevelse, dem kender han ud og ind. De voksne derimod er i flertallet af fortællingerne nærmest bipersoner, og de er — med undtagelser — ikke saa levende karakteriseret, at de i samme grad som børnene huskes.

Budde er i sit forfatterskab som i sin opdragergerning den samme: manden med den lyse tro paa det godes magt, paa, at der i enhver er noget godt, der vil spire og sætte frugt, blot det vækkes til udfoldelse ved at møde kærlighed og mildhed.

I selve hans fortællemaade er der megen lune og humor. Den er tidt meget livfuld og fornøjelig, og de voksnes samfund undgaar ikke i ironiske sidebemærkninger smaa tugtelser for mangler, svagheder og daarskaber. Ikke sjældent er drømmenes og eventyrets fine traade spundet ind i beretningerne om det virkelige liv, saa der strejfses ind paa eventyrets omraade. Engle, alfer, nisser og besjælede naturgenstande er ikke ukendte foreteelser hos Budde.

Hvilken plads indtager Buddes forfatterskab saa nu mere end 50 aar efter hans død, og hvilken værdi har det for vor tids læseverden?

Kun faa læser vel nu hans julehistorier, og de fleste unge kender sikkert end ikke hans navn. I selv store litteraturhistorier faar han enten slet ikke nogen plads eller højst nogle faa linier, og kritikerne har jo ret i, at han var paavirket af H. C. Andersen og Dickens, og at han ingen indflydelse har haft paa litteraturen.

Alligevel er der saa meget poetisk smukt og ogsaa saa meget fornøjeligt i hans digtning, at mange af hans fortællinger — om et godt udvalg blev foretaget — endnu vilde kunne læses med udbytte. Maaske synes en mere erfaren tidsalder, at Buddes menneskesyn er for lyst, og at det ikke passer, at stærkest er immer det milde“. Og dog kunde der vel ogsaa nu være læsere, der — halvtrætte af lange vandringer gennem tidens ofte dunkle psykologiske digtning — trængte til at faa hvile, oplivelse og livsbekræftelse ved at titte ind i Buddes godhedens og barnlighedens verden — lad saa ogsaa være, at hans historier er fra en enklere, mere usammensat tid og verden end vor og maaske heller ikke kunstnerisk fuldt ud kan staa maal.

Af de digte og smaasange, der er strøet rundt i fortællingerne, kendes endnu højskolesangen: „Nu velkommen enhver under ungdommens tag“ (i „En tur til højskolen“) og børnesangen. „Jeg ved en dejlig have“ (i „En historie om vinden“ i „Smaahistorier“ I), som, sunget af den lille Anton, er med til at bøje bedstefaderens, den gamle, stivnakkede majors, stridige sind.

5. *Børnehjemssagen. Afskedigelsen. Himmelbjerg- gaarden — og Holsteinsminde.*

Buddes personlighed var ikke uden modsætninger. Skønt idealist og romantiker var han fast forankret i den virkelighedens verden, hvis ofte haarde kendsgerninger han gennem sin virksomhed havde saa rig lejlighed til at faa indblik i. Skønt følelsesmenneske, let til graad og let til smil, var hans yndlings- og studiefag det vel mindst følelsesbetonede af alle, den forstandsmæssige, kolde matematik. Og skønt hans væsen var beskedenhed, kunde han udøve en egen myndighed, mest naar det gjaldt om at kæmpe for det, der var hans hjertesag. Helge Hostrup fortæller om ham, at selv i hans sidste aar, da der ligesom stod glans om hans skikkelse, „vedblev han at være saa beskeden og ydmyg, som om han havde siddet i en ganske ubetydelig gerning i en krog af landet uden at bemærkes af en eneste. Kom man og besøgte ham, kunde han komme ind ganske stilfærdigt, næsten forlegen, men kom saa samtalen i gang — og det gjorde den snart — saa glemtes ganske vist forlegenheden, selv om han stadig syntes at tillægge sine ord meget lidt vægt. Jeg har imidlertid haft lejlighed til en enkelt gang at høre ham tale til en dreng med en stille myndighed, der virkede mægtigt“.

Politik interesserede ham ikke meget, men mærkeligt nok fik Højre ham alligevel ved et af valgene i 1881 opstillet i Saksøbingkredsen mod Nielsen-Grøn. At han ikke blev valgt (han fik 903 stemmer mod Nielsen-Grøns 1243), var ham nok nærmest en lettelse. Senere mistede han sin sympati for Højre. Af breve til Otto Borchenius, „Morgenbladet“s redaktør, fremgaar det, at han holdt dette blad og 1890 søgte at

tegne abonnenter paa det, og at han senere som det eneste københavnske dagblad holdt dets efterfølger „Dannebrog“. „Til [Højre] hører saa at sige alle uden for bondestanden her, mig undtagen“, skriver han, men føjer dog til: „Jeg er egentlig ikke saa meget venstremand som antiprovisorist ... jeg kan ikke med disse provisorier“.

Det var de forsømte børn, der havde hele hans hjerte, det var deres sag, han viede sit arbejde — ogsaa udover sin egentlige opdragergerning. Derfor kunde han ogsaa komme en mand som Sabroe i møde: de vilde jo det samme, selv om ogsaa deres virkemaader var helt forskellige. Gennem artikler i bladene og — navnlig i sine senere aar — gennem talrige foredrag rundt om i landet ved folke-, skole- og plejehjemsmøder, hvor han var en søgt foredragsholder¹⁾, var han med til i vide kredse at skabe deltagelse for de hjemløse børn. Da „Dansk skoleforening“ 1887 stiftedes, blev han valgt ind i bestyrelsen, der 2 aar efter tog børnehjemssagen op som et af foreningens programpunkter. Sammen med Carl Christensen-Ordrup drog han derefter med ministeriel understøttelse om for at samle oplysninger om landets daværende omtr. 50 børnehjem, som dengang tilsammen — Holsteinsminde ikke medregnet — kun modtog 7200 kr. i bidrag fra staten. Da regeringen 1893 nedsatte en kommission til at undersøge, hvad der fra statens side kunde gøres med hensyn

¹⁾ I et brev, nogle dage før han skulde holde et foredrag, skriver han: „Jeg er skrækkelig til mode ved tanken om at skulle holde foredrag; mit hjerte banker allerede af angst, og værre vil det blive“. Og i et brev til H. Rosendal, der havde anmodet ham om at tale: „Jeg er gyselig tilbageholden med og gyselig angst for at holde foredrag“, men jeg skal „gøre mig den umage, jeg kan, for at lade, som om jeg er en taler“.

til opdragelsen af forsømte børn, blev han medlem af kommissionen, der sad i 1½ aar, og hvis betænkning kom til at danne grundlaget for den børnelovgivning, der kom 1905. Han var desuden medlem af „Udvalget for Danmarks Børnehjem“ og i sit sidste leveaar næstformand i „Udvalget“s fortsættelse: „Dansk børnehjemsforening“.

Det var børnehjemmenes sag, han talte, selv om han ogsaa havde et aabent blik for værdien af gode plejehjem. I sin beretning om Holsteinsminde for 1882—87 skriver han: „Staar det end fast, at optagelsen af børnene i gode og kærlige enkelthjem er det ideale, saa er det lige saa sikkert, at en mængde af de almindelige plejehjem ligger meget længere borte fra det ideale end opdragelsesanstalterne“. Og i beretningen om Himmelbjerggaarden 1900 forstærker han dette til: „Saaledes som plejhjemsforholdene nu engang er, kan det være et spørgsmaal, om ikke i det hele taget opdragelsen i et godt børnehjem er fuldt saa tilfredsstillende, navnlig fuldt saa udviklende, som den er i et af de plejehjem, man i almindelighed kalder gode“. Over for visse børn: børn med uheldige moralske anslag, med indskrænkede aandsevner, med legemlige mangler o. s. v., er børnehjemmene *nødvendige*.

Om Buddes centrale stilling i datidens arbejde for de vanskelige og ulykkeligt stillede børn og om hans betydning for udbredelsen af en almindelig forstaaelse af, at der her var en samfundsopgave, der ikke i længden kunde lades uløst, haves flere udtalelser af andre af tidens børnesagsarbejdere. „Børnehjemssagens selvskevne fører“, kalder Charles Gandrup ham. Og Eske M. Eskesen skriver: Han var „den mand, som i vore unge dage var bannerføreren, den af alle anerkendte førstemand, Anders Stephansens værdige arv-

tager ... der er vistnok ingen, der vil bestride rigtigheden deraf, naar det siges, at Budde mer end nogen anden enkeltmand har bidraget til at stemme folks hjerter til mildhed over for de hjemløse børn, hvad enten de var kønne eller grimme at se paa ... han havde en enestaaende evne til at gøre børnesagen kendt og kær i folket, ingen har bidraget saa meget dertil som Budde. Han var børnesagens selvskevne fører og talsmand“.

Men gerningen paa Holsteinsminde var Buddes livsopgave, og der havde han da ogsaa faaet skabt et hjem, som svarede til tidens fordringer, og som mødte velvillie, tillid og støtte udefra. „Det var Buddes navn, personlighed og arbejde, som i den almene bevidsthed skabte Holsteinsminde“, skriver pastor Hammer. Han var helt et med gerningen der, den fyldte ham ganske, der levede han en lykkelig tid.

Hans afskedigelse var derfor et slag, som ramte ham haardt.

Det var under en samtale med grev C. C. Holstein d. 10. oktober 1896 om et økonomisk spørgsmaal, han modtog sin opsigelse — greven havde 1892 overtaget grevskabet og dermed patronatet for Holsteinsminde og havde kort efter sluttet sig nær til Indre Mission. Det røre, afskedigelsen vakte i offentligheden, affødte flere erklæringer og redegørelser fra de to parter — for grev Holsteins vedkommende i pressen (f. eks. i „Kristeligt Dagblad“ og „Social-Demokraten“ 3/11), i „Kr. Dagbl.“ 9/11 og navnlig i en lang redegørelse i „Kr. Dagbl.“ 10/12 — for Buddes vedkommende i pressen

(f. eks. i „Kr. Dagbl.“ 9/11, i „Soc.-Demokr.“ 7/11) og i en særlig pjece: „Holsteinsmindes pekuniære forhold“, 1897.

Grev Holstein paastod og fastholdt, at anledningen til afskedigelsen var „udviklingen af instituttets pekuniære forhold“, der var saaledes, at „Holsteinsmindes status er i høj grad betænkelig“, hvilket han i sin redegørelse søgte at godtgøre gennem en oversigt over Holsteinsmindes regnskaber i hele Buddes tid og over dets status henholdsvis 1879 og 1895. Budde hævdede i sit avisindlæg, at grevens meddelelse om grunden til afskedigelsen var „for mig en ny og uventet oplysning“, thi vel havde greven under deres samtale udtalt sig „kritisk baade om regnskabets detaillier og om det løbende underskud, som Holsteinsmindes regnskab altid har udvist og endnu udviser, men det var ikke andet end, hvad han altid har gjort, og det faldt mig ikke ind, at der denne gang skulde ligge noget særligt deri ... om udviklingen af instituttets pekuniære forhold talte han [i forbindelse med opsigelsen] ikke“. I sin pjece forvarede han sine økonomiske dispositioner, paaviste, at grev Holsteins statusopstilling gav et helt misvisende billede af stillingen, og at Holsteinsminde ogsaa økonomisk stod sikrere og bedre i 1896 end i 1879.

Sagen vakte stor opsigt, og det var vist langt de fleste, der mente, at der var sket Budde uret. I samklang med hans udtalelse om, at der aldrig tidligere hverken af regering, rigsdag eller de støttende institutioner havde været gjort indsigelse mod instituttets regnskaber, var der blade, der mente, at staten med sit aarlige tilskud af 12000 kr. havde større interesse i instituttets økonomi end grev Holstein med sit aarlige tilskud af 400 kr. Greven derimod fremholdt fundatsens paa-læg for patronen om at have „overopsyn med ejendommens

bedrift og stiftelsens pengeaffærer samt holde vaagent øje med, at den ikke udsætter sig for større udgifter, end dens økonomiske forfatning tillader“.

Der er imidlertid ingen tvivl om, at Budde og den store offentlighed saa rigtigt, naar de gik ud fra, at grunden til afskedigelsen var en anden end de pekuniære spørgsmaal — at uenigheden om økonomien og om et bestemt økonomisk spørgsmaal maaske nok var anledningen, men at aarsagen var af en dybere, mere personlig art. Det har da ogsaa stedse været eftertidens opfattelse.

Det har jo nok været saaledes, at det — som grev Holstein skriver i sin erklæring af 9/11 — ikke havde været „let for ham [Budde], som i en lang aarrække havde virket meget frit og uafhængigt, nu paa sine gamle dage at skulle tage hensyn til den nye patrons meninger“ — det er Stephansens frygt for fremtiden, baade med hensyn til afskedigelse og til indblanding i instituttets anliggender fra patronatets side¹⁾, der nu var blevet aktuelt.

Men det, der var sagens kerne, fremgaar af et par udtalelser i grevens redegørelse: „Forstander Budde udtaler, at der er en dyb uoverensstemmelse mellem ham og mig, og heri har han sikkert ret, idet det vist i de allerfleste tilfælde vil vise sig, at der er en dyb aandelig uoverensstemmelse mellem to mennesker, af hvilke den ene kalder sig grundtvigianer, medens den anden har sluttet sig til Den indre Mission“. Men nu vil han til forstander „søge at finde en mand med den fornødne dannelse og med særlige evner og anlæg for en saadan stilling“, men navnlig, „at den nye forstander er

1) Se Aarvog XXXXII, 1955, s. 30.

fuldtud enig med ham i opfattelsen af, hvad der forstås ved sand kristendom“.

Buddes svar herpaa i sin pjece er usædvanlig skarpt. „Der ligger en uberettiget baade insinuation og anmasselse i den vending, at jeg „kalder mig“ grundtvigianer, hvad jeg for resten aldrig har kaldt mig, men heller ikke har noget imod at kaldes“. Med sin udtalelse om uoverensstemmelse havde han aldeles ikke tænkt paa det religiøse — „saa trangbrystet en kristen er jeg ikke“ — men derimod paa grevens og hans forskellige opfattelse af, hvad der er hovedsagen ved et børnehjem: børnene eller regnskabsbøgerne, og af patronens og forstanderens gensidige stilling. Her synes greven „at have den opfattelse, at forstanderen egentlig kun bør være et ekko af patronen. Da jeg [1889] første gang talte med ham om Holsteinsminde og min stilling her, var det umuligt at faa andet indtryk af hele hans væsen og tale end, at det var ham temmelig ligegyldigt, hvordan jeg røgtede min gerning her, men et skulde jeg vide: jeg havde ikke lov til at være af anden mening end han. Den samme opfattelse lader han til at have endnu — dengang var det politik¹), nu er det kristendom eller rettere kristendomsform“.

Striden udmundede over for offentligheden i følgende „aabne brev“ til Budde, som grev Holstein tilsendte bladene i februar 1897 (f. eks. i „Kr. Dagbl.“ 10/2 og „Politiken“ 18/2):

„I overensstemmelse med mine udtalelser d. 3. ds. under mit ophold paa Holsteinsminde og foranlediget ved Deres

1) Juristen og politikerens Oskar Johansen oplyser, at grev Holstein havde bebrejdet Budde, at denne ved et valg havde stemt Venstre som protest mod et provisorium.

brev af 6. ds., beder jeg Dem herved om at modtage nedestaaende erklæring. Dersom min redegørelse med de dertil knyttede bemærkninger skulde have foranlediget nogen til at opfatte Deres mangeaarige ledelse af Holsteinsminde som økonomisk uforsvarlig, maa jeg i høj grad beklage det, idet jeg herved, efter at have læst Deres redegørelse, erklærer en saadan opfattelse for fuldstændig uberettiget. For saa vidt der i min optræden og i mine skriftlige indlæg har været noget for Dem saarende eller krænkende, beder jeg Dem herved om tilgivelse. For Deres udtalelser om mig i hele dette forhold kan jeg kun sige Dem tak; thi sjældent eller aldrig har noget virket saa sundt opdragende paa mig som netop disse Deres udtalelser. Ligeledes siger jeg Dem oprigtig tak for det haandslag, De gav mig forleden dag som tegn paa forsoning“.

Men afskedigelsen blev ikke hævet.

Om der — som det med henblik paa tonen i dette „aabne brev“ er udtalt formodning om (af Eske M. Eskesen i tidskriftet „Barnet“, 1923) — kunde have været tilvejebragt en virkelig effektiv forsoning, er nok tvivlsomt — ogsaa af den grund, at der, som Eskesen indrømmer, „var for mange blandet ind i striden, det var ikke længere to mænd, men to hære, der stod over for hinanden“.

Hvor uforsonlig indstillingen i „hærene“ var, faar man en antydning af henholdsvis gennem „Politiken“s kommentarer til grev Holsteins „aabne brev“ og gennem nogle linier i „Kr. Dagbl.“ (31/12 1896), der som andre blade havde modtaget et opraab fra Buddes og børnesagens venner om at yde bidrag til hans nye børnehjem:

„Vi kan ikke optage eller anbefale det, fordi vi ikke holder hr. Budde for særlig egnet til den gerning. Hr. Budde er efter vor mening meget bedre poet end børneopdrager. Til det sidste hører der adskilligt mere end at skrive vers og for-

tællinger, selv om disse er nok saa formfuldendte og følsomme. Dertil kommer, at den maade, hvorpaa hr. Budde har pousseret hele denne sag frem [paa], er saa usmagelig, at vi ikke kan have noget med den at gøre“.

For Budde havde det kostet en haard kamp, inden han var naaet til at kunne tilgive den mand, han syntes havde forettet ham saa haardt, og sorgen over at skulle forlade sin kære Holsteinsminde forvandt han aldrig. Pastor Hammer skriver: „Flyttet fra Holsteinsminde, maaden, hvorpaa det skete, tog egentlig baade hans legemlige og sjælelige kræfter, det saa ogsaa alle vi, der var om ham. Det var en mand, hvis kraft var brudt af et uventet haardt slag, der grundede Himmelbjerggaarden“. Selv skriver han (i et brev til Zakarias Nielsen): „Jo klarere det staar for mig, at det øjeblik ikke er fjernt, hvor jeg for alvor skal sige farvel til mit kære Holsteinsminde og mine kære børn her, jo inderligere føler jeg, at det er et hjertebaand, der brister i mig, og mine øjne fyldes med taarer — jeg tør næsten ikke tænke derpaa“. Og kort før afrejsen er han end mere nedbøjet — og uretfærdig i dommen over sin gerning: „Mig er der ikke noget, som kan glæde mere i verden. Min livslykke og min livsgerning er tilintetgjort, og den drøm, jeg drømte saa sødt, at ogsaa jeg skulde faa lov til at sætte et lille spor ved en kærlig gerning blandt dem, jeg levede med, den er jeg vækket af og ved, at den var hjemmespind. Jeg har tabt lysten til alt og har en følelse, som om der kun staar tilbage for mig den anstrengelse at pakke sammen og vandre herfra“.

Men han rejste sig igen, og det blev et stort arbejde, han i sine sidste leveaar endnu naaede at faa udrettet.

I forsommeren 1896, altsaa før sin afskedigelse, havde han for 17000 kr. købt den gamle „Himmelbjerggaarden“ i Ry sogn med ca. 100 tdr. land. Der vilde han som en slags filial af Holsteinsminde grunde et lille børnehjem, der maaske senere kunde blive til flere, og som kunde optage de børn, der ikke var plads til paa Holsteinsminde. Det skulde saa foreløbig mest ledes af hans hustru, indtil en ung søn (de havde 3 sønner) kunde overtage ledelsen.

Hertil rejste de nu d. 1. juli 1897 sammen med 42 af drengene. Sommeren formede sig omtrent som for Stephansen, da han i 1840 flyttede ind paa Holsteinsminde: drengene maatte sove i et træskur og spise i et slags telt, da gaarden var brøstfældig og forfalden, og de først kunde flytte ind i det nye hjem til oktober. Men i løbet af 2 aar derefter var jordarealet ved tilkøb omtrent fordoblet, mark og skov kultiveret, avlsbygningerne udvidet og forbedret, haver og nye veje anlagt, og saa var der nu 3 hjem, hvert med 50 drenge. Selv om man fik et paatænkt 4. hjem, var det dog ikke tanken, at børneantallet derfor skulde udvides; men det var alligevel inden Buddes død kommet op paa 160—170 — han havde altid haft svært ved at afslaa anmodninger om optagelse.

Skønt han af stat, velgørende institutioner og private modtog gavebeløb og af staten store laan, havde han økonomiske vanskeligheder; men han haabede, at Himmelbjerggaarden kunde blive en selvejende institution under statens kontrol og med dens støtte. Derom søgte han 1901, men han døde nogle maaneder for tidligt til at naa at se sit ønske opfyldt.

Kun 5 aar fik han lov til at virke paa Himmelbjerggaarden. Paa hjemvejen fra en tysklandsrejse 1900 ramte den ulykke ham, at han paa en banegaard i Altona paa en via-dukkt styrtede gennem et hul, der i mørket kun var sikret ved et lavt gitter. Ved faldet fra den store højde brækkede han en arm, et ben og et par ribben, og efter 2 maaneders ophold paa et hospital i Altona laa han endnu længe syg hjemme. Han kom vel i arbejde igen, men blev aldrig helt rask og døde efter et kort sygeleje d. 24. august 1902, 66 aar gammel. Han blev begravet i et muret gravkammer paa Ry kirkegaard. Paa toppen af Himmelbjerget afsløredes 1905 en mindestøtte for ham med bronzebuste af Rs. Bøgebjerg, i Karise højskoles have rejstes 1909 en mindesten, og paa Ludv. Becks initiativ rejste danske børnevenner 1925 paa Holsteinsminde mindesmærket for hjemmets 3 første forstanderpar.

Efter Buddes afrejse fra Holsteinsminde var der kun 100 børn tilbage: 69 drenge paa Holsteinsminde og 31 piger paa Skovgaarden. I løbet af de næste 3 aar gik antallet helt ned til 42 (28+14), saa steg det igen, men naaede dog først 1905 atter op paa 100.

Med Buddes afskedigelse skete der et brud paa den kontinuitet, der havde været i Holsteinsmindes historie og ledelse lige siden instituttets stiftelse. Det blev nu mænd med andre synspunkter end dem, der hidtid havde været de raadende, der kom til at staa for styret.

Ganske vist er det vel ikke andet end, hvad ogsaa de 3 første ledere af Holsteinsminde vilde have kunnet nikke bifaldende til, naar Buddes efterfølger, cand teol. V. Møllerup, i

en af sine første aarsberetninger nævner 3 ting, som der i opdragelsen maa lægges vægt paa: gudsfrygt, lydighed og arbejdet som en velsignelse. Men det kommer jo an paa, hvilke fremgangsmaader der anvendes for at opnaa disse ting (og hvad man forstaar ved barnlig gudsfrygt), og ved at læse aarsberetningerne mærkes det, at aanden og tonen paa Holsteinsminde nu er en anden end i Buddes tid. Om det første punkt hedder det, at det gælder om, „at barnet maa lære at elske sin Frelser og søge sin styrke hos ham“¹). Og om det andet, at „jo før et barn lærer lydighed, desto lykkeligere bliver det — lad saa være, at det ofte bliver gennem lidelse, at lydigheden maa læres“. Eller (i en anden beretning): Man kan ikke ved legemlig tugt lægge noget godt ind i et barn, men vil man forsøge at lægge god sæd ind i et barnehjerte, der er stivnet i trods og ulydighed, eller hvis erkendelse har mistet evnen til at skelne mellem ondt og godt, ret og uret, maa man først berede hjertets jordbund for den gode sæd, og „kan man nu ikke gennem paamindelse og samtale med barnet faa dets villie bøjet og dets erkendelse retledet, da begaar man blodig uret mod det ved ikke at stadfæste det gamle ord, at den, der ikke vil høre, maa føle“.

I 1909 ophævedes patronatet, og Holsteinsminde blev en selvejende institution. Men det var vist først ved Ludvig Becks tiltræden som forstander nytaar 1923, traaden knyttedes tilbage til Anders Stephansens, Chr. Nielsens og L. Buddes dage.

¹) Budde udtrykte det saaleeds: „Maalet for al opdragelse er at lede børnene til Gud „som kære børn til deres kære fader“.“

Årsmødet.

„Historisk Samfund for Sorø Amt“ afholdt søndag den 19. august årsmøde med efterfølgende generalforsamling og havde den glæde, at et ret stort antal medlemmer havde givet møde trods det dårlige vejr.

Man samledes kl. 14,30 i Sct. Peders kirke, hvor formanden, lensgreve *Holstein-Holsteinborg*, bød velkommen, og derefter opridsede provst *Holmgaard* i store træk kirkens historie gennem tiderne. Kirkens ældste del er muret op af kamp i det 12. århundrede, men de senere tilbygninger er af tegl og stammer fra det 14. årh. og o. 1500. Tårnet styrtede sammen i 1660, men opførtes igen 1664. Kirken var en tid så forfalden, at folk ikke kunne sidde i tørvejr i den. I begyndelsen af det 19. årh. påtænkte det endog at nedlægge kirken og henvise menigheden til Antvorskov, hvilket dog heldigvis blev undgået ved reparationer.

En omfattende restaurering fandt sted 1879—80. De indvendige vægflader udglattedes omhyggeligt, og der blev malet nogle dekorationer uden særlig værdi. Den sidste større restaurering påbegyndtes 1954 og sluttede 1956. Væggene var gennem årene blevet snavsede, og menighedsrådet besluttede da at lade pudslaget fjerne, så kirken kom til at stå med rene hvide mure. Derved gjordes flere interessante fund,

men håbet om at finde Hellig-Anders' grav gik ikke i opfyldelse, selv om en så moderne opfindelse som en geigertæller blev anvendt.

Fra Sct. Peders kirke gik turen til Helligåndskirken, i hvilken forstander *Stybe* gav en fremstilling af det gamle klostres oprindelse og tilværelse siden da.

Mange gaver tilflød i årenes løb Slagelse hospital, og på et vist tidspunkt var dets formue over 1 million. Forstanderen udtalte ønske om at have denne kapital til anvendelse nu.

I den restaurerede sal i det gamle helligåndshus beundredes to smukke kalkmalerier af Larsen-Stevns, og forstanderen gav nogle yderligere oplysninger.

Ved generalforsamlingen på „Postgården“ omtalte formanden årsmødet i 1955 og rettede en tak til dagens to foredragsholdere, til de forskellige pengeinstitutioner, der ved tilskud havde støttet „H. S.“, og til de to afgående revisorer. Kassereren, lærer *Henneke*, aflagde regnskabet, der balancerede med 6035 kr. og udviste et overskud på 1748 kr. Medlemstallet er 518.

Lærer *Strange Nielsen*, Benløse, foreslog, at man fremtidig også afholdt et møde om vinteren for eventuelt at skaffe flere medlemmer. Dette forslag støttedes kraftigt af bibliotekar *J. Nielsen*, Haslev, der dog ønskede mange flere møder; også formanden og skoleinspektør *Heltoft* gav tanken tilslutning.

Til medlemmer af bestyrelsen genvalgtes bankdirektør *Valdorf Hansen*, Ringsted, *Heltoft*, Haslev, og *Henneke*, Slagelse, medens *Strange Nielsen*, Benløse, nyvalgtes. Som revisorer nyvalgtes viceskoleinspektør *Fr. Andersen* og bankfuldmægtig *Kaj Jensen*, begge Slagelse. Gårdejer *Jacob Hansen*, Kirkerup, takkede bestyrelsen for dens arbejde.

På det efterfølgende bestyrelsesmøde valgtes lektor, dr. phil. *Helms*, Sorø, til formand i stedet for lensgreve Holstein, der ikke ønskede at fortsætte. Til et „arbejdsudvalg“ valgtes *Strange Nielsen*, *Fritz Jacobsen* og uden for bestyrelsen bibliotekar *J. Nielsen*, Haslev.

I henhold til bestemmelsen om afholdelse af flere møder havde „H. S.“ indkaldt til et møde på hotel „Casino“ i Ringsted søndag d. 20. januar 1957, og på dette holdt førstelærer *Strange Nielsen* et interessant foredrag om Ringsted gamle landsting gennem tiderne.

Han omtalte først de historiske begivenheder, som med sikkerhed vides at have tilknytning til tinget gennem forskellige konger: *Svend Tveskæg*, *Svend Knud* og *Valdemar*, *Valdemar d. Store*, hvis søn *Knud* her kåredes til hans efterfølger, *Valdemar Atterdag*, *dronning Margrethe* og *Chr. IV*, der var den sidste konge, som kåredes på tinget.

Om den tidligste plads for tingets afholdelse fremsatte *Strange Nielsen* efter personlige undersøgelser den teori, at der ved den nu udtørrede *Thorskilde*, nord for Ringsted, oprindeligt har været et hedensk offersted, hvad forskellige fund tyder på, og dette har været en slags forløber for landstinget, inden dette fik sin plads på Ringsted torv, hvor tre store sten stadig benævnes om „tingsten“.

Foredraget lønnedes med bifald og gav anledning til nogen diskussion.

Resumé af regnskabet 1955.

INDTÆGT:

	Kr.	Ø.
Overført fra 1954	1564	43
Medlemskontingent	2670	15
Salg af ældre årbøger	94	20
Tilskud	1500	00
Refunderet porto	178	10
Indvundne renter	28	23
	<hr/>	
	6035	10
	<hr/>	

UDGIFT:

	Kr.	Ø.
Årbogen	3017	00
Dansk hist. Fællesforening	53	30
Administration	926	13
Diverse udgifter	289	80
At overføre til 1956	1748	88
	<hr/>	
	6035	10
	<hr/>	

R. Henneke.

Foranstående regnskab for 1955 har vi revideret.

Slagelse, d. 16. juni 1956.

C. C. Frederiksen.

Soph. A. Petersen.

LOVE

for

Historisk Samfund for Sorø Amt.

(med mindre ændringer fra 1919 og 1920)

- § 1. Samfundets formål er at vække og styrke den historiske sans og uddybe forståelsen af fortidens minder i den store befolkning inden for amtets grænser.
- § 2. Formålet søges nået ved at afholde offentlige møder med historiske foredrag rundt om i amtet og ved at udgive en årbog — og om muligt mindre skrifter —, der indeholder skildringer vedrørende amtet og dets historie i jævn og letlæselig form. Årbogen tilsendes medlemmerne.
- § 3. Medlem af samfundet kan enhver blive ved at indmelde sig hos et af bestyrelsens medlemmer. Medlemsbidraget er mindst 3 kr. om året eller mindst 40 kr. een gang for alle.
- § 4. Samfundet ledes af en bestyrelse på 7 medlemmer. De vælges ved almindelig stemmeflerhed for 2 år ad gangen, således at der årlig afgår skiftevis 3 og 4. Bestyrelsen vælger af sin mindte formand, sekretær og kasserer.

- § 5. Årbogen udsendes samtidig med opkrævningen af medlemsbidraget i marts hvert år. Dens udgivelse varetages af et redaktionsudvalg på 3 medlemmer, som bestyrelsen vælger.
- § 6. Regnskabsåret er kalenderåret. Regnskabet revideres af 2 revisorer, der vælges samtidig med bestyrelsen.
- § 7. Generalforsamling holdes om muligt i forbindelse med et foredragsmøde. Den sammenkaldes gennem meddelelse i bladene med mindst 8 dages varsel. Afgørelser på generalforsamlingen træffes ved almindelig stemmeflerhed. Ændringer i lovene skal dog for at være gyldige vedtages med mindst $\frac{2}{3}$ af de afgivne stemmer. Den ordinære generalforsamling må ikke holdes 2 år i træk på samme sted.
- § 8. Extraordinære generalforsamlinger kan afholdes, når bestyrelsen eller mindst 15 medlemmer ønsker det. I sidste tilfælde skal bestyrelsen indkalde den forlangte generalforsamling senest 3 uger efter begæringens modtagelse.
- § 9. Forslag til behandling på generalforsamlingen må i skriftlig form forelægges for bestyrelsen senest 3 dage før generalforsamlingens afholdelse.
- § 10. Hvis samfundet skulle opløses, skal dets ejendele overgå til et offentligt arkiv eller samling, så vidt muligt inden for amtets grænser.
Denne bestemmelse kan ikke senere forandres.

Ved generalforsamlingsbeslutning 1940 udvidedes bestyrelsen med 2 medlemmer og i 1953 med 1, således at bestyrelsen nu består af 10 medlemmer. Men da denne udvidelse

ikke er bleven optaget i lovene, som ikke siden har fået nogen revision, foreslås det den kommende generalforsamling at foretage den dertil sigtende ændring, eventuelt i forbindelse med andre lovforslag eller ændringer i de nugældende love, der da i henhold til § 9 må forelægges skriftlig for bestyrelsen senest 3 dage før generalforsamlingens afholdelse.

Medlemsliste

pr. 1. januar 1957

(ordnet efter postadr.)

Pr. Boeslunde:

1. Andersen, Poul, gdr., Neble.
2. Boeslunde Sognebibliotek.
3. Jensen, Otto, frugtavlser, Erdrup.
4. Johansen, Aksel, gdr., Neble.
5. Hansen, barbermester, Boeslunde.
6. Kolding, Paul, bagermester, Boeslunde.

Pr. Bråby:

1. Birch, K. H., gdr., »Tuemosegård«, Bråby.

Pr. Dalmose:

1. Ellegård, Simon, gdr., Høve.
2. Jensen, Albert, gdr., sognefoged, Hyllested.
3. Jensen, Anker, gdr., sognefoged, Høve.
4. Larsen, L. P., førstelærer, Høve.
5. Nielsen, Kirstine, frk., Sdr. Jellinge.

Pr. Døjringe:

1. Johansen, A. J. H., førstelærer, Døjringe.

Pr. Farringløse:

1. Nielsen, Johs., gdr., »Ejlekærgård«.
2. Petersen, Jens P., gdr., »Præstebrogård«.

Pr. Fjenneslev:

1. Jacobsen, Signe, lærerinde.

Pr. Flakkebjerg:

1. Andersen, Bodil, frk., »Højstrupgård«, Eggeslevmagle.
2. Buchwald, Jens, gårdbestyrer, Bjerup.
3. Essendrop, Johs., førstelærer, Gimlinge.
4. Friis, Anker, gdr., Flakkebjerg.
5. Hansen, Laurits, gdr., »Nørregård«, Flakkebjerg.
6. Hansen, S., førstelærer, Fårdrup.
7. Jensen, P., tømrermester, Gimlinge.
8. Nielsen, Agnes, frue, Frankerup.
9. Nielsen, Chr., gdr., »Hallensbjerggård«, Gimlinge.
10. Stigsgård, Kai, gdr., sognerådsformand, Gimlinge.

Pr. Fodby:

1. Andersen, G., førstelærer, Holløse.
2. Høgsvig, I. G., førstelærer, Bidstrup.
3. Jensen, Carl, gdr., »Dyremosegård«, Fodby.
4. Jensen, Jens, gdr., »Albjerggård«, Vallensved.
5. Jensen, Karl, gdr., »Tværhavegård«, Fodby.
6. Jensen, Karl Frederik, gdr., Vallensved.
7. Jensen, Thorvald, gdr., »Fjellebrogård«, Vallensved.
8. Poulsen, P. Skaftø, fabrikant, Fodby.

Pr. Forlev:

1. Christensen, Peter, gdr., »Åkandegård«, Forlev.

Pr. Frederikslund:

1. Andersen, Jens, gdr., sognefoged, Vedbysønder.
2. Jensen, Harald, kbmd., Frederikslund.
3. Larsen, Hans, uddeler, Vedbysønder.
4. Larsen, Thorkild, mejeribestyrer, Vedbysønder.
5. Neergård, V., godsejer, »Valdemarskilde«.
6. Petersen, Albert, gdr., »Bakkegård«, Vedbysønder.
7. Rasmussen, A., sognefoged, »Devitsrødgård«.

Pr. Fuglebjerg:

1. Andersen, E. A., proprietær, »Flemstoftegård«.
2. Askov, frk., forstanderinde, »Skovgård«.
3. Bjørnvad, H., førstelærer, Haldagerlille.
4. Danielsen, Steen, bogholder, Flemstofte.
5. Fuglebjerg Kommunebibliotek.
6. Isager, frk., lærerinde, Fuglebjerg.
7. Neergaard, W., hofjægermester, Førslev.
8. Pedersen, Chr., sognefoged, »Fruerlund«, Tystrup.
9. Petersen, Henning, gdr., Haldagerlille.
10. Petersen, Niels, gdr., Vinstrup.
11. Rasmussen, Svend Dyhre, Rejnstrup.

Haslev:

1. Andersen, Erik, gdr., »Kærsgård«, Troelstrup.
2. Andersen, Kr., konstruktør.
3. Andersen, Torkild, chauffør.
4. Bregentved Gods.
5. Christensen, L., forstander.
6. Christiansen, H., forstander.
7. Grandal, K. J., overlærer.
8. Håndværkerhøjskolen.
9. Haslev Bibliotek.
10. do.
11. Haslev Gymnasium.
12. Haslev Kommuneskole.
13. Haslev Seminarium.
14. Haslev udvidede Højskole.
15. Hansen, Arne, snedkermester.
16. Hansen, J. P., rentier.
17. Heltoft, stadsskoleinspektør.
18. Holst, H., direktør.
19. Jensen, Edv., førstelærer, Lysholm.
20. Jensen, Kjeld, gymnasielærer.
21. Johannesen, N., fabrikant.
22. Klinker, E., direktør.

23. Larsen, Chr., gdr., »Højrupgård«.
24. Lauritzen, A., disponent.
25. Lorenzen, E., lagerforvalter.
26. Nielsen, H. O., viceinspektør.
27. Nielsen, Jens, bibliotekar.
28. Olsen, Kirsten Hartvig, gymnasielærerinde.
29. Petersen, P. N., højskolelærer.
30. Rasmussen, W., kirkegårdsgartner.
31. Rudbech, C., radiotekniker.
32. Sørensen, C. W., typograf.

Pr. Haslev:

1. Hansen, Jens P., »Ellegård«, Øde Førslev.
2. Terslev Folkebibliotek.

Pr. Herlufmagle:

1. de Neergaard, Marie, frue, godsejerinde, »Gunderslevholm«.
2. Petersen, A. Steen, sognepræst, Skelby.
3. Rasmussen, Karl, gdr., Herlufllille.

Pr. Hyllinge:

1. Christoffersen, A., sognepræst, Marvede.
2. Hansen, Poul Stensgård, »Stensgård«, Hyllinge.
3. Hennecke, Karl, gdr., Hagenskov.
4. Jensen, Jens P., gdr., Saltøby.
5. Jeppesen, Bjørn, førstelærer, Hyllinge.
6. Petersen, Sigfred, gdr., Spjellerup.
7. Marvede Sognebibliotek, »Centralskolen«.

Korsør:

1. Andersen, Åge, landpolitiassistent.
2. Andersen, G. C., læge.
3. Andersen, Johs., skolebestyrer.
4. Boehm, A., læge.
5. Bruun, Agnes, frue.
6. Christensen, Holger, skoleinspektør.

7. Christiansen, Ebba, frk., tandlæge.
8. Fischer, Halfdan, købmand.
9. Gade, M., overlærer.
10. Jørgensen, A., frk., lærerinde.
11. Korsør Kommunes Folkebibliotek.
12. Lütchen-Lehn, R., frk., postkontrolør.
13. Meldorf, E., stadsskoleinspektør.
14. Petersen, Th., lærer.
15. Schmidt, P., direktør, civilingeniør.

Pr. Korsør:

1. Pedersen, Augusta, frue, »Voldbjerggård«, Tjæreby.
2. Sørensen, Richard, gdr., Tjæreby.

Pr. Kværkeby:

1. Nielsen, Hans, førstelærer, Kværkeby.

Pr. Munkebjergby:

1. Hansen, Peter, fru, gdr., Bromme.
2. Munkebjergby Bibliotek.

Pr. Nyrup:

1. Frederiksen, Hans, sognefoged, »Bakkelygård«, Vielsted.

Næstved:

1. Centralbiblioteket.
2. Christiansen, C. A. M., læge.
3. Hansen, Helge, gdr., kontordagsbestyrer.
4. Hansen, I. V., købmand.
5. Jessien, Chr., købmand.

Pr. Næstved:

1. Friis-Hansen, rektor, Herlufsholm.
2. Hansen, Johs., vognmand, Sønderdrættet.
3. Herlufsholm Bibliotek.
4. Jensen, Christoffer, gdr., Slagelsevej 48.

5. Krarup-Hansen, Vagn, sognepræst, Herlufsholm.
6. Mortensen, K., frk., lærerinde, Skraverup.
7. Olsen, Chr., fhv. amsforvalter, Stenbæksholm.
8. Tjalk-Nielsen, T. O., bankassistent, Lille Næstved.

Ringsted:

1. Andersen, A., frue, overlærer.
2. Andersen, P. M., overlærer.
3. Andersen, N. P., handelsmand.
4. Bang, Carl Aug., tømrermester.
5. Beck, Johs. V., provst.
6. Carlslund, Vagn, direktionsssekretær.
7. Christensen, Christoffer, fhv. vejassistent.
8. Christensen, M., dyrlæge.
9. Christensen, Poul, købmand.
10. Correll, Chr., slagtermester.
11. Frederiksen, A. J., direktør.
12. Geertsen, M., automobilhandler.
13. Götzsche, Henrik, bogholder.
14. Hammelev, Finn, brygmester, cand. pharm.
15. Hansen, Alb., murermester.
16. Hansen, Hans Chr. Ravn, kommunelærer.
17. Hansen, Kaj Leo, kommunelærer.
18. Hansen, Laur., musikdirektør.
19. Hvid, H. C. J., handelsgartner.
20. Ibenfeldt, Max, redaktør.
21. Industriforeningens Bibliotek.
22. Jensen, Asgar, redaktør.
23. Jensen, S. P., stadsskoleinspektør.
24. Johansen, Kristoffer, handelsmand.
25. Jonsen, Carl, sagfører.
26. Jørvad, J., direktør.
27. Larsen, Marinus, brødkusk.
28. Læssøe, Estrid, prokurist.
29. Mortensen, Fritz A., restauratør.
30. Møller, P. Ørum, dyrlæge.

21. Nielsen, H. Johl, grosserer.
32. Nielsen, Laur., tømrerformand.
33. Olsen, Alfr., malermester.
34. Olsen, Julie K., frk., overlærer.
35. Petersen, Bendt, malermester.
36. Petersen, Niels E., købmand.
37. Philipsen, Hans, dyrlæge.
38. Rindal, Edv., malermester.
39. Ringsted Bibliotek.
40. Rørbech, Th., viceskoleinspektør.
41. Schmidt, Grethe, frue, redaktør.
42. Skou, J., købmand.
43. Struve, A., ejendomsmægler.
44. Svendsen, Henning, landsretssagfører.
45. Sørensen, Aksel, direktør.
46. Sørensen, Fr., direktør.
47. Thiel, C. F., tandlæge.
48. Thorsteinsson, Hjalmar, læge.
49. Truelsen, C., sparekassebogholder.
50. Valdorf-Hansen, bankdirektør.
51. Ørum, P., kommunelærer.
52. Thomsen, C. J., købmand.

Pr. Ringsted:

1. Bang, skovfoged, Kastrup skov.
2. Caspersen, Herman, Vinkelvej 9, Benløse.
3. Christensen, Johs. T., rentier, Roskildevej 178.
4. Christiansen, Chr., gdr., kontordagsbestyrer, Høm.
5. Christiansen, Chr., rentier, Slangerup.
6. Hansen, Jens, tømrermester, »De gamles Hjem«, Benløse.
7. Hansen, Rodi, sognepræst, Jystrup.
8. Henriksen, Hjalmar, gdr., »Åbjerggård«, Tolstrup.
9. Kristensen, A., proprietær, Slangerupgård.
10. Kæstel, G., førstelærer, Høm.
11. Larsen, Ebba, lærerinde, Høm.
12. Larsen, Erhardt, købmand, Benløse by.

13. Lyshjelm, Johannes, lærer, Høm.
14. Nielsen, Alfr., gdr., landbrugscand., »Stiesgård«, Sigersted.
15. Nielsen, N. P., smedemester, Ørslevunderskov.
16. Nielsen, Strange, førstelærer, Benløse.
17. Nielsen, P., tømrermester, Allindemagle.
18. Petersen, Aksel, instrumentmager, Haraldsted.
19. Rasmussen, Alfr., købmand, Holbækvej 27, Benløse.
20. Sejerø-Olsen, Holger, proprietær, »St. Gilsager«.
21. Petersen, H. P., formand, »Rio«, Ortved.

Pr. Rude:

1. Albrechtsen, sparekassedirektør, Rude.
2. Andersen, Helge Jessen, pastor, Bisserup.
3. Christiansen, Carl, sognefoged, Venslev.
4. Holstein-Holsteinborg, Erik, lensgreve, Holsteinborg.
5. Kargo-Petersen, Jørgen, fuldmægtig, Rude.
6. Thrane, Jørgen, forpagter, »Møllegården«, Rude.
7. Wollesen, dyrlæge, Sterrede.

Pr. Sandved:

1. Hansen, Ejnar, sognerådsformand, Skafterup.
2. Jensen, Christoffer, gdr., Skafterup.
3. Jørgensen, P., gdr., Tornemark.
4. Lambert-Jensen, sognepræst, Kvislemark.
5. Nielsen, Harald, gdr., Kvislemark.
6. Nielsen, K. M., frk., lærerinde, Skafterup.
7. Nielsen, Wøldike, førstelærer, Tornemark.
8. Olsen, Henning, smedemester, Sandved.
9. Petersen, Erling, førstelærer, Sandved.

Skelskør:

1. Christoffersen, Poula, frue.
2. Ewald, K., politimester.
3. Guldborg, O., lærer.
4. Ingerslev, Valeur, frk., børnehaveleder.
5. Jensen, Niels, redaktør.
6. Kragh, P., inspektør.

7. Larsen, Ingeborg, frue.
8. Larsen, L. P., fhv. uddeler.
9. Skelskør Folkebogsamling.
10. Teilmann-Ibsen, frue, bogtrykker.

Pr. Skelskør:

1. Agersø Sognebibliotek v. lærer Fischer, Agersø.
2. Ebbesen, M. A., førstelærer, Magleby.
3. Jensen, Gunnar, gdr., Ørlev.
4. Johansen, Niels, husejer, Askegårde.
5. Moestofte, P., sognepræst, Magleby.
6. Nielsen, Svend Åge, smedesvend, Stignæs.
7. Nygaard, F., forpagter, »Gerdrup«.
8. Olsen, Svend, gdr., Holten.
9. Suhr, H., gdr., »Herredsfogedgården«, Fårentofte.

Slagelse:

1. Aastrup, H., overlæge, dr. med.
2. Andersen, Bo, kommunelærer.
3. Andersen, Fr., viceinspektør.
4. Andersen, Johs., bankbogholder.
5. Andersen, L. C., repræsentant.
6. Andersen, P., lærer.
7. Andsager, Chr., bestyrer.
8. Bagge, G., prokurist.
9. Bagge, H., redaktionssekretær.
10. Bagge, P., bagermester.
11. Bendixen, G., sparekassebogholder.
12. Bentzen, Arla, frk.
13. Benzon, Tove, frue.
14. Binderup, Franklin, bogbinder.
15. Bregendahl, K. K., lektor.
16. Brinkløv, Max, billedhugger.
17. Carlsen, K., frk., overlærer.
18. Christensen, A., frk., viceinspektør.
19. Christensen, C. M., pakmester — fmd.

20. Christensen, H., malermester.
21. Christensen, Kaj, landsretssagfører.
22. Christensen, K., frk., overlærer.
25. Christensen, K. E., læge.
24. Clausen, E., tømrermester.
25. Dal, R. Pedersen, snedkermester.
26. Dixen, H., frk., overlærer.
27. Emdal, Bertel, vicebibliotekar.
28. Eff, Adolf, direktør.
29. Erslev, Aage, købmand.
30. Frandsen, Fr., forpagter.
31. Frandsen, H. J., købmand.
32. Fredens, Vagn, redaktionssekretær.
33. Frederiksen, C. C., kontorchef.
34. Friis, typograf.
35. Frovin, E., mekaniker.
36. Gerner, Th., farvehandler.
37. Grønholt-Pedersen, forretningsfører.
38. Hansen, A., bankassistent.
39. Hansen, A. W., bødkeremester.
40. Hansen, H. P., kommunelærer.
41. Hastrup-Christensen, amtsstuefuldm.
42. Hedeboe, Eskild, kommunelærer.
43. Helge, H., lærer.
44. Henneke, R. V., kommunelærer.
45. Heintzelmann, Friis, boghandler.
46. Henriksen, A., malermester.
47. Holmgaard, O., provst.
48. Holstein, S. C., sektionsingeniør.
49. Hvidegård, P., direktør.
50. Høyer, Angelo, barbermester.
51. Jacobsen, Fritz, overlærer.
52. Jacobsen, M., frk., lærerinde.
53. Jacobsen, Margrethe, frue.
54. Jensen, Kaj, bankfuldmægtig.
55. Jensen, Knud, boghandler.

56. Jensen, S. P., landinspektør.
57. Jørgensen, M., købmand.
58. Jørgensen, Valdemar, slagtermester.
59. Karlsen, O., lokomotivfører.
60. Karlsen, Chr., maskinmester.
61. Kerstens, H., stadsingeniør.
62. Kindt, O., direktør.
63. Larsen, Adolf, landsretssagfører.
64. Larsen, Bodil, lærerinde.
65. Larsen, Jens Chr., fhv. viktualiehandler.
66. Larsen, N. P., overlærer.
67. Lund, A., frk., lærerinde.
68. Ludvigsen, postmester.
69. Madsen, C., frue, overlærer.
70. Madsen, Johs., overlærer.
71. Madsen, K., fhv. førstelærer.
72. Meldal, farver.
73. Micheelsen, O. Wissing, dupligraf.
74. Møller, A., bankdirektør.
75. Møller, Niels, læge.
76. Nielsen, A., kontorchef.
77. Nielsen, Erik, bogtrykker, »Handelstrykkeriet«.
78. Nielsen, Chr., rektor.
79. Nielsen, Henry, bogtrykker, »Centraltrykkeriet«.
80. Nielsen, Kjærsgård, kontorchef.
81. Nielsen, P. K., overlærer.
82. Nies, V., kommunelærer.
83. Nielsen, P., konstruktør
84. Nissen, E., højskoleforstander.
- 84a. Nyberg, N. C., redaktionssekretær.
85. Nørgård, E., lektor.
86. Nørgård, J., mejerist.
87. Olsen, Poul, ekspedient.
88. Olsen, T. F., automobilhandler.
89. Olsen, Will., skomagermester.
90. Pedersen, P., forretningsfører.

91. Petersen, Soph., A., agent.
92. Petersen, Vilh., handelsmand.
93. Poulsen, S. Aa., direktør.
94. Rasmussen, Henry, købmand.
95. Rasmussen, Holst, kemigraf.
96. Rasmussen, Mogens, kommunelærer.
97. Rømer, C., frk., overlærer.
98. Rønnow, Aksel, direktør.
99. Slagelse Centralbibliotek.
100. do.
101. Smith, fru, lærerinde.
102. Sonderhausen, A., frk., overlærer.
103. Sonderhausen, L., frk., overlærer.
104. Sørensen, Anker, skræddermester.
105. Sørensen, Svend, boghandler.
106. Thomsen, P. Kargaard, direktør.
107. Thorbek, A., bankdirektør.
108. Turistforeningen for Slagelse og Omegn.
109. Vedel, Karen, frk.
110. Vedel, Ellen, frk.

Pr. Slagelse:

1. Andersen, Jak. Holm, førstelærer, K. Stillinge.
2. Andreasen, frue, lærerinde, Næsbykov.
3. Bastholm, Jens, førstelærer, Sludstrup.
4. Bjaldby, Peder, gdr., sognerådsformand, Sludstrup.
5. Bredmose, G. V., overlæge, »Andersvænge«.
6. Bruun, Erik, førstelærer, Slotsbjergby.
7. Christensen, Jens, gdr., Esholte.
8. Christiansen, Hjalmar, gdr., K. Stillinge.
9. Christiansen, Otto, gdr., Ø. Stillinge.
10. Dahl, S., godsejer, »Catrineholm«.
11. Fabricius, A., frk., »Skovsgård«.
12. Faudal, Harry, maler, Sdr. Ås 245.
13. Hansen, A. E., mejeribestyrer, Slotsbjergby.
14. Hansen, Ellehauge, førstelærer, Landsgrav.

15. Hansen, Jacob, gdr., Kirkerup.
16. Hermann, A., sognepræst, Sorterup.
17. Jensen, Arnth, folketingsmand, Gerlev.
18. Jensen, J. J., gdr., »Løvstykkegård«, Sørbymagle.
19. Jensen, Laurits, mekaniker, Sørbymagle.
20. Jørgensen, Martin, gdr., Gerlev.
21. Larsen, Aksel, Slotsbjergby Mark.
22. Larsen, Anna, frue, »Stenbæksgård«, Sørbymagle.
23. Larsen, Holger, sognefoged, Rosted.
24. Larsen, L. P., tømrermester, Næsbykov.
25. Nielsen, H. P., »Østergård«, Rosted.
26. Nielsen, Karl, gdr., Slotsbjergby Mark.
27. Nørregård, Knud, mejeribest., Næsbykov.
28. Olsen, Aksel, boelsmand, Rosted.
29. Olsen, Alfred, gdr., L. Valby.
30. Olsen, Margrethe, frk., Landsgrav Mark.
31. Pedersen, Ejvind, gdr., Kirkerup.
32. Petersen, J. P., gdr., Keldstrup.
33. Pedersen, Fr., musiker, Oksebro.
34. Rasmussen, forpagter, »Gyldenholm«.
35. Rasmussen, Eline, frue, Gerlev.
36. Thøger, H., førstelærer, »Marievangsskolen«.
37. Warring, B. G., sognepræst, Slotsbjergby.

Pr. Sneselev:

1. Jensen, Carl, gdr., »Hanehøjgård«, Sneselev.

Sorø:

1. Alsinger, Kn., sognepræst.
2. Andersen, L., sognepræst, Alsted.
3. Balslev, L., lektor.
4. Broby Bibliotek.
5. Bromme Bibliotek.
6. Carlsen, M. A. C., civilingeniør, borgmester.
7. Christensen, Folmer, amtsrådssekretær.
8. Christensen, O., lektor.

9. Christensen, Søren, købmand.
10. Christensen, Th., rentier.
11. Danckert, C. E., sygehusinspektør.
12. Folketingets Bibliotek.
13. Harck, H. O., politifuldm.
14. Helms, P., lektor, dr. phil.
15. Henningsen, H., proprietær.
16. Højby, Sig., rektor.
17. Jensen, Otto, amtsskolekonsulent.
18. Jensen, O. Chr., fru, læge.
19. Jørgensen, J. A., amtslæge.
20. Langkjær, H. J., landsretssagfører.
21. Lauridsen, Magdalene, frue, forstanderinde.
22. Laursen, C. A., landsretssagfører.
23. Lorenzen, F., skovrider.
24. Matthiasen, C., amtskontorchef.
25. Molde, J., lektor.
26. Nielsen, J., adjunkt.
27. Nielsen, N. P., redaktør.
28. Nielsen, P., overlærer.
29. Olsen, købmand.
30. Olsen, Oluf, bogholder.
31. Petersen, Terp, landpolitiassistent.
32. Pilegård, S., adjunkt.
33. Rasmussen, Steffen, adjunkt.
34. Richardt, Chr., skræddermester.
35. Sibbern, M., frue.
36. Silkeborg Bibliotek.
37. Sorø Bibliotek.
38. Sorø Akademis godskontor.
39. Sorø Akademis bibliotek.
40. Sorø Spare- og Lånekasse.
41. Svegårds Boghandel.
42. Svendsen, Nordahl, lektor.
43. Teglbjerg, H., godsassistent.
44. Wedel-Wedelsborg, amtmand, baron.

45. Vestergård, E., frk., forstanderinde.
46. Ørum, C. J., amtvejinspektør.

Pr. Sorø:

1. Jørgensen, Kr., fhv. amtsrådsmedlem, Suserup.
2. Larsen, N. Vald., gdr., Slaglille.
3. Pedersen, H. P., rentier, Lynges Eskildstrup.
4. Petersen, Emanuel, vognmand, Udbyhøj.
5. Sørensen, R. Chr., skovfoged, Ørnstrup.
6. Tyndeskov, Hans, fabrikant, Lynges Eskildstrup.

Pr. Sdr. Bjerge:

1. Christensen, Chr., gdr., Oreby.
2. Jensen, Albert, gdr., Oreby.
3. Jespersen, Vilh., gdr., Oreby.
4. Larsen, Nellemann, førstelærer, Sdr. Bjerge.

Pr. Tureby:

1. Frederiksen, Chr., sognefoged, »Vasegård«.

Pr. Tjæreby:

1. Larsen, Ejler, gdr., Tjæreby mark.

Pr. Ørslev:

1. Arensbach, Ax. Hvid, gdr., »Ørslevgård«.
2. Ørslev Bibliotek.

Uden for amtet:

1. Biblioteket for Vejle by og amt.
2. Biblioteket for Svendborg by og omegn.
3. Boas, J., overlæge, Dianalund.
4. Centralbiblioteket, Esbjerg.
5. Christensen, Marie, husjomfru, Svanemøllev. 17, Kbhvn. Ø.
6. Christensen, Sig., udenrigsråd, Stockholmsg. 31, Kbhvn. Ø.
7. Dam, Chr., civilingeniør, Vesterbrogade 189, Kbhvn. V.
8. Dansk Folkemindesamling, Kbhvn.

9. Erhvervsarkivet, Århus.
10. Haase og Søn, boghandlere, Kbhvn.
11. Hansen, Eleonora, frk., Englandsvej 333, Kastrup.
12. Hansen, Else, overassistent, Strandvejen 225, Kbhvn.
13. Harboe, J., pastor emer., Dosseringen 45, Kbhvn. N.
14. Jacobsen, J., Søndergård, lærer, Nørre Nissum.
15. Kierkegård, Poul, rektor, Svendborg.
16. Knudsen, Gunnar, fru, Marediget 5, Charl.
17. Kommunens Folkebiblioteker, Kbhvn.
18. do.
19. Kristensen, Aage, topograf, Geod. Inst., Kbhvn. K.
20. Kristiansen, Marie, frk., lærerinde, Granløse.
21. Køge Museum.
22. Landsarkivet for Sjælland, Kbhvn.
23. Landsarkivet for Fyn, Odense.
24. Louw, direktør, Vasevej 3, Rudersdal, Holte.
25. Lystrup, H., gross., Pileallé 5—7, Kbhvn. F.
26. Lærerhøjskolens Bibliotek, »Emdrupborg«.
27. Mikkelsen, Th., overetssagfører, Bredegade 45 A, Kbhvn.
28. Møens Folkebibliotek.
29. Nationalmuseets 2. afd., Kbhvn.
30. Nielsen, A., frk., lærerinde, Høng.
31. Nielsen, Harald, postmester, Tinglev.
32. Nielsen, K. E., kommunelærer, Nyk. F.
33. nordjyske Landsbibliotek, Det, Ålborg.
34. Nøjgård, Niels, sognepræst, dr. theol., Frb.
35. Olsen, Boe, gdr., Skee pr. St. Merløse.
36. Randers Centralbibliotek.
37. Rigsarkivet, Kbhvn.
38. Rindal, Carl, snedker, Ravnavej 10, Kbhvn. S.
39. Rindal, Peter, Sneppevejens Kiosk, Kolding.
40. Schærff, P., lektor, Hørsholm.
41. sjællandske Bondest. Sparekasse, Den, Kbhvn.
42. Statsbiblioteket, Århus.
43. Svendsen, Kaj, klinikbetj., Høgholtsvej 26, Vanløse.
44. Sørensen, mejeribest., Stenlille.

45. Topsøe, V., kammerherre, amtmand, »Christinelund«, Præstø.
46. Universitetskvæsturen, Kbhvn.
47. Westrup, S., Kongebakken, Roskilde.
48. Wilsdahl, B., pastor, Rørvig.
49. Wind, Jørgen, Lystrup, Jylland.
50. Vollerslev-Gørlev Bibliotek.

Subskribenter:

1. Andreasen, læge, Ringe.
2. Dahl, sognepræst, Horsens.
3. Dansk Folkemuseum, Kbhvn.
4. Ferdinandsen, overtrafikassistent, Nakskov.
5. Frederiksberg Kommunebibliotek.
6. Ladelund Landbrugsskole.
7. kgl. Bibliotek, Det, Kbhvn.
8. Odense Centralbibliotek.
9. Petersen, Ingemann, amtsskolekonsulent, Glumsø.

*Virk
for tilgang af
nye
medlemmer!*